

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BİR EGEMENLİK SORUNU OLARAK İNSANİ
MÜDAHALELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

YRD. DOÇ. DR.

SİNEM ARSLAN

ABDULLAH TORUN

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

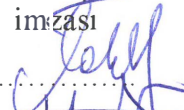
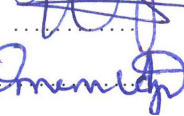
**BİR EGEMENLİK SORUNU OLARAK
İNSANİ MÜDAHALELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. ABDULLAH TORUN

HAZIRLAYAN
SİNEM ARSLAN

Jürimiz 5 Ağustos 2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	İmzası
1. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çoşkun	
2. Yrd. Doç. Dr. Abdullah Torun	
3. Yrd. Doç. Dr. Osman ABR	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ SAYFASI

Bu tez, bilimsel ahlak ve geleneklerine aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazılmıştır. Yararlandığım bütün kaynaklar kaynakçada uygun bir biçimde gösterdiğimi belirtir, onurum ile tasdik ederim.

Sinem ARSLAN

ÖNSÖZ

Bu tezi yazmak benim için çok değerli. Planladığım akademik kariyerimin bir başlangıcı olarak değerlendiriyorum. Bu yüzden bu süreci başarılı bir biçimde sonlandırabilmek bundan sonraki planlarıma ulaşmamın ön koşulu niteliğinde. Ciddiyetle yaklaştığım bu duruma aynı ciddiyetle karşılık veren, bana tez yazma sürecinde her türlü desteği esirgemeyen, bilgi cömerdi değerli hocam tez danışmanım Yardımcı Doçent Doktor Abdullah Torun'a emekleri ve katkıları için teşekkürü bir borç bilirim. Hem lisans, hem yüksek lisans eğitim döneminde isimlerini burada sayamayacağım kadar çok olan değerli hocalarımdan aldığım eğitimin meyvelerini topladığım bu tezde, onları anmadan geçemem. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Bu süreçte yaz, kış demeden üniversite yollarında bana eşlik eden, bana cesaret veren, sevgili eşim Abdulgaffar Arslan'a ve küçük yol arkadaşımız kızımız Elif Beyza'ya tez yazma sürecinde bana gösterdiği sabır için çok teşekkür ederim. Benim Siyaset Bilimi'ne alakamı hep takdirle karşılayan ve aslında tüm bu alakamın kaynağı olan bilgisine ve okuma sevgisine hayran olduğum, ışığıyla yolumu aydınlatan sevgili babacığım İsmail Alp'e, bu yolculukta her türlü fedakarlığı yapmaktan imtina etmeyen sevgili anneciğim Sevim Alp'e minnettarım. Burada adını saymadığım ve benimle tez yazma sürecinin sıkıntılarını göğüsleyen dostlarımin varlığının baki kalması dileğiyle...

BİR EGEMENLİK SORUNU OLARAK İNSANİ MÜDAHALELER

Yüksek Lisans Tezi

Sinem ARSLAN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Temmuz, 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdullah TORUN

ÖZET

Bu tezin amacı, devletlerin egemenlik hakkı ile insan haklarını birlikte ele almayı zorunlu kılan insani müdahale kavramını uluslararası sistem içindeki anlamını ortaya koymaktır. Klasik egemenlik hakkının iç işlerine dokunulmazlık, bağımsızlık, eşitlik gibi ilkelerini değişime zorlayan ve yükselen bir değer olarak insan haklarının, devletler sistemi içindeki konumunu belirlemeye çalıştık.

Klasik egemenlik hakkı kapsamında devletlerin kendi vatandaşlarına olan davranışlarını iç mesele olarak değerlendirilmiştir. İnsan haklarının iç işleri alanına terk edilmesi zaman içinde devletlerin insan hakkı ihlallerini artırmıştır. Bu durum, insan haklarının korunmasında devletlerin verdiği güvencenin yeterli olmadığını ve uluslararası toplumun böyle bir durumda harekete geçmesi ve yaşanan zulmü durdurması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Fakat bu sefer de devletlerin egemenlik hakkı kapsamında müdahaleden bağışık olmaları uluslararası toplumun harekete geçmesini kısıtlayan bir norm olarak karşımıza çıkmıştır. Uluslararası hukukun da temel ilkesi olan devletlerin egemenlik hakkı gereği dış müdahaleden bağışık olmaları ve aynı zamanda kendi toprakları üzerindeki vatandaşlarına zulmetmeleri devletlerin egemenlik hakkının insan hakları bağlamında yeniden yorumlanmasını gerekli kılmıştır.

Aslında insan hakları, doğal haklar bağlamında eski zamanlardan beri tartışılmalı bir konudur. Fakat insan haklarının devletlerin iç ve dış meşruiyetlerinin bir ölçütü olarak değerlendirilmesi yeni bir konudur. Böyle bir kıstas klasik anlamda egemenlik tanımını değişime zorlayan insan haklarının gelişimi ile alakalıdır. İnsan haklarının devletlerin meşruiyetlerinin bir kıstası olarak değerlendirilmesinin iki önemli sonucu vardır. Bunlardan ilki bu meşruiyete sahip

olmayan devlet, devlet olma özelliğini yitirecektir. İkincisi ise, devlet olma özelliğini yitiren siyasal birimin, devlet olmanın sağladığı haklardan artık yararlanamayacağı anlamına gelmektedir. Bu hakların başında ise egemenlik hakkı gelmektedir. İnsan hakkı ihlali yapan devlet, egemenlik hakkını yitirdiğinde, uluslararası toplum bu devlet içinde yaşanan insan hakkı ihlallerini önlemek için güce başvurabilecektir.

Uluslararası toplumun bir devletin içinde yaşanan ağır insan hakları ihlalinin önlemek için güce başvurması, insani müdahalenin temel mantığını oluşturmaktadır. İnsani müdahale her ne kadar bu mantık çerçevesinde rasyonel bir çıkarsama olarak görülse de insani müdahalenin uluslararası toplumu anarşiye sürükleyeceğini iddia edenler ve uluslararası hukuka aykırı bulanlar tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Uluslararası hukukçuların referans aldığı BM Şartı'nın *jus cogens* maddesi olan münferiden kuvvet kullanmayı yasaklaması insani müdahalenin hukuksuzluğunun en önemli ispatı olarak görülmektedir. İnsani müdahalenin uluslararası ortamı anarşiye sürükleyeceğini düşünenler ise devletlerin egemenlik hakkının uluslararası düzeni sağlayan temel ilke olduğu görüşünden hareket etmektedirler. Buna göre her bir devlet kendi adalet ve ahlak mantığına aykırı düşen başka bir devletin egemenlik hakkına saygı göstermeyeceği ve dolayısıyla her bir devletin aslında insani müdahale yapmak gibi "haklı" bir nedenin olabileceği sonucunu doğurmaktadır. Böylelikle BM'nin münferiden kuvvet kullanması ve egemenlik hakkının ihlal edilmezliği ilkeleri her bir devlet tarafından kolaylıkla çiğnenebilecektir. Bu durum uluslararası anarşiyi ve son kertede savaşların önünü açarak dünya barışını tehlikeye atacaktır.

Uluslararası kamuoyu, bir yerde ağır insan hakları ihlali yaşandığında sessiz kalamayacak kadar gelişmiştir. Bunun yanında insani müdahalenin gerekli olduğunu düşünenler gibi muhtemel zararlarının olacağını düşünenlerin de haklı gerekçeleri vardır. Fakat insan haklarının küresel gelişimi, klasik anlamda egemenlik tanımının geçerliliğini artık mümkün kılmamaktadır. Bu gelişmeler ışığında devletler artık insan hakları konusunda sorumlu tutulmaktadır. Bu sorumluluk yerine getirilmediği zaman uluslararası toplum tarafından devletlerin sorgulanmasını ve son kertede müdahalesini gerekli kılacak mekanizmalar da geliştirilmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Müdahaleler, Egemenlik, İnsan Hakları, Uluslararası Hukuk, İngiliz Okulu.

HUMANITARIAN INTERVENTION AS A SOVEREIGNTY PROBLEM

Master Thesis

Sinem ARSLAN

Inonu University, Institute of Social Sciences, Department Of Political Science and Public
Administration

Temmuz, 2016

Advisor: Asist. Prof. Abdullah Torun

ABSTRACT

The goal of this thesis is stating the place for the concept of humanitarian intervention in international system which necessitates a holistic approach for both right of sovereignty and human rights. We tried to determine the place of human rights as a rising value and forcing power behind the change in principles of classic sovereignty right like no-interfere to the internal affairs, independency and equality in nation state system.

Classic sovereignty right approach sees a state's all behaviors to their own citizens as an internal affair. Acceptance of human rights as internal affairs have caused increase in human rights violation in time. This situation displayed the inadequacy of assurance provided by nation states for protection of human rights and necessity for international community to take action in violation cases for preventing persecutions. In this case, international community faced with sovereignty rights of nation states as a norm which makes them immune against international intervention and limits the required actions. Nation states are immune from foreign intervention because of sovereignty right as a basic principle of international law but action of persecution on their citizens and on their sovereign lands requires a rethinking and new interpretation of sovereignty right in context of human rights.

In fact, human rights are a subject of debate since ancient times in the context of natural rights. However, human rights as a criterion of legitimacy of states internally and externally is a new subject. This new situation is a result of developments in human rights approach which caused change in definition of classic sovereignty. There are two important result of

consideration of human rights as criterion for legitimacy of states. The first one is that, if a state does not have legitimacy it will lose its statehood. The second one is that if a political unit loses its statehood it also will lose the rights which are directly related to statehood. Among these rights, sovereignty right is the first comer. If a state lost its sovereignty right and do some violation of human rights, international community can resort force to prevent human right violation in the sovereign land of this state.

The intervention of international community to the internal affairs of a state for prevention of serious human rights violation is the main logic of humanitarian intervention. Even tough, humanitarian intervention seems very rational in the framework of this logic, many claim that, humanitarian interventions can drug international community into anarchy and it is not in the framework of agreed international law. The *jus cogens* article of UN Charter which used as a reference by international lawyers, prohibits the individual power use and this is the main evidence of being unlawful of humanitarian intervention. Who believe the humanitarian intervention will drug international community into anarchy act based on the idea of sovereignty right being main principle behind international order. Both of these approaches show that no state can act on its own to intervene another state's internal affairs based on its understanding of humanitarian intervention. Otherwise, states will act individually and caused international anarchy without considering the related UN Charter, prohibition of individual power use.

International community is mature enough to rise its voice when there are serious human rights violations. In addition to this, both sides who believe the necessity of humanitarian intervention and possible harm caused by humanitarian intervention have rightful reasons. However, global developments in understanding of human rights make validity of definition for classic sovereignty almost impossible. States are being hold responsible for their actions in human rights area as a result of mentioned developments. Mechanisms to question and if it is required intervene states in case of they do not fulfill responsibility properly are continuing to developed by international community.

Key Words: Humanitarian Interventions, Sovereignty, Human Rights, International Law, British School.

ÖZGEÇMİŞ

1988 Diyarbakır/ Ergani Doğumluyum. Babam emekli nüfus müdür, annem ev hanımı. Altı kardeşiz. İlk okul, orta okulu İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde okudum. Lise eğitimini Diyarbakır'da Fatih Süper Lisesi'nde tamamladım. 2006'da liseden mezun oldum ve 2007'de Türkiye 8 binincisi olarak İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünü kazandım. Dört yılda eğitimimi tamamladım ve 2011 yılında mezun oldum.

Üniversite eğitimim süresince birçok kulüp aktivitelerine ve akademik faaliyetlere katıldım. Bölümümüzün çıkardığı akademik dergide, bir dönem iletişim sorumluluğunu, bir dönem de eş başkanlık görevlerini yürüttüm. Bu süre zarfında çıkan *Minerva* isimli akademik dergimizde "21. Yüzyıl Yeni Bir Ortaçağ mı?" isimli makalem yayınlandı. İstanbul Üniversitesi'ni ulusal münazara komitesine dahil ettim ve okulumu temsilen münazara yarışmalarına katıldım. 2011 yılında mezun olduğumda, ulusal lise münazara şampiyonaları düzenleyen *Retorik Danışmanlık*'ta yönetici asistanlığı yaptım. Bir dönem çalıştığım bu işten ayrılarak 2012'de *Genar Araştırma Şirketi*'nde İstanbul/Tuzla Belediyesi ile yürütülen bir projede, Proje Eğitim Koordinatörlüğü, eş zamanlı olarak İstanbul Üniversitesi Siyasal Vakfı'nın İstanbul Kalkınma Ajansı için hazırladığı projede Proje Koordinatörlüğü yaptım. Siyasal Vakfı'nın desteği ile proje yazma eğitimleri aldım.

2012 Ağustos'unda evlenerek Malatya'ya taşındım. Burada da özel bir şirkette, işyerlerinin teşvik projelerinden faydalanması için danışmanlık yaptım. 2013'te İnönü Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler bölümünde yüksek lisans eğitimime başladım. 2014'te bir kız çocuğum oldu. Şuan hala Malatya'da yaşamaktayım ve en yakın hedefim doktora başlayarak akademik kariyerimde emin adımlarla ilerlemek.

Sinem ARSLAN

Malatya, 2016

KISALTMALAR

ABD- Amerika Birleşik Devletleri

AGİT- Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BM- Birleşmiş Milletler

ICISS- International Commission on International and State Sovereignty (Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu)

ICTR- International Criminal Tribunal for Rwanda (Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi)

ICTY- International Criminal Tribunal for Yugoslavia (Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi)

ILA- International Law Association (Uluslararası Hukuk Derneği)

NATO- North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

OAU- Organization of African Unity (Afrika Birliği Örgütü)

ONUC- United Nations Operation in the Congo (BM Kongo Operasyonu)

R2P- The Responsibility to Protect (Koruma Sorumluluğu)

SSCB- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UCM- Uluslararası Ceza Mahkemesi

UNICEF- United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu)

UNSCOM- United Nations Special Commission (Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu)

UNEF I- United Nations Emergency Force (BM Acil Müdahale Kuvveti)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK VE İNSANİ MÜDAHALE BAĞLAMINDA TEORİK TARTIŞMALAR

1.1. EGEMENLİK.....	4
1.1.1. Egemenliğin Tanımı.....	4
1.1.2. Değişen Egemenlik ve İnsan Hakları.....	12
1.1.2.1. Uluslararası İnsan Hakları Rejimi.....	15
1.1.2.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM).....	20
1.2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE TEORİK TARTIŞMALARI.....	25
1.2.1. İnsani Müdahalelere Karşı Çıkan Görüşler.....	26
1.2.2. İnsani Müdahaleleri Olumluyan Görüşler.....	33
1.3. İNGİLİZ OKULU'NUN TEMEL ARGÜMANLARI.....	36
1.3.1. İngiliz Okulu'nda Adalet- Düzen İkilemi Üzerinden İnsani Müdahale Tartışması.....	41
1.3.1.1. Çoğulcular.....	44
1.3.1.2. Dayanımcılar.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALELERİN HUKUKİ REFERANSLARI: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI VE EGEMENLİK HAKKI

2.1. KUVVET KULLANMANIN TARİHİ, SINIRLARI VE BARIŞI KORUMA OPERASYONLARI.....	48
2.1.1. Haklı (Adil) Savaş Kuramı.....	48
2.1.2. BM ve Kuvvet Kullanma.....	53

2.1.2.1. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları.....	56
2.1.2.1.1 Meşru Savunma Hakkı.....	56
2.1.2.1.2 BM Kararı İle Kuvvet Kullanma.....	57
2.1.3. Barışı Koruma Operasyonları.....	58
2.1.3.1. I. Nesil Barışı Koruma Operasyonları.....	60
2.1.3.2. II. Nesil Barışı Koruma Operasyonları.....	63
2.1.4. İnsani Müdahalelerin Hukuki Referansları.....	67
2.1.4.1. İnsani Müdahalelerin Uluslararası Hukuka Aykırı Olduğunu Savunanlar.....	69
2.1.4.2. İnsani Müdahalelerin Uluslararası Hukuka Uygun Olduğunu Savunanlar.....	70
2.1.4.3. Koruma Sorumluluğu: “Egemenliğin Yeniden Yorumlanması”.....	74

3.BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALELERİN PRATİKLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. İNSANİ MÜDAHALENİN TARİHİ.....	80
3.1.1. İki Kutuplu Dünya'da İnsani Müdahale.....	81
3.1.1.1. Bangladeş Örneği.....	84
3.1.1.2. Kamboçya Örneği.....	85
3.1.1.3. Uganda Örneği.....	85
3.1.2. Yeni Dünya Düzeni ve İnsani Müdahale.....	87
3.1.2.1. Körfez Savaşı ve Bir Egemenlik Sorunu olarak Kuzey Irak Müdahalesi.....	92
3.1.3. Teröre Karşı Savaş ve İnsani Müdahale.....	98

3.1.3.1. Bir Egemenlik Sorunu Olarak 2003 Irak Müdahalesi.....	103
3.1.3.1.1. 1990-2000 Arası Irak ve Uluslararası Politika.....	103
3.1.3.1.2. 2003 Irak Müdahalesi ve İnsani Müdahaleler Etkisi.....	105
3.2. BİR EGEMENLİK SORUNU OLARAK İNSANİ MÜDAHALELER ÜZERİNE DEĞERLENDİRME.....	109
SONSÖZ.....	117
KAYNAKÇA.....	119

BİR EGEMENLİK SORUNU OLARAK İNSANİ MÜDAHALELER

GİRİŞ

İnsani müdahale kavramı içinde birçok unsuru barındıran bir kavramdır. İnsani müdahale, savaş hakkı, devletlerin egemenlik hakkı, insan hakları gibi literatürde geniş yer tutan bu kavramların birlikte tartışıldığı bir alandır. Dünya'nın var olduğu günden bugüne belki de en bilinen gerçek, savaş olgusudur. Savaşan tarafları, ne için savaştıkları, nasıl savaştıkları değişse de savaşın varlığı değişmemektedir. Fakat savaşa hakkını devletlerin egemenlik haklarından ayrı düşünmemiz mümkün değildir. Zira savaşa hakkı devletlerin egemenlik hakkının bir ürünüdür. 17. yüzyılda devletlerin egemenlik hakkı elde etmesi ile iç ve dış alanda yegâne yetki sahibi olması demek savaş ve barış yapma hakkına da sahip olması demektir. 1648 ile başladığı kabul edilen devletlerin egemenlik hakkı, egemenlik, bağımsızlık, eşitlik ve iç işlerine karışmazlık ilkelerini içinde barındırmaktaydı. Bu egemenlik hakkının Fransız Devrimi ile ulusal egemenliğe dönüşmesi ve sonrasında mutlak egemenlik halini alması, devletlerin bu hakkı kullanırken iç ve dışta hiçbir otorite kabul etmediği anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla mutlak egemenlik, her bir devleti kendi alanında haklı ve mutlak kılmaktaydı. Bu düşünceden hareketle her bir devletin kendini haklı bulduğu bir uluslararası sistemde büyük savaşların çıkması kaçınılmaz oldu. Nitekim bunun en yıkıcı örneklerine 20. yüzyılda tanıklık edildi. 20. yüzyılla birlikte savaşın yarattığı felaketin tüm Dünya tarafından asker- sivil ayrımı gözetmeksizin yükümlenilmesinin ağır sonuçları oldu. Eski zamanlardan beri savaşan- savaşmayan ayrımının "haklı savaş kuramını" şekillendirmesine rağmen bu ayrımın 20. yüzyılın iki büyük savaşı ile ortadan kalkması, bireyin ağır yıkımın bir parçası haline gelmesi, o zamana kadar savaşlarla dizayn edilen uluslararası sistemde temel aktör olan devletlerin ve mutlak egemenlik algısının sorgulanmasını gerekli kıldı.

Bu sorgulanma, bireyin devlet karşısında daha anlamlı bir aktör olarak yükselmesini sağlamıştır. Birey, tebaa olmanın ve sadece devlete itaat etmek gibi bir görev yükümlenmenin ötesinde bir anlam kazanmaya başlıyordu. Sadece insan olduğu için sahip olduğu doğal hakların ulusal ve uluslararası anlamda güvence altına alınması gerekliliği şiddetle savunulmaya başlanmıştır. Çünkü bir devletin vatandaşı olmanın bireyin haklarını korumak için güvence vermediği anlaşılmış oldu. Dolayısıyla bireyin

devlet sınırlarını aşan bir anlamı olduğu fikri yaygınlaştı ve uluslararası toplum tarafından bireyin sahip olduğu hakların güvence altına alınmasını gerektirdi.

Devletlerin haklarının kısıtlanması, savaşa başvurma şartlarının zorlaştırılması ve son kertede yasaklanması, öte yandan bireyin uluslararası politikanın aktörü olma yolundaki ilerleyişi sonraki dönemlerin dinamiklerini derinden etkilemiştir. 20. yüzyılın sonlarında Dünya'daki iki kutupluluğun Batı lehine bertaraf edilmesi, Batı'nın savunuculuğunu yaptığı insan haklarını da devlet politikalarının bir aracı ve amacı haline getirdi.

İnsan haklarının yükselen değeri devletlerin egemenlik hakkını kullanmada yeni bir kıstas halini almasını sağlamıştır. Buna göre, insan haklarını gözetemeyen devlet meşrudur ve devlet olmasından kaynaklanan hakları (egemenlik, bağımsızlık, iç işlerine müdahale etmeme gibi) kullanabilecektir. İnsan hakkı ihlali yapan devletler ise, meşruiyetini kaybedeceğinden devlet olma özelliğini yitirirler. Dolayısıyla devlet olmanın sağladığı haklardan faydalanamazlar. Bu haklardan faydalanamayan devlet, uluslararası toplum tarafından ağır insan hakkı ihlallerini önlemek için yapılacak müdahalelere de açık hale gelecektir. Bu noktadan hareketle, insan hakkı ihlallerini engellemek için, uluslararası toplum hak ihlali yapan devletin vatandaşlarına cebren ve askeri güçle müdahale edebilecektir. Böylesi bir müdahale insani müdahale olarak literatüre geçmiştir. Bu mantıksal çerçevede insani müdahale fikri tutarlı olsa da devletleri birbirine bağlayan uluslararası hukuk metinlerinin en disiplinlisi olarak BM Şartı'nda devletlerin egemenlik hakkı tanımı, kuvvet kullanma hakkındaki kısıtlamaları insani müdahale fikrine ters düşecek bir hukuk çerçevesi çizer. Buna rağmen yine aynı metinde devletlere insan haklarına uyma sorumluluğu da yüklendiğinden, insani müdahale için hukuki bir zeminin olduğunu iddia edenler de olmuştur.

Yine de insani müdahale fikri esas itibari ile Soğuk Savaş sonrası dönemin meselesidir. Hem Batı'nın kapitalist ekonomi-politikası gereği hem de küreselleşmenin etkisiyle devletlerin sınırlarının ve egemenlik hakkının silikleşmesi insani müdahale fikrinin gelişmesi için uygun bir zemin sunmuştur. Zira insani müdahalenin devletlerin klasik anlamda egemenlik hakkı çerçevesinde açıklanması zordur. ABD'nin sahip olduğu liberal demokratik ve küresel kapitalist değerlerin etkisi ile devletlerin sınırlarının anlamsızlaştığının düşünülmesi ve evrensel normların yaygınlaşması,

egemenliğin klasik tanımını da etkilemiştir. Dolayısıyla insani müdahale fikrinin bu dönemde kabullenilmesinin ve uygulanmasının kolaylaşmasının sebebi budur. 21. yüzyıla gelindiğinde ABD'nin büyük bir terör saldırısına uğraması sonucu, insani müdahaleler kavramının kapsamına terörle mücadele dahil edildi. Fakat bu dönemde ABD ve müttefiklerinin bu çerçevede yaptıklarını iddia ettikleri müdahaleler, müdahale edilen devletlerde kaosu ve çatışmayı büyüttüğünden insani müdahalenin meşruiyeti devletlerin egemenlik hakkı bağlamında tekrardan yoğun bir biçimde tartışmaya açıldı.

İnsani müdahale ile klasik anlamda egemenlik kavramlarının birlikte ele alınamayacak olması ICISS'in Koruma Sorumluluğu Raporu ile aşılmaya çalışıldı. Buna göre devletlerin egemenlik hakkı kapsamına insan hakları sorumluluğu dahil edilerek yeniden tanımlandı. Bugün klasik anlamda egemenlik kavramının geçerli olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Çünkü egemenlik dinamik bir kavramdır. Hem konjonktürden hem de zaman ve mekandan etkilenen ve bunlara göre değişkenlik gösteren bir kavramdır. Dolayısıyla insani müdahale kavramından da payına düşeni almıştır. Yine de klasik anlamda egemenlik kavramı bugün özellikle dış müdahalelere açık hale gelmek istemeyen az gelişmiş ülkeler için anlamlı bir çerçeve sunmaktadır. Mekandan etkilenme özelliği ile egemenlik tanımının devletten devlete değişmesi olağandır. ABD'nin bile 11 Eylül saldırıları sonrası küreselleşmenin merkezi olmasına rağmen egemenlik hakkını güvenlik bağlamında ele alması klasik anlamda egemenlik hakkını hatırlatır niteliktedir.

Bu tez ile tarihi gelişmeler ışığında bir egemenlik sorunu olarak insani müdahaleler, teoriler, hukuk referansları ve pratikleri kapsamında ele alınacaktır. Bunu yaparken teorik tartışmalarda özellikle İngiliz Okulu referans alınmıştır. Hukuk çerçevesini çizerken BM Şartı'na referans verilmiş ve pratikler bağlamında Irak müdahaleleri ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EGEMENLİK VE İNSANİ MÜDAHALE BAĞLAMINDA TEORİK TARTIŞMALAR

1.1. EGEMENLİK

Hamit E. Beriş kitabında Carl Schmitt'ten alıntıladığı gibi gerçekten de egemenlik kavramı, tüm hukuki kavramlar arasında en çok güncel çıkarların hükmü altında olan kavramdır (Beriş, 2006: 111). Hem hukuki anlamda hem de teorik anlamda yoğun bir tartışma alanının konusudur egemenlik. Varlığından tanımlanmasına kadar çok sorunlu bir tartışma alanının konusu olan egemenlik kavramı Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2/1¹ maddesinde yer alsa da egemenliğin ne olduğu üzerine yapılan teorik tartışmalarda bir fikir birliğine varılamamıştır. Çünkü egemenlik hukuk metninde yer aldığı şekliyle değil devletlerin uygulamaları ile somutlaşmaktadır. Öte yandan devletlerin çıkarlarına göre şekillenen ve konjonktürden etkilenen bir kavram olması egemenlik tanımını muğlaklaştırmıştır. Dolayısıyla egemenlik her dönem içinde farklı biçimde yorumlanmıştır. Egemenlik kavramı üzerine önemli çalışmaları olan Stephen Krasner egemenliğin her zaman her yerde geçerli ve tek bir tanımının yapılamayacağını savunur (Beriş, 2006: 59)

Egemenlik kavramının tartışılması tezin amacı açısından önemlidir. Bir egemenlik sorunundan bahsetmek için öncelikle egemenlikten ne anladığımızı belirtmek gerekiyor. Ama öncelikle, egemenliğin tarihine, teorik tartışmalarına ve güncel haline değinilmeli. Bu tartışma bizim hangi tip bir egemenlik algısının insan hakları ve insani müdahale bağlamında sorun yaratabileceği cevabına götürecektir.

1.1.1. Egemenliğin Tanımı

Egemenlik kavramı, modern anlamda 1648 Westfalya Antlaşmaları ile ortaya çıkmıştır. Avrupa devletler sisteminin miladı kabul edilen Westfalya Antlaşmaları ile Ortaçağ Avrupası'ndan Yeniçağ Avrupası'na geçişte siyaset teorisinin merkezine yerleşmiş bir kavram olması hasebiyle Batı menşeli bir kavramdır (Altınkök, 2016:

¹ Örgüt, tüm üyelerin egemen eşitliği üzerine kurulmuştur (Hasgüler, Uludağ, 2005: 369).

218). Avrupa'dan dünyaya yayılan bir kavram olan egemenliği tanımlamak basit bir iş değildir. Zira egemenlik kavramını tanımlarken zamandan ve mekandan bağımsız hareket edilmesi mümkün değildir. Kavramı tanımlamayı zorlaştıran esas mesele de budur.

Yöneten- yönetilen ilişkileri, toplumsallaşma süreci, iktidarların doğuşu gibi geçmişı dünyanın varoluşuyla hemen hemen bir olan süreçlerden ayırmamız gereken egemenlik kavramı, modern ve yeni bir kavramdır. Egemenlik, 15. yüzyılla belirmeye başlayan ve siyasal bir aygıt olan devlete ait bir kavramdır (Beriş, 2006: 31). Bu kavramı siyaset bilimi literatürüne taşıyan kişı Fransız hukukçu Jean Bodin'dir. Bodin (1530-1596) egemenlik kavramını Latince, en yüksek, en üst anlamlarına gelen "superanus" teriminden üretmiştir (Beriş, 2006: 32). Bodin egemenliği, bir devletteki yurttaşlar ve uyruklar üzerindeki en yüksek, en mutlak güç olarak tanımlar ve egemenliği anarşinin karşısında düzen sağlayıcı bir gereklilik olarak görür (Şenel, 2004: 315). Buna göre devletler ya anarşi ya da mutlak egemenliği seçerler. Bodin'in egemeni devlet yönetiminde insanlara karşı değil sadece Tanrı'ya karşı sorumludur (Şenel, 2004: 316).

Bodin'in egemenlik kavramını geliştiren Thomas Hobbes (1588- 1679), egemenliği bölünemez ve parçalanamaz olarak ele almıştır. Hobbes'a göre, yasama, yürütme, yargı yetkisini, savaş ve barış yapma yetkisini elinde toplayan egemen, uyrukları üstünde yaşatmaktan öldürmeye kadar her türlü hakka ve hatta düşünce özgürlüğünü sansürleme hakkına dahi sahiptir (Şenel, 2004: 326). Hobbes egemenliği özellikle güvenlik perspektifinden ele almıştır. Buna göre Bodin gibi tanrısal bir rol biçmediği egemenlik kavramını bireylerin rasyonel bir tercih ile güvenliklerini sağlama düşüncesinden dolayı haklarını bir egemene teslim ettikleri toplumsal sözleşmeden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır (Beriş, 2006: 37). Buna göre egemenin dayanağı Tanrı değil toplumdur.

Klasik anlamda egemenliğin tanımını özetlersek; belirli bir coğrafî sınır içinde, devlet aygıtının otoritesini başka bir otoriteden almamış olması ve bu otoritenin üstünde bir otorite kabul etmemesi, kendi iç siyasetinde kanun koyucu ve uygulayıcı en üst otorite olarak vatandaşlarından bu kanunlara uymasını beklemesi; dışta ise devletin kendi çıkarları doğrultusunda başka bir devletin baskı ve müdahalesine maruz kalmadan

hareket edebilmesi anlamlarına gelmektedir (Altınkök, 2016: 219). Öte yandan klasik anlamda egemen olan, kendi egemenlik alanında yasama, yürütme ve yargı gücüne sahiptir (Kılıç, 2009: 634). Klasik egemenlik kavramına büyük katkıları olan Bodin ve Hobbes'un çizdiği çerçeve kendilerinden sonra gelen ve egemenlik kavramı ile ilgilenen birçok düşünürü de etkilemiştir.

Klasik anlamda egemenlik kavramı 1648 Westfalya Antlaşmaları ile somutlaşmıştır. Bugün bile egemenlik kavramına atıfta bulunurken milat olarak 1648 tarihi verilmesinin nedeni budur. Tartışmaların ötesinde somutlaşmış ve devlet uygulamalarına dönüşmüş olması yönüyle bu tarih önemlidir. Bu dönemde devletler politikalarını güvenlik odaklı yürütmüşlerdir. Bu durumu Hobbes'un düşüncelerinde yer aldığını gördük. Westfalya ile 'devletin egemenliği', 'başka devletlerin toprak bütünlüğüne saygılı davranılması', ve 'devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmaktan imtina etmeleri', ilk kez hukuk metninde yerini almıştır. Bu aynı zamanda klasik anlamda uluslararası hukukun üzerine bina edildiği üç temel ilkedir. (Aral, 2005: 57) 18. yüzyıla gelindiğinde, mutlak egemenlik kavramına rastlamaktayız. İlk olarak uluslararası hukukçu Emerich de Vattel (1714- 1767) tarafından ele alınan mutlak egemenlik kavramına göre, savaş ve barış yapma yetkisi, devletlerarası ilişkiler, antlaşmalarla düzenlenmiş olsa da bu antlaşmalara uyulup uyulmaması devletlerin iradelerine bırakılmıştır (Kılıç, 2009: 635). 1789 Fransız İhtilali'nin etkisi ile egemenliğin ulusa aktarılmasının bir sonucu olarak ulusal egemenliğin (Beriş, 2006: 108) ortaya çıkmakta olduğunu görüyoruz. Ulusal egemenlik kavramı ise, Rousseau tarafından geliştirilmiştir.

Rousseau'nun da içinde bulunduğu toplum sözleşmecileri egemenlik kavramını geliştirmeye devam etmişlerdir. Toplum sözleşmecilerinden John Locke (1632- 1704) ve Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) egemenliği farklı biçimlerde ele almışlardır. Locke *yarı-mutlak egemenlik* kavramı ile egemenin mutlak yetki ve otoritesini sınırlandırma yoluna gitmiştir. Locke'un devlet tasavvuru bir toplum sözleşmesi ile başlar ve doğal halde bulunan bu toplum, sözleşme ile uygar bir topluma dönüşür. Toplumu sözleşmeye iten güç ise, herkesin kendi adaletini aramasının yarattığı savaş ve kaos ortamının sonlanması isteğidir. Bu uygar toplum ya da devlet, topluluk dışı tehdit unsurlarını ortadan kaldırma ya da önleme (savaş ve barış yapma yetkisi); içte ise,

topluluk üyelerinin birbirlerine zarara vermesini engellemek ve cezalandırmakla (yasama yapma yetkisi) yükümlüdür. Öte yandan yetkilerin egemene devredildiği bu sözleşme, devlete sınırsız yetki vermez. Eğer yönetim, toplumun doğal halinde sahip olduğu doğal hakları (yaşam, özgürlük, mülkiyet) sınırlarsa sözleşmeyi bozmuş olur (Şenel, 2004: 343). Locke'un bu düşünceleri sınırlı bir egemenlik anlayışını doğurmuştur. Sonraki yüzyıllarda yaşayan düşünürlere de ilham olmuş ve güncel versiyonu ile insan haklarını çiğneyen bir devletin, egemenlik hakkının ortadan kalktığı iddiası öne sürülmüştür. Bu iddia aynı zamanda insani müdahalelere olumlu yaklaşımların düşünsel zeminini oluşturmuştur.

Benzer bir egemenlik anlayışı Rousseau'da da görülmektedir. Egemenliği daha anayasal bir çerçeveye oturtmaya çalışan Rousseau, asıl egemenin genel irade olduğunu ve egemenin bu genel iradeyi hiçe sayması durumunda egemen olma özelliğini yitireceğini savunmuştur. Buradaki genel irade, halk egemenliği kuramının ve demokrasi kavramlarını ihtiva eden idealist bir düşünceyi temsil etmektedir (Altınkök, 2016: 220). Rousseau'da Fransız devriminin de etkisi ile egemenliğin monarktan ulusa geçtiğini görmekteyiz. Buna rağmen egemenliğin doğası değişmez; egemenlik hala bölünemez ve parçalanamazdır (Beriş, 2006: 108). Egemenliğin bölünemez oluşunun ve ulusun varlığının bizi ulaştırdığı bir diğer sonuç ulusun bölünemeyeceği ve parçalanamayacağıdır (Beriş, 2006: 127). Westfalya ile devletlerarası ilişkileri belirleme anlamında dış egemenlik uluslararası hukukun bir kavramı olarak ortaya çıkmış, Fransız devrimi ile de ulusun varlığına ve egemenliğine işaret etmesi açısından iç egemenlik anayasal bir kavram olarak doğmuştur.

Bu gelişmeler ışığında, 19. yüzyıla gelindiğinde egemenlik kavramı iki unsura dayandırılmıştır. Bunlar iç ve dış egemenlik kavramlarıdır². İç egemenlik, devletin iç işlerine ve hakim gücün sistemdeki konumuna işaret eder. Yani kararların, toplum nezdinde bağlayıcılığının olduğu bağımsız ve nihai otorite olarak tanımlayabiliriz (Heywood, 2011: 113). Bu egemenliğin kime ait olduğu siyaset felsefesinin önemli

---

² İç egemenlik kavramı, devletin vatandaşları üzerindeki müdahale hakkı ve iç siyaseti ile ilişkili olduğundan "pozitif egemenlik" olarak da isimlendirilmiştir. Dış egemenlik ise, devletlerin her hangi bir dış otoritenin baskı, müdahale ve denetiminden muaf olmasını kapsadığından bu tür bir egemenlik de "negatif egemenlik" olarak isimlendirilmiştir. (Beriş, 2006: 42)

tartışma alanlarındandır. Kimisi bu nihai otoritenin halk, kimisi belli bir zümre kimisi ise tek kişiye ait olması gerektiğini savunmuştur.

Dış egemenlik, devletin uluslararası düzendeki yerine ve diğer devletlerle olan ilişkisine işaret eder ve bu ilişki ağında, bütün devletler eşit, egemen ve bağımsızdırlar. Dolayısıyla birbirlerinin egemenlik haklarına saygı göstermeli ve bu alana müdahale etmemelidirler. Devletler egemenliklerini, kendi halkının çıkar ve ihtiyaçlarını karşılamak için en rasyonel biçimde kullanır ve buna diğer devletler müdahale edemez. Aksi halde, o devletin özgürlüklerinin sınırlanması veya ortadan kalkması anlamına gelen böylesi bir müdahale için her türlü mücadelenin devletçe verilmesi meşrudur anlayışı gelişmiştir. Bu anlayış uluslararası hukuk metinlerine de yansımış ve bu açıdan dış egemenlik kavramı uluslararası hukukun temel konularından biri haline gelmiştir (Heywood, 2011: 117).

İç ve dış egemenlik kavramları sorunlu kavramlar olarak teorisyenler tarafından ele alınmıştır. Böyle bir kavramsallaştırmanın ulus- devletin varlığını pekiştirmek adına bilinçli bir biçimde üretildiği ve kendiliğinden var olmadığı iddia edilmiştir. Anthony Giddens'a göre, iç ve dış ayrımı, ulus ve uluslararası kavramlarını mümkün kılabilmiş ve bu alanlarda yürütülen faaliyetleri ayırmada önemli bir işlev görmüştür (Balcı, 2011: 6). Bu durum güçlü iktidarların doğmasına ve bu gücün daha da büyümesine neden olabilir. Çünkü içerinin dışarıdan bağımsızlaştırılması, içeriden yani halkından yetkiyi alan egemenin dışarıda her türlü eylemi gerçekleştirebileceği ve tüm bunlarda halkın onayı varmış gibi bir yanılsamayı ortaya çıkarabilmektedir. Bu yanılsama ise mutlak bir egemenin doğmasını kaçınılmaz kılmaktadır (Balcı, 2011:6). Böylesi büyüyen gücün hegemonya³ olmak için mücadele vermesi mümkün görünmektedir. Toprağa bağlı egemenlik anlayışının iç ve dış ayrımı hegemonik güç ilişkilerini meşrulaştırabilmektedir (Yalvaç, 2006: 21).

---

³ İlk kez Grekler döneminde kullanılan ve bir devletin başka bir devleti hakimiyeti altına almasını ifade eden hegemonya kavramı 20. yüzyılın başlarında Antonio Gramsci tarafından geliştirilmiştir. Gramsci'nin hegemonya kavramı, bir sosyal sınıfın bir başka sosyal sınıf üzerindeki hakimiyetini, onun kendi dünya görüşünü, ideolojisini kısmen zorla ama daha çok ikna yoluyla empoze etme yeteneğini anlatacak biçimde hegemonyanın klasik anlamını genişletmiştir. Ayrıca hegemonyayı, askeri olduğu kadar ideolojik bir yönetim olarak ve üretim araçları kadar egemen düşüncelerin de kontrolü olarak tanımlar. Buna göre 20. yüzyıldaki kapitalizmin gücü, sadece ekonomik bir başarı değildir; aynı zamanda insanların düşünme ve davranış biçimlerini de kontrol etmesinden kaynaklanır. (Slattery, 2008: 240,241)

İç ve dış egemenlik ayrımının hegemonik bir mücadele doğuracağına dair görüşlere farklı bir biçimde yaklaşan Antonio Gramsci'ye (1891-1937) göre egemenlik ve hegemonya aynı anda devlet içinde var olabilmektedir. Gramsci'de egemenlik tıpkı Max Weber'de (1864-1920) olduğu gibi, devletin örgütlü meşru şiddet kullanımının tekelliğine işaret eder (Wendt, 2012: 250). Gramsci'nin terminolojisinde tahakküm olarak geçen egemenlik kavramı, devlet iktidarının zor kullanma unsurlarını barındırır. Fakat devlet zor kullanmanın yanında rıza ile de kendi iktidarını pekiştirir. Bu rıza unsuru, siyasal partilerden, parlamentodan ve mahkemelerden beslenir ve bu kurumlar, devletin siyasal hegemonyasını tesis etmek için kullanılır (Beriş, 2006: 61).

Alexander Wendt ise, devlet- toplum ilişkilerinin yapısını yansıtan farklı devlet şekilleri olsa da (demokratik, monarşik, komünist, vb.) asli devletin beş temel unsura sahip olduğunu savunur. Bu beş unsur; kurumsal-yasal düzen, örgütlü şiddetin meşru kullanımı üzerinde tekellik, egemenlik sahibi bir örgüt, bir toplum ve bir topraktır (Wendt, 2012: 252-253). Egemenliği tartışırken iç ve dış egemenlik ayrımından yola çıkan Wendt, iç egemenlik bağlamında, devlet şekillerinin, devletin egemenliğinde ön bir koşul olmadığını ileri sürer. Yani egemenlik bağlamında devletin sahip olduğu güçler, gece bekçisi devlet durumunda olduğu gibi sınırlı, totaliter bir devlette olduğu gibi genişletilmiş olsa da biri diğerinden daha az egemen değildir (Wendt, 2012: 259)

Wendt dış egemenliği daha net bir kavram olarak görmektedir. Dış egemenliği anayasal bir bağımsızlık olarak tanımlamaktadır. Buna göre istediklerini yapmakta özgür olan devletler için bu durum artan karşılıklı bağımlılıkla güç bir hal almıştır. Yapmak istedikleri ile yapabilecekleri arasında bir boşluk yaratan karşılıklı bağımlılık durumu, yabancı bir devlet üzerinde istediğini yapmak hakkı doğurmaz. Öte yandan dış egemenlik karşılıklı tanınmayı gerektirdiğinden uluslararası anarşinin etkilerini azalttığı ileri sürülmüştür (Wendt, 2012: 261). Çünkü bu karşılıklı tanınma devletlere bazı güçler bahşedeceğinden (birbirlerini işgal etmemeleri gibi) uluslararası bir düzen tesis edebilir.

İç ve dış ayrımı aynı zamanda devleti toplumsal ilişkilerden soyutlamayı da gerektireceğinden eleştirilmiştir. Özellikle yapısalcı neo-realistlerin iç toplum yapısına ve devlet biçimine atıfta bulunmaksızın devletlerin uluslararası sisteme eşit ve bağımsız olarak katıldığı düşüncesi devletin özgüllüğünü inceleyen bir kuramın gelişmesini engellemiştir (Yalvaç, 2006: 22). Bu düşünce klasik anlamda uluslararası sistemin

anarşik doğasından beslenir ki zaten uluslararası sistemin anarşik olarak tanımlanması devletin varoluşunu da belirlemiştir. Devletin toplumu temsil ettiği düşüncesi ise çok geç bir tarihte gelişmiş bir düşüncedir. Zira devlet ve egemenlik anlamında ortodoks görüş toplumdan azade bir devlet tasavvuruna ve devletin toplum için en iyisini ve en doğrusunu yaptığı düşüncesine dayanır.

Realist teorisyen Hans J. Morgenthau, egemenliği yasama ve yürütmeyi otoritesinde toplamış bir gücün varlığı olarak tanımlamıştır. Realistler Westfalya'nın çerçevesini çizdiği klasik anlamda egemenlik tanımını benimserler ve egemenlik üstünde başka bir otorite kabul etmezler. Neorealist Kenneth N. Waltz'a göre egemenlik, devletlerin her istediklerini yapabilmeleri ve diğer devletler üzerinde sınırsız etki anlamına gelmemektedir Buna göre egemenlik, devletlerin karşılaştıkları iç ve dış sorunlar karşısında özgür karar verebilme yeteneğidir (Torun, 2012: 68). İngiliz Okulu temsilcilerinden Hedley Bull da uluslararası topluma dahil olmanın bir ön koşulu olarak devletlerin egemenliğinin kabulünü görmüştür. Bull'a göre egemenlik dış otoriteden bağımsızlık anlamına gelmektedir (Balcı, 2011: 12). İngiliz Okulu'nun egemenlik ve insani müdahale üstüne düşüncelerine tezin kapsamına daha güncel öneriler getirdiğinden ayrı bir başlıkta daha kapsamlı bir biçimde ele alınacaktır.

Konstrüktivistlere göre egemenlik, devletlerin sosyal etkileşimleri sonucu yeniden üretilir. Böylelikle devletler, uluslararası toplumun kurumsal yapısına daha fazla güvenirlere ve güvenliklerini sağlayabilmek için daha az ulusal yöntemlere (örneğin, askeri güç kullanımı) başvururlar (Torun, 2012: 72). Konstrüktivist yaklaşım, artan karşılıklı bağımlılığın devletleri giderek daha fazla biçimde dış baskılara maruz bıraktığını savunurlar (Torun, 2013: 73). Konstrüktivist kanattan Wendt'a göre, egemenlik kurumu maliyetleri ve kazançları dağıtan bir çevrede sadece bir nesnedir. Böylece maliyet- kazanç oranı, kuralları ihlal etmenin bir kazanç getireceğini gösterirse devletler bu yönde davranacaklardır. Dolayısıyla bireysel çıkarlarını gözetken bir devlet egemenlik normlarına kayıtsız kalabilir (Wendt, 2012: 354). Devletler ancak birbirlerinin egemenliğini bir hak olarak tanıdıklarında devletlerin bireysel hakkı olmaktan çıkarak, bir kurum halini alabilir. Bu kurumun özünde, devletlerin birbirlerinin özgürlüğünü ve hayatını elinden almaya çalışmayacağına dair ortak bir beklenti vardır. Bu inanç Westfalya ile uluslararası hukukta resmîlik kazanmıştır.

Merkezi bir yürütme kurumu olmamasına rağmen hemen hemen bütün devletler bu yasaya uymaktadırlar (Wendt, 2012: 345-346). Aralarındaki rekabeti sınırlandırmanın bir yöntemi olarak egemenliğe saygı duyarlar ve bu onları çatışmacı anarşik uluslararası ortamda daha öngörülebilir bir siyaset yürütmelerine yardımcı olur. Dolayısıyla egemenlik hakkının dokunulmazlığı devletlerin böylesi bir rasyonel tercihinin sonucudur.

Son dönem teorisyenlerinden neo-realist kuramcı Stephen Krasner egemenlik üzerine kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Krasner'in egemenlik çalışması hem kapsayıcı hem de toparlayıcı olması açısından önemlidir. İç ve dış egemenlik ayrımını yetersiz bulan Krasner'e göre dört tip egemenlik vardır: İç egemenlik, uluslararası hukuksal egemenlik (international legal sovereignty), Westphalian egemenlik ve karşılıklı bağımlılığa dayanan egemenlik (interdependence sovereignty) (Torun, 2012: 69). Krasner'in iç egemenliği Bodin ve Hobbes'un egemenlik kavramlarına atıfta bulunur. Bu egemenlik, mutlak ve bölünmezdir. Devletin devamlılığına ve güçlü bir iktidara ihtiyaç duyulduğu o dönemlerde egemenlik, muhtemel otorite boşluklarına izin vermez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Beriş, 2006: 53). Bu egemenlik anlayışına göre, Bodin ve Hobbes'un en ideal formu mutlak monarşidir. Karşılıklı bağımlılığa dayanan ise devletlerin sınır hareketlerini denetim altında tutma yeteneklerini ifade eder. Pratikte bir anlam ifade etmese de devletlerin sınırları üzerinde egemenlik hakları sürmektedir. Bu dönemde küresel kapitalizm dünya ölçeğinde büyük bir güç kazanmıştır. Neo-liberal politikalarla, küresel kapitalizmin çıkarları lehine ulusal egemenlik tahrip edilmiştir (Beriş, 2006: 54). Uluslararası hukuksal egemenlik, devletlerin birbirlerini karşılıklı olarak tanımalarını, böylece uluslararası sistemde siyasal varlıklar olarak belirmelerini ifade eder. Liberal ilkelerden yola çıkan bu yaklaşıma göre, devletler de bireyler gibi özgür, eşit ve bağımsızdırlar. Devletlerin bu hakları uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınmıştır (Beriş, 2006: 55). Westfalyacı egemenlik kavramı da Westfalya Antlaşmasını temel alan bir egemenlik kavramını ifade eder. Buna göre, devletin kendi sınırları içinde karar alma tekeline sahip olması ve dış aktörlerin iç işlerine müdahale edememeleri Westfalyacı egemenliğin koşullarıdır (Beriş, 2006: 56).

İlk başta da belirttiğimiz gibi devletlerin egemenlik ilkesi BM Şartı ile koruma altına alınmıştır. Bu egemenlik kavramı, devletlerin birbirlerinin iç işlerine müdahale

etmeme ilkesi üzerine şekillenmiş Westfalyan tipi bir egemenliktir. Çünkü BM Şartı, ulus-devletlerin oluşturduğu bir düşünce sisteminden doğmuştur ve bu sistemin, devletlerin iç işlerine müdahale edilmeme ilkesi üzerine kurulmuştur. Fakat BM sadece devletlerin egemenliği ilkesini kendine amaç edinmiş bir örgüt değildir. BM'nin başka evrensel ve ahlaki misyonları da vardır. Bunlardan en önemlisi insan hakları misyonudur. İnsan haklarının ve devletlerin egemenlik hakkının aynı metin içinde (BM Şartı) yer alması, buradaki egemenlik tanımını klasik anlamda anlamamızı önlemektedir. Çünkü Westfalyan tipi bir egemenlik hiçbir sınırlamayı kabul etmez. Buna rağmen, bugün BM'nin de desteğiyle ve uygulamalarıyla, insan hakları devletlerin egemenlik haklarını sınırlayan en güçlü argümanlardan bir tanesidir. Bu açıdan insan haklarının varlığının devletlerin egemenliği için ne ifade ettiği bir alt başlıkta kapsamlı bir biçimde ele alınacaktır.

1.1.2. Değişen Egemenlik ve İnsan Hakları

Devletlerin sınırsız egemenlik algısı, 17. yy'da başlayıp 20. yy'ın iki korkunç savaşıyla varlığının ne sonuçlar doğurabileceğini tüm dünyaya kanıtlamış oldu. Uluslararası hukuk ve politika, 20. yy'a kadar sadece devletleri aktör kabul etmekteydi. Bu durum devletlerin egemenliğini ve bağımsızlığını kutsarken aslında dünya tarihinin en kanlı savaşlarına da zemin hazırlamış oldu. I. ve II. Dünya Savaşları hem modern devletin egemenlik algısını, hem klasik anlamda uluslararası hukuku, hem de bu parametreler üzerine kurulan uluslararası düzeni tartışmaya açtı. Geleneksel yaklaşım, uluslararası hukukun temel aktörünü devlet olarak kabul etmiş ve yerel hukukun kapsamını da vatandaşın hakları ile sınırlandırmışsa da 20. yy'daki gelişmeler sayesinde bu ayrım giderek belirsizleşmiş ve değişen dünya siyaseti insan haklarına daha duyarlı hale gelmiştir (Evans, Newnham, 2007: 309). Bu ayrımın ortadan kalkması bireyi vatandaş olarak iç egemenlik alanının konusu gören görüşün de dönüşmesine neden oldu. Bu savaşların sonucunda, insanlığın kitlesel olarak yoğun bir şiddete maruz kalması, Westfalyan tarzı bir egemenlik anlayışının ürünü olan, devletlerin kendi vatandaşlarının birey olmaktan kaynaklanan haklarını koruyacağı yönündeki ana düşünceyi de sarsmış oldu (Altınkök, 2016: 221). Bu gelişmeler, insan haklarının devletçe hukuken tanınmasının tek başına bir anlam ifade etmediğini göstermiş oldu (Beriş, 2006: 190). Zira egemenliklerini kullanma konusunda sınır ve sorumluluk kabul

etmeyen devletlerin yarattığı sistemde, binlerce insan kendi egemenleri tarafından öldürülmüştü (Kılıç, 2009: 636). Ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, bundan sonraki dönemde devletlerin sahip olduğu bu egemenlik anlayışının sorgulanmasının ve insan hakları bağlamında devletlerin egemenlik haklarına sorumluluk alanının eklenmesinin önü açılmış oldu.

20. yy'ın büyük savaşları, devletler kadar bireylerin de artık uluslararası hukukun bir konusu olması gerektiği sonucunu doğurdu. Zira büyük savaşlarda en çok zararı siviller görmüştü ve savaş hukukuna dair pek çok kural çiğnenmişti. Artık Westfalya'dan 20. yy'a kadar uzanan ortodoks tasvirlerin devlet merkezli tavrı yerine, birey merkeze alınmaya başlandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler, bu savaşlardan en büyük zararı siviller görmesine rağmen, devlet merkezci tavrı ve geleneği devam ettirdi. Buna göre, devletlerin egemen ve eşitliğe sahip olduklarını belirten ve devletlerin iç işlerine müdahaleye izin vermeyen maddelere BM Şartı'nda yer verdi. Fakat bu maddeler, bireyin artan önemi, insan haklarının gelişmesi ve bu hakları korumaya yönelik normların oluşmasına engel olmamıştır (Kılıç, 2009: 637). Nitekim bu maddelerin BM Şartı'nda yer almasına rağmen, insan hakları açısından en ciddi adımlar da yine BM tarafından atılması bunun güçlü kanıtlarındandır.

Bireyi temel alan ve devletlerin egemen aşırılıklarına karşı uluslararası bir koruma sorumluluğu geliştiren insan hakları kavramı, ulusal, etnik ve dini kimliklerin üstünde yer alan bir insan kimliğine işaret eder. (Brown, Ainley, 2008: 198) Bu yüzden evrensel ve doğal bir haktır. Evrensel insan hakları fikrinin kökenleri doğal hukuk geleneğine, Batı'da Aydınlanma döneminde "insanın hakları" tartışması ve devletin keyfi uygulamalarına karşı mücadele veren bireylerin tecrübelerine dayanmaktadır. Buna elbette Grotius'un milletler hukuku fikri, Rousseau'nun toplumsal sözleşme fikri ve Locke'un halkın onayı ve egemenliğin sınırları fikrinin yaptığı entelektüel katkıları da eklemek gerekmektedir. Devlet teorisiyle ilgilenen düşünürlerin egemenliği, insanların doğuştan sahip olduğu haklarla sınırlamaya çalıştığını biliyoruz. Ancak bu sınırlamalar sadece kuramsal tartışmaların konusu olabilmıştır (Altınkök, 2016: 223) ve pratiğe geçirilmesi daha geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Kuramsal düzeyde kalan ve devletin ulusal çıkarlarında önsel olmayan insan hakları tartışmaları da, bu hakların aslında tam bir güvence altında olmadığını göstermiştir.

İnsan hakları hukuk metinleri içinde ilk olarak Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde (1776- "tüm insanlar eşit yaratılmıştır") ve Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nde (1789- "tüm insanlar özgür ve eşit haklarla doğmuştur") zikredilmiştir (Burchill, 2012: 96). Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, bir değer ve hukuk normu olarak insan hakları, gerçekten Batı'nın kendi tarihsel deviniminin ve kendine özgü şartlarının, entelektüel katkılarının sonucu olarak şekillenmiş önemli bir kavram ve olgudur (Aral, 2007: 63). Bu düsturlar üzerine gelişen İnsan hakları fikri, Birleşmiş Milletlerin 10 Aralık 1948'de yayınladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde somutlaştırılmış ve Beyanname'nin giriş bölümünde insan haklarının kanunun üstünlüğüyle korunması gerektiği belirtilmiştir.⁴

İkinci Dünya Savaşı'nın dehşet sahnelerinin derin etkisi altında uluslararası düşünce ikliminde ortaya çıkan temel değişimi yansıtan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bütün insan haklarını uluslararası koruma altına almayı amaçlayan çok sayıda yasa yapma ve standart belirleme çabasının da doğmasına neden oldu. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin devletleri insan haklarını koruma noktasında negatif ve pozitif olmak üzere iki temel yükümlülük altına sokmuştur. Negatif yükümlülük, devletlerin vatandaşının doğal haklarını yerine getirme yükümlülüğüdür. Pozitif yükümlülük ise, devlet, siyasal otorite, tüzel düzenlemeler ile yurttaşlarının hak ve özgürlüklerini elde edebilmelerinin önünü açmasıdır. Bu anlamda *Bildirir*, devletlerin sınırsız bir yasama ve uygulama yetkisine sahip olmadıklarını belirtmekte ve devletler egemenliklerini kendiliklerinden sınırlamayı kabul ettiklerini göstermektedirler (Beriş, 2006: 201). Böylece 1648 ile başlayan ve 18. yüzyılda kendini mutlak olarak tanımlayan devletlerin egemenliğinin, uluslararası politikanın ve hukukun tartışmasız hakim ilkesi olduğu tam 300 yıllık bir dönem sona ermiştir (Heywood, 2013: 365) .

İnsan hakları fikrinin gelişmesi ile devletlerin egemenlik fikrinin tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Başlangıç itibari ile devletler Westfalyan tipi bir egemenliğe sahip olsalar da egemenlik kavramının zamana ve mekana göre değiştiğini söylemiştik. Dolayısıyla insan hakları fikri, devletlerin egemenlik hakkına başka alanların eklenmesini sağlamış ve egemenlik kavramını değişime uğratmıştır. Bu

---

⁴ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Başlangıç bölümü: "... *İnsanın zorbalık ve baskıya karşı son bir yol olarak ayaklanmaya başvurmak zorunda bırakılmaması için İnsan haklarının hukuk düzeniyle korunması gerektiği, ...*" (Hasgüler, Uludağ, 2005: 430)

durumu tarihten bağımsız düşünemeyiz. Örneğin 1997- 2007 arasında BM Genel Sekreterliği yapan Kofi Annan'ın egemenlik olgusunun yeniden tanımlanmasının bir zorunluluk olduğunu özellikle insani müdahaleler gerekçelerinin egemenlik tanımını zorunlu bir biçimde değiştirdiğini dile getirmesi de tarihsel bir zorunluluktur (Altınkök, 2016: 224). Egemenlik kavramının bu tip zorunlu bir değişimi, egemenliği ilk çıktığı anlamıyla bugünün açıklanamayacağı zorluğu ile başa çıkma şekli olarak görülmelidir.

İnsan haklarının ulus-devlet egemenliğine yönelik kısıtlayıcı etkileri olmuştur. Bunlardan ilki, iç egemenlik üzerine etkisidir. Buna göre, devletlerin iç egemenlik alanı ile ilgili olan vatandaşlarına davranış biçimlerine insan haklarına saygılı olma kriteri getirilmiştir. Bu devletin uluslararası sicili açısından önemlidir. Aksi takdirde, devlet egemenliğinin meşruiyetini ortadan kaldıracaktır. Dolayısıyla insan hakları devletlerin iç egemenlik alanlarını sınırlamıştır (Beriş, 2006: 222). Bir diğer etkisi ise dış egemenlik alanı ile ilgilidir. Devletlerin hiçbir biçimde dış egemenlik alanlarının baskılanmayacağı fikri insan haklarının ortaya çıkışı ile geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. Çünkü insan hakları ihlallerinde gelişen uluslararası kamuoyu ile birlikte, uluslararası toplum kendini böylesi bir ihlalin önlenmesi için sorumlu hissetmektedir. Ayrıca bu uluslararası toplum, bir ihlalin faillerini sorgulayacak mekanizmalar (UCM gibi) da geliştirmiştir (Beriş, 2006: 223).

İnsan hakları fikri ile, birey bulunduğu devlet sınırlarının dışına çıkıp uluslararası bir süje haline gelmiştir. Bu durum, uluslararası insan hakları rejiminin gelişmesini sağlamıştır. Bir sonraki başlıkta, uluslararası insan hakları rejimine ve bunun önemli bir sonucu olan ve devletlerin egemenliklerini yargı bağlamında da sınırladığı düşünülen Uluslararası Ceza Mahkemesine değinilecektir.

1.1.2.1. Uluslararası İnsan Hakları Rejimi

1948 yılından beri insan haklarını küresel çapta geliştirmek ve korumak için ayrıntılı bir uluslararası rejim⁵ oluşturulmuştur. İnsan hakları rejimi, sivilleri; soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçlarının kapsadığı büyük hak ihlallerinden

---

⁵ Uluslararası rejim, devletler ve devlet-dışı aktörler arasındaki spesifik bir uluslararası politika konusunda etkileşimleri yöneten bir dizi ilke, norm ve kurallardır. Rejimlere örnek olarak, antlaşmalar, konvansiyonlar, uluslararası antlaşmalar ve örgütler gösterilebilir. Bunlar, iktisat, *insan hakları*, çevre, ulaştırma, güvenlik gibi çeşitli sorun alanlarında faaliyet göstermektedir. (Heywood, 2011: 100)

korumayı amaçlamakta, çeşitli antlaşmalar, geçici ve bölgesel mahkemeler ile yeni Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden (UCM) oluşmaktadır. Bu rejimin kalbinde ise BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi bulunmaktadır. İşkence, kölelik ve keyfi tutuklama gibi, iç hukuktaki statülerine ve failin resmi konumuna bakılmaksızın insana yönelik yasak olması gereken bazı eylemler olduğunu vurgulayan İnsan hakları rejimi, egemen devlet anlayışına, devlet başkanlarına ve diğer devlet görevlilerinin yararlandığı "dokunulmazlık" uygulamasına karşı da ciddi bir meydan okumadır (Brown, Ainley, 2008: 201).

Uluslararası toplumun soykırım, devlet güdümlü işkence, toplu katliam ve sürgün gibi eylemlere karşı sessiz kalmadığını gösteren bir uluslararası insan hakları rejimi oluşmuştur. Egemen bir devletin kendi vatandaşlarına, egemenlik haklarına dayanarak, istediği biçimde muamelede bulunabileceği düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir. 20. yüzyılın ortalarına kadar yöneten- yönetilen ilişkisini etkin ve güç merkezli bir yönetim şeklinde sadece iç siyasal/ hukuksal bir mesele olarak gören anlayışı, devletlerin meşru sayılmasının en önemli koşulları demokratik ve insan haklarına saygılı bir yönetime sahip olmak yönünde değişmiştir. Dolayısıyla uluslararası insan hakları rejimi, bireyin uluslararası hukuk ve politikanın süjesi olmadığı yolundaki gelenekte ve devletin kendi halkına yönelik bütün politikalarının bir iç işleri sorunu olduğuna ilişkin prensipte ciddi gedikler açmıştır (Dağı, 2006: 222). Böylelikle 1648'den bu yana devlet içine hapsedilmiş vatandaşlık yükümlülüklerinin ötesinde, vatandaşlık kavramını yeniden tanımlayan ve bütün insanlığa yükümlülükler yükleyerek bireyin, uluslararası bir mesele haine gelmesini sağlamıştır. Bu da birey-devlet ve uluslararası sistem bazında daha yüksek bir ahlaki bilince varılması anlamına gelmektedir (Yalvaç, 2006: 284).

Öte yandan sadece pratikte değil, resmiyette de birey, bir iç mesele olmaktan çıkarak BM kurucu yasası ve bunu izleyen insan hakları sözleşmeleriyle insan hakları konusu uluslararası resmi hukuki bir nitelik kazanmıştır. BM Kurucu Yasası'nın 55. ve 56. Maddeleri bu konuya referans vermek için kullanılmaktadır. Buna göre, BM Kurucu Yasası'nın 55. maddesi üye ülkelerinin BM ile işbirliği içinde, insan haklarına saygının yaygınlaştırılması için harekete geçmesini öngörmektedir ve 56. maddeye göre de her

üye devlet bu alanda yalnızca bir hakka değil aynı zamanda sorumluluğa da sahiptir (Dağı, 2006: 226).

1945 sonrası dönemde ABD ve başka Batılı devletler insan hakları rejiminin oluşturulmasında öncülük yapmıştır. Batı menşeli insan hakları savunuculuğundaki artış ve devletlerin bu konuda sorumluluk almaktaki istekli tutumları Batı'nın merkezi bir rol üstlendiğinin kanıtıdır. Bu rolün üstlenmesinde özellikle Soğuk Savaş döneminde Doğu bloğunda yaşanan baskıcı rejimler karşısında Batı bloğunda paylaştığı refahı insan hakları temelinde ele almasının katkısı büyüktür. Öte yandan Batı'nın merkez rol üstlenmesini pekiştiren bir diğer durum ise, Avrupa Konseyi'nin himayesinde geliştirilen ve BM Beyannamesi'ne dayandırılmış olan 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin(AİHS) devletler tarafından yaygın kabul görmüş olmasıdır. Andrew Heywood'a göre devletlerarasındaki bu oydaşı, uluslararası sistemi, uluslararası topluma dönüştüren yaygın normlardan bir tanesidir. (Heywood, 2013: 374)

Fakat 1990'lara gelinceye kadar bu hakları gerçekten koruyacak yasal bir rejimin ortaya çıkmasını sağlayacak somut değişimlerin yaşandığını söylemek güçtür. (Brown, Ainley, 2008: 201) 1990'lardan sonra soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçları gibi ciddi ihlallerden sorumlu olan kişilerden hesap sormak için uluslararası hukuku genişletme ve oluşturulan hukukun bağlayıcılığının oluşturulması üzerinde daha fazla durulmaktadır. Yine bu dönemde Batı'nın galibiyetinin de etkisi ile komünist rejimleri terk eden birçok devlet ve gelişmekte olan ülkeler, uluslararası insan hakları rejiminin oluşturulmasında Batı'nın ciddi destekçileri olmuşlardır. 1985-1991 arası dönemde Sovyet Komünist Partisi'nin Genel Sekreterliği'ni yapan Mikhail Gorbaçov, insan haklarının kapitalizm- komünizm ayrışmasının ötesinde, uluslararası nitelikte temel ilkeler olduğunu iddia etmesi ve yaptığı reformlarda bir referans olarak kullanması bunun bir göstergesidir. (Heywood, 2013: 375- 376)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) 1990'lı yıllarda kabul edilen belgelerinde, açıkça insan hakları devletlerin iç meselesi olarak görülmemiş, BM Güvenlik Konseyi de 1992 yılında "*Uluslararası barış ve güvenlik sadece askerî nedenlerle değil, ekolojik, ekonomik ve toplumsal nedenlerle de tehlikeye girebilir*" kararı almıştır. BM'nin böyle bir karar alması şu anlama geliyor: Bir devletin kendi vatandaşlarına yönelik kötü muamelesi vahim bir düzeye çıkarsa, bu durum hem

uluslararası toplumun vicdanını sarstığı için, hem de uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği için, BM Güvenlik Konseyi'ne duruma müdahil olma ve gerekirse zorlama tedbiri alma konusunda bir gerekçe sunabilmektedir. Böylelikle insan hakları bir iç mesele olmaktan çıkmaya başlamıştır ve iç hukuk sisteminin etkisiz kaldığı durumlarda, bu haklar uluslararası toplum tarafından koruma altına alınmıştır (Aral, 2005: 58).

Bu gelişmeler ışığında insan haklarına evrensellik kazandırılmasının uluslararası ilişkiler açısından iki önemi vardır. İlki, insan hakları fikri, adalete ve insan özgürlüğüne dair hukuki bir zemin yaratma çabası sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla adil bir devlet olmanın öncü koşulları arasına girerek, bu hakları hukukla ve fiili açıdan korumayan devletlerin uluslararası sistemce belirlenmesini sağlamaktadır. İkincisi ise, bu haklara riayet eden ve önemseyen devletlerin daha az saldırgan oldukları ve aslında dünya barışına giden yolda önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu ahlaki standardının gelişmesi ve evrenselleşmesi kalıcı bir barış için önemli bir kriter olarak görülmektedir (Burchill, 2012: 97).

Uluslararası insan hakları düzenlemeleri, uluslararası hukukun ve dahası devletlerin *reelpolitik* kaygılarını yansıtan pozitivist yönelimlerine yönelik en ciddi alternatif niteliğindedir. Devlet ve egemenlik merkezli söylemlere karşı, bireyin ve toplumsal grupların uluslararası hukukun aktif öznesi konumuna gelme yolundaki çabaları yoğun olarak devam etse de, devletlerin egemen aşırılıklarını sınırlandıracak veya ağır insan hakları ihlallerinde onlara sorumluluk yükleyecek ve hesap soracak bir makam olmadıkça bu çabaların tehlike altında olacağı da bir gerçektir (Aral, 2005: 63). Zira devletlerin insan haklarının koruyucusu olduğu kadar en büyük çiğneyicisi olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Buradan hareketle, insan haklarını geleneksel devlet haklarına karşı koruyacak, devletler karteli üzerinde objektif ve bağlayıcılığı olan uluslararası mekanizmalar oluşturulmalıdır. Uluslararası mekanizmaları oluşturmak ve bunların etkinliğinin ve denetleyiciliklerinin artırılması, devletlerin insan hakları politikalarını süratle gözden geçirmelerini sağlayacak ve devletler uluslararası standartlara uymaya çalışacaktır. Böylelikle uluslararası sistemde barış ve istikrarın sağlanması mümkün olabilecektir (Dağı, 2006: 225).

İnsan haklarının evrenselleşmesi ve tüm dünyada bir ahlaki standart oluşturması bağlamında oluşan gelişmelere rağmen, insan hakları rejimini bir Batı projesi olarak

gören ve bu söylem ardına gizlenmiş olduğunu düşündükleri ulusal çıkarların varlığına dikkat çekenlerin sayısı da azımsanamaz. İnsan hakları rejiminin Batı tarafından evrenselleştirilmesi ve uluslararası bir standarda dönüştürülme çabaları, diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmek ve hegemonik mücadele için Batı'nın icat ettiği yeni bir araç olarak görülmüştür. Aslında böylesi bir kuşku tutarsız değildir. Zira insan hakları gerçekten de hegemonya mücadelesi için elverişli bir alan sunmaktadır. ABD'nin dış politika söylemlerinde bunu sıkça kullanması ve kendi karşıtlarını bu argüman üzerinden bertaraf etmesi sıkça rastlanır bir durumdur. Örneğin, 1942'de henüz İkinci Dünya Savaşı sona ermemişken, ABD Başkanı Roosevelt'in dört temel insan hakkını ilan etmesi, o dönemin Hitler ve Mussolini liderliğinde saldırgan devletlerin gayrı insani savaş yöntemlerine karşı kendi elini güçlendirmek adına çok etkili bir argümandır. Yine 1943'te evrensel bir insan hakları bildirgesi ile uluslararası bir örgütlenmenin ön hazırlığını ABD yapmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ceza mahkemelerinde sadece Alman ve Japon yöneticilerin yargılanması ve müttefik güçlerden kimsenin yargılanmaması adil olmayan ama insan hakları söylemini de politikalarından ayırmayan bir durumu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla ABD özelinde Batı'nın insan hakları söyleminin, bir güç mücadelesinin ürünü olarak doğduğunun düşünülmesi anlamlıdır (Beriş, 2006: 214). Öte yandan Batı'nın insan hakları söylemine göre başarısız kabul ettikleri devletler konusunda seçici davranması, insan hakları rejimine eleştirel yaklaşanların düşüncelerini destekler niteliktedir. Örneğin, 1970'li yıllarda Latin Amerika'daki baskıcı rejimlere rağmen, ABD yakın ilişkiler sürdürmeye devam ederken, aynı dönemde Sovyet Blok'u ülkeleri insan hakları ihlallerinden dolayı kınamıştır (Heywood, 2013: 374). ABD'nin insan hakları konusundaki bu seçici tavır, insan hakları savunuculuğuna gölge düşürmekle birlikte inandırıcılığını yitirerek Batı menşeli insan haklarının evrensel kabul görmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

İnsan haklarının evrenselleşmesini olumlu karşılamayan kesimin bir diğer dayanağı da, insani müdahalelerin sayısındaki artışın yarattığı endişe ile insan hakları konusunda başarılı olamamış devletlerin toprak merkezli egemenlik alanlarının etik performansa göre başka ülkelerce baskılanabileceği düşüncesidir. Bu etik performansa göre devletlerin başarıliliğini test etme durumu yatay bir ilişki biçimini öngören uluslararası ilişkileri dikeyleştirmekte ve ahlaki bir hiyerarşi öngörmektedir. Zira insan hakları standardına uymayan devlet, bu konuda başarılı olmuş devletleri taklit etmekle

yükümlü iken, insan hakları konusunda başarılı olmuş devletler de bu hakları, başarısız gördükleri devletlere dikte etmekle yükümlü hale gelmiştir. Her ne kadar özellikle liberaller bu insan hakları söylemini etnosentrik bakış açısından kurtarmaya çalışsa da insan haklarının Batı'dan tüm dünyaya yayılma çabası, hakim bir toplumun kültürünü başkalarına empoze etmekten ve devletlerin egemenlik alanlarına müdahale etmek anlamına gelmesinden başka bir anlama gelmemesine de neden olmaktadır (Burchill, 2012: 98-99).

Batı'nın icadı olarak görülse de devletlerin insan hakları konusunda daha hassas davranmaya iten bir dünya kamuoyunun oluşması ve devletlerin de bireyler gibi davranışlarından mesul olması ve hatta yargılanabilir olması, en azından devletlerin sınırsız egemenlik anlayışının değişmesi yönünde baskı oluşturmaktadır. Bu alternatifinin geliştirilmesi açısından son dönemde atılan en ciddi adımlardan biri de Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması olmuştur.

1.1.2.2. Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)

Uluslararası mahkeme dendiğinde, devletlerarasındaki uyuşmazlıkları çözmek için devletlerarasında yapılan bir antlaşma ya da uluslararası örgüt kararıyla kurulan bağlayıcı kararlar verme yetkisine sahip bağımsız yargı organı ifade edilmektedir. Anlaşmazlıkların bu yolla çözülmesi uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesinde önemli bir konuma sahiptir. Uluslararası ceza mahkemesi kurulması fikri ilk olarak 1872 yılında Gustave Moynier tarafından ortaya atılmıştır (Kılıç, 2009: 619). Kişilerin savaşlarda işledikleri suçlardan ötürü uluslararası bir platformda yargılanmaları fikri, 1899 ve 1907 La Haye konferansları sonucunda imzalanan sözleşmelerde de yerini almıştır. Uluslararası ceza mahkemelerinin kurulması fikri yine I. Dünya Savaşı sonunda gündeme gelmiş ve Versailles Antlaşması'nın 227. maddesi hükmünce bir mahkemenin kurulması ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in bu mahkemede yargılanmasını öngörmüştür. Bu madde uygulanamasa da ilk uluslararası ceza mahkemelerinin örnekleri II. Dünya Savaşı sonrasında görülmektedir. Bunlar, Nuremberg Askeri Ceza Mahkemesi ile Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleridir. Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan ad hoc nitelikli Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTR) de diğer örnekleri teşkil etmektedir (Kılıç, 2009: 620). Bu ceza

mahkemelerin oluşum aşamalarını ve işleyişlerine ad hoc yapılarından dolayı değinilmeyecektir. Fakat bu mahkemelerin UCM'nin oluşumuna büyük katkıları vardır. Özellikle ICTY ve ICTR'nin, UCM'ye iki yönde katkısı olmuştur. İlki, çatışma esnasında gerçekleşen insan hakları ihlallerine bir kez daha dikkat çekildi. Bu ihlallerin altının çizilmesi savaş döneminde uyulması gereken kurullarla ilgili olan savaş hukukunun *jus in bello*⁶ ilkesinin uygulanması ile ilgilidir (Yalçınkaya, 2008: 140). İkincisi de mahkemelerin ad hoc yapısından kaynaklanan sorunları ortaya çıkararak kalıcı bir ceza mahkemesinin oluşturulmasının doğuracağı yararları görme imkanı sağlamıştır(Brown, Ainley, 2008: 203).

Uluslararası ceza hukuku ve insancıl hukukun gelişmesi ile evrensel adalet arayışları sonucunda uluslararası suçların muhakeme edilebilmesini kolaylaştıran önemli bir gelişme olarak (Kılıç, 2009: 616) Uluslararası Ceza Mahkemesi daimi bir mahkeme statüsünde 1998'de kuruldu. 160 devlet temsilcisinin katıldığı 15 Haziran- 17 Temmuz 1998 tarihlerinde Roma'da düzenlenen Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasında Tam Yetkili Temsilcilerin BM Diplomatik Konferansı'nda bir araya gelmesi ile hazırlanan tüzük oy çokluğu (120 kadar devlet kabul ederken, aralarında ABD, Çin, İsrail gibi ülkelerin bulunduğu bazı ülkeler reddettiği bazılarının da çekimser kaldığı biliniyor) ile kabul edildi (Brown, Ainley, 2008: 203). Mahkeme, 128 maddelik kurucu anlaşması ile 1 Temmuz 2002'de 60 ülkenin onayı sonucunda faaliyete geçmiştir. Merkezi Hollanda'nın Lahey kentindedir ve sadece onaylayan devletlerde ya da onaylayan devletlerin uyruğunda bulunan kişilerce işlenen savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve *erga omnes* (uluslararası toplumun bütününe karşı ykmlenilen sorumluluk) karaktere sahip uluslararası suçları yargılama yetkisine sahiptir. Mahkeme bağımsız bir özelliğe sahiptir ve BM'nin bir organı olarak kurulmamıştır.⁷ Bu mahkemede görev yapan yargıçlar taraf devletlerce seçilir ve bağımsız ve objektif olmaları istenir. Mahkemenin bağımsız görev yapan bir de savcısı vardır. (Aral, 2005: 65)

---

⁶ Jus in bello; haklı savaş kuramına ait bir ilkedir. Savaş alanından kullanılan gücün ölçütleriyle ilgilidir. İlerleyen sayfalarda, "haklı savaş kuramı" başlığı altında detayları ile inceleyeceğiz.

⁷ BM'den bağımsız olarak kurulmak istenmesindeki amaç, Güvenlik Konseyi'ndeki 5 daimi üyenin veto yetkisinden korunarak sistemin tıkanmasının önüne geçerek işlerliğinin sağlanmasıdır. Fakat UCM kurucu anlaşmasınının 16. maddesi gereği Güvenlik Konseyi'ne bir yıl süreyle soruştırma ve yargılamaları erteleyebilme yetkisi verilmiştir. Böylelikle politik etkilere maalesef ki açık hale gelmiştir (Kılıç, 2009: 627).

Davalar UCM'ye üç yolla getirilebilir. UCM'ye *taraf olan devletler* ve Güvenlik Konseyi mahkemeye dava açılması talebinde bulunabilir ya da işlem UCM Savcısı tarafından direkt başlatılabilir. *Taraf olmayan devletler, STK'lar ve bireyler* soruşturma başlatmak için bir dava dilekçesiyle savcıya başvurabilir. Güvenlik Konseyi tarafından mahkeme gündemine suçlu veya suç bölgesi getirilirse, bunlar milliyetinden muaf olarak otomatikman yargılama yetkisi devreye girer. Bunun nedeni ise Güvenlik Konseyi'nin üst yasal statüsüdür. Bu otomatik yargı yetkisi, taraf olmayan devletleri bağlayıcı özelliktedir ve önemlidir. Fakat belirli bir davada ulusal mahkeme yargı yetkisini kullanmak isterse UCM bu duruma müdahil olmaz (Brown, Ainley, 2008: 204).

UCM'nin ulusal yargı yollarıyla failin cezalandırılmaması halinde veya cezalandırılmasından imtina edildiği durumlarda devreye girecek olması onun tamamlayıcılık ilkesi ile alakalıdır. UCM ulusal ceza hukuku sistemlerine tamamlayıcı nitelikte bir mahkeme olarak tasarlanmıştır. UCM bu amaçla sanıklar hakkında soruşturma açabilir, tutuklama kararı çıkarabilir, ilgili kişileri muhakeme edebilir (Aral, 2005: 65). UCM'nin diğer bir özelliği ulusüstülük (supranationality) olmasıdır. Buna göre, UCM tarafından alınan bir karar devlet tarafından herhangi bir işleme gerek kalmadan devletin ülkesi ve vatandaşları üzerinde etki doğurmaktadır. UCM'nin en önemli ulusüstü özelliği ise hüküm verme yetkisidir. Savcının ülkede yapacağı her türlü soruşturmadan, sanığın mahkemeye çıkarılmasına kadar her türlü süreçte de izne ihtiyacı olmaması da ulusüstü özelliklerindedir (Kılıç, 2009: 626).

UCM konu bakımından yargı yetkisine giren suçlar dört başlık altında toplanmaktadır: *Soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçu*. Soykırım suçunun olabilmesi için, bir grubun tamamen ya da kısmen yok edilmesine yönelik bir özel kastın varlığı gerekmektedir. İnsanlığa karşı işlenen suçların varlığından söz etmek için, bir sivil topluluğa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının olması gerekmektedir. Burada sistematiklikten kasıt, suçun bir plan dahilinde işlenmesi; yaygınlıktan kasıt ise; mağdur olan insan sayısının çok fazla olmasıdır. Savaş suçlarını oluşturan fiiller ise; silahlı bir çatışmada tarafların, asgari insancıl hukuk standartlarını oluşturmak ve savaş dışında ve içinde bulunan kişilere yönelik uygulanacak kuralların ne olduğunu ortaya koymak amacıyla yasaklanan fiillerdir. Burada uluslararası bir

kriter aranmaz. Savaş suçu uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda da görülebilir bir durumdur. Saldırı suçunun⁸ var olması, devletin sorumlu tutulacağı bir silahlı saldırı eylemine başvurmasıyla gerçekleşirken; gerçek kişilerde bu suçun var olması için, silahlı kuvvet kullanımını planlaması, hazırlaması, başlatması, sürdürmesi yani sistemli olması gerekmektedir (Kılıç, 2009: 631, 632).

UCM'nin yargı yetkisinin genişliği ve yargılama konusunda sınırlandırmalarının az olması münasebetiyle, devletlerin egemenlik ilkesine aykırı olduğunu savunanlar vardır. Zira UCM, büyük insan hayatı kayıplarının hesabının sorulması için bundan sorumlu olan bireylerin daimi nitelikli bir uluslararası mahkemede yargılanması amacıyla kurulmuştur. UCM ayrıca uluslararası insan hakları rejimi oluşturmanın bir parçasıdır. Bireyi temel aldığından dolayı, varlığının klasik anlamda devlet egemenliği için bir sorun yaratacağı aşikardır. Ama en az devlet egemenliği kadar kutsiyeti olan bireyin temel haklarının çiğnenmemesi gerçeği UCM'nin var oluşuna meşru bir zemin kazandırmıştır. Uygulamada birçok sorunla karşılaşsa da UCM, bugün için bireylerin kendi egemenleri tarafından öldürülmelerinin önünde ciddi bir engeldir.

UCM'nin bugüne kadar yaşadığı en ciddi sıkıntılardan birisi, ABD'nin aşikar bir biçimde UCM'ye taraf olmadığını dile getirmesi ve muhalefet etmesidir. Öte yandan Çin, Hindistan, Rusya'nın da taraf olmaması, UCM'nin kapsamını ciddi bir biçimde daraltmaktadır. Tıpkı Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi de, büyük güçlerin taraf olmadığı bu kuruluşun dünya çapındaki kredibilitesine zarar vermektedir (Heywood, 2013: 416). UCM, güçlü devletlerin taraf olmamasının da etkisiyle bugün tam anlamıyla çalışmasa da varlığı devam etmektedir ve yürüttüğü davalar vardır. Ayrıca devletlerin egemenlik alanını kısıtlamayı hedefleyen sistemin bir parçasıdır.

İnsan hakları ve UCM'nin varlığı, devletlerin kendi vatandaşlarına haklarını teslim etmemeleri durumunda uluslararası toplumu harekete geçiren mekanizmalar olmuşlardır. İnsan hakları fikrinden beslenen insani müdahale, bir devletin ağır insan hakları ihlali yaptığında uluslararası toplum için bir seçenek olarak dururken, UCM de

---

⁸ Michael Walzer'in adil savaş kuramındaki jus ad bellum'a (savaşa ne zaman adil olarak başvurulacağı) yeni ve çağdaş bir boyut getirerek, saldırganlık suçundan bahseder ve tanımlamasını yapar. Walzer'a göre devletlerin egemen eşitliği ilkesi başlangıç noktası iken, bu ilkenin ihlal edilmesi saldırganlık suçunu oluşturur. Saldırganlık suçu, bir devletin topraklarının başka bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilmesidir. Bu durumda devletlerin meşru müdafaa hakkı doğar ve dünya toplumu da bu saldırıyı cezalandırmak ile yükümlüdür (Yalvaç, 2006: 267).

bu ihlalleri yapan kişileri yargılamak için hazır beklemektedir. Devletlerin egemenlik hakkını ilk anlamıyla ele almaya devam ettiğimizde, oluşan tablonun egemenlik sorunu yarattığı açıktır. Fakat egemenliği mutlak ve değişmez bir kavram olarak ele alarak, tarih akıp giderken ve her şey gelişme veya değişme gösterirken 1648 tarihli bir egemenlik tanımının günümüzü anlatması beklenemez.

Yine de ilk çıktığı anlamıyla egemenlik tanımına bazı devletlerin sahiplendiği de bir gerçektir. Çünkü bu ilk anlamıyla egemenlik, devletlere kendi sınırları içinde her türlü yetkiyi verdiği için ve sınırların dokunulmazlığını içerdiğinden özellikle insan hakları konusunda hassas davranmayan devletler için önemlidir. İnsan hakları söylemini Batı menşeli gördükleri ve dayatmacı buldukları için eleştirenlerin insan hakkı ihlallerine daha meyilli devletler olduğunu bilmekteyiz. Bu devletler Üçüncü Dünya⁹ olarak adlandırılmaktadır. Bu Üçüncü Dünya devletleri, insan haklarına olduğu gibi insani müdahaleye de yaklaşımları aynıdır ve her ikisine de karşı çıkarlar.

İşte bu Üçüncü Dünya devletlerinin savunduğu egemenlik kavramı Westfalyan tipi bir egemenlik kavramına tekabül eder. Çünkü, egemenlik, dışsal boyutuyla, zayıf ülkeleri kendilerinden güçlü ülkelere karşı koruyan normatif bir sığınaktır (Beriş, 2006: 226). Dolayısıyla bu perspektiften bakıldığında aslında insan hakları bağlamında insani müdahalenin bir egemenlik sorunu doğurması Üçüncü Dünya devletlerinin bir sorunudur ve anlamlıdır. Öte yandan bu sorun BM Şartı'nda da mevcuttur. Zira tüm devletler BM'nin egemenlik tanımına tabiidir ve uluslararası hukuk dahilinde Üçüncü Dünya devletlerinin dayandıkları argümanlar hukuki görülmektedir. Bu konuya ikinci bölümde daha ayrıntılı değinilecektir.

Buraya kadar, genel anlamda egemenlik kavramının tarihine ve tartışmalarına yer verildi. Bununla birlikte insan hakları fikrinin gelişmesinin egemenlik kavramını ne yönde etkilediği tartışılmaya çalışıldı. Tezimizce önemli olan bir diğer mesele, insani müdahale fikrini savunanların ya da karşı çıkanların egemenlik algısının ne olduğudur. İnsan hakları fikri ile devletlerin egemenliğinin aynı platformda tartışılmasını zorunlu

---

⁹ Üçüncü Dünya Ülkeleri, Soğuk Savaş boyunca Doğu ve Batı bloklarında yer almayan ve genellikle Dünya'nın güney bölgesinde kümelenen ülkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ülkeler, bilindiği üzere, Afrika ve Asya'da bulunan eski sömürgeler ve fakir ve genellikle demokratik olmayan ülkelerdir (Yalçınkaya, 2008: 201).

kılan bir alan olarak insani müdahalelerin teorik analizi bir sonraki başlıkta sunulmaya çalışılacaktır.

1.2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE TEORİK TARTIŞMALARI

İnsani müdahale, tanım olarak, bir devletin başka bir devletin vatandaşlarını, o devletin zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında münferit olarak kuvvet kullanması anlamına gelmektedir (Başeren, 2003: 174). Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) ise insani müdahaleyi, korumaya yönelik ve insani amaçlarla, rızaları aranmaksızın bir ülke veya liderlerine karşı müdahale edilmesi şeklinde tanımlamaktadır (Çevikbaş, 2011: 38). İnsani müdahaleyi bir başka biçimde tanımlayacak olursak; bir ya da birkaç devletin, başka bir devlet içinde yaşanan insani felakete son vermek amacıyla o devletin egemenlik alanını istila etmesi şeklinde de tanımlanabilir (Brown, Ainley, 2008: 209).

İnsan hakları fikrinin oluşması, bireyin uluslararası toplumun ve hukukun öznesi haline gelme süreci; 1648'de Westfalya ile Avrupa devletler sistemine dahil devletlerin güvenlik sınırlarını oluşturan ve daha sonrasında tüm Dünya'ya yayılan, ulus devletlerin egemenlik, bağımsızlık ve eşitlik haklarına bir meydan okuma olduğunu söylemiştik. Fakat hala insan hakkının, devlet egemenliğine üstünlüğünün olup olmadığı tartışması bir tarafın lehine sonuçlanabilmiş değildir. Bu anlamda en uzlaşılı görüş, insan hakkının devletlerin egemenlik hakkına eklenmiş ve onu genişletmiş olarak kabul eden görüştür.

İnsani nedenler, özgürlük, barış ve güvenlik, savaş etiğinin oluşması fikri bugün hem insan hakları rejiminin kökenini hem de insani müdahalenin nedenlerini oluşturmaktadır. Bir ülkenin, diğer bir ülkeye cebren müdahalesi çok eski olmakla birlikte, Westfalya ile devletlere verilen haklarla sınırlandırılmıştır (Aytaç Bilgin, 2013: 103). Bugün hala bu ilkelerin varlığını devam ettirdiğini BM Şart'ında görebiliyoruz. Ama insani nedenlerle, bir devletin başka bir devlete cebren müdahalesi yeni bir fikirdir. Ne devletlerce ne de en kapsamlı devletler birliği olan Birleşmiş Milletlerce insani müdahale fikri resmi ve yasal bir biçimde onanmamıştır ve son on yıllarda çok örneğine rastlansa da ad hoc bir statüde var olagelmıştır.

İnsani müdahaleler tek taraflı ya da çok taraflı yapılabilir. Tek taraflı müdahaleler, bir ya da daha fazla devletin BM kararı olsun ya da olmasın insani gerekçelerle başka bir devlete müdahalesi anlamına gelmektedir. Çok taraflı müdahaleler ise, BM Güvenlik Konseyi kararı ile BM üyesi devletlerin askeri desteği ile yapılan insani gerekçeli müdahalelerdir (Keskin, 2007: 55). Bunlar göz önünde bulundurulduğunda insani müdahale, stratejik hedeflerden ziyade insani kaygılarla kendi vatandaşı olmayan kişileri kurtarmak için gerçekleştirilen tek taraflı ya da çok taraflı askeri müdahaleler olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Burada müdahalenin insani olarak değerlendirilmesi ona meşru ve savunulabilir bir nitelik kazandırmaktadır (Heywood, 2013: 379).

İnsani müdahale, devletlere yönelik onların rızası aranmaksızın cebir gerektirdiğinden teorisyenlerce yoğun bir biçimde tartışılmıştır. İnsani müdahaleyi reddedenler için temel çıkış noktası 1648 Westfalya Barışı ile oluşan sistemde, devletin temel aktör olmasıdır. Bu sisteme göre egemen, eşit ve bağımsız bir aktör olarak devlet, kendi tebaası üzerindeki haklarında uluslararası sisteme karşı herhangi bir yükümlülüğü yoktur. Dahası uluslararası sistemin aktörleri de başka bir devletin iç işleri olarak gördüğü devlet- tebaa ilişkisine müdahalede bulunma hakkına sahip değildir. İnsani müdahaleyi olumlayan görüşün temel çıkış noktası ise, bireyi uluslararası temel aktör olarak görmeleridir. Buna göre devletlerin meşru olmasının yegane dayanağı kendi ulusunu oluşturan bireylere (vatandaşlara) karşı taşıdığı sorumluluktur. Eğer devlet tebaasına zulmediyorsa meşruiyetini kaybetmiştir ve devlet olma özelliğini yitirmiştir. Böyle bir durumda uluslararası diğer aktörler de zulüm altındaki bir halka yardım etmekle yükümlüdür. Bu iki görüş teorisyenler ışığında detayları ile alt başlıkta tartışılacaktır.

1.2.1. İnsani Müdahalelere Karşı Çıkan Görüşler

İnsani müdahalelere karşı çıkan görüşlerin genel anlamda, devletlerin egemenliği ve eşitliği ilkesi üzerine odaklandığını görmekteyiz. 1648 Westfalya Barışı ile devletlerin elde ettiği haklar arasında bulunan, egemenlik, eşitlik ve bağımsızlık hakları başka bir devlet tarafından çiğnenemez haklar olarak kabul edilmiştir. Fakat temel insan haklarının sistematik biçimde yok edildiği durumlarda insani müdahalenin uluslararası vicdana dönük bu ahlaki yönü, ülkelerin egemenlik haklarının çiğnenmezliğinin ve

toprak bütünlüğüne saygının zorunlu bir istisnası olarak kabul görülmüştür. İnsani motivasyonla askeri güç kullanarak bir devletin egemenlik alanının istila edilmesi olarak tanımlayabileceğimiz insani müdahaleler, bu yönüyle egemen devletin hakim olduğu geleneksel uluslararası ilişkilere kapsamlı bir meydan okumadır (Brown, Ainley, 2008: 209). Egemenliğin, devletin kendi toprakları üstünde yegane karar alıcı olması imkanını vermesi bunun kötüye kullanılmasına neden olduğunu belirtmiştik. Nitekim bu egemenlik anlayışı ile birçok kişi kendi egemenleri tarafından acımasızca katledilmiştir (Heywood, 2011: 118).

Bu egemenlik anlayışına yapılabilecek en güçlü itirazın insan temelli yaklaşımlardan gelmesi doğaldır. Çünkü bir üst ahlaki değer yaratılması belki de bu aşırı egemenlik anlayışını değiştirebilecek potansiyele sahiptir. Lakin böyle bir üst ahlakın yaratılması ve evrenselleştirilmesi çabaları realistler tarafından ütöpik bulunmuş ve eleştirilmiştir. Realistlere göre uluslararası ilişkiler, değerlerden bağımsız, güç mücadelesinin yapıldığı bir alandır. Ahlak ve siyasetin konuları ayrı olduğundan aynı düzlemde bulunamaz. Hobbes'un "*herkesin herkesle savaş halinde bulunduğu*" bir ortam olarak tanımladığı doğal halde, bir gayri-ahlakilikten söz edilemez (Şenel, 2004: 324). Yine, Hobbes'a göre, "*hiçbir şey ahlaka aykırı değildir zira genel bir güç olmayan yerde yasa olmaz; yasa olmayan yerde adaletsizlik olmaz*" (Yalvaç, 2006: 266). Anarşinin hakim olduğu uluslararası ortamda bahsedilebilecek tek ahlakilik savaşa aittir. Bu ortamda devletler sadece ulusal çıkarlarını düşünürler ve bu ulusal çıkarlar ile ahlakçılık arasında her zaman bir çatışma var olacaktır (Dağı, 2006: 204). Bu anlamda devletlerin egemenlikleri ve çıkarları her zaman önceliğe sahiptir ve Bodin ve Hobbes'a göre, devletlerin egemenliği; düzensizliğin, kaosun ve anarşinin tek alternatifi niteliğindedir (Heywood, 2011: 118).

Devletlerin iç işlerine ve bağımsızlıklarına yönelik bir tehdit olarak görülen insani müdahaleler, etik temelli eylem ve düşünce olması, realistlerin dünya görüşüne uymadığı için eleştirilir. Anarşinin hakim olduğu, devletler üstü moral bir otoritenin bulunmadığı uluslararası ilişkilerde, evrensel olarak kabul edilecek moral prensip ve normların olmadığını ileri süren realistler, norm ve değer çokluğuna ve bunlar arasında tarafsız bir seçim yapılamayacağına dikkat çekmektedirler. Bu görüşe göre, içinde bulunduğumuz dünyada kimlikler ve kültürler parçalanmış olduğundan bunlar arasında

bir oydaşı söz konusu olamaz. Her birinin kendi varlık alanını anlamlı bulduğu bu kültürel çerçevede insani sorunlara evrensel ahlak temelinde yanıt bulmak zordur. Aksine bir çaba ise realistlere göre, dayatmacıdır, özgür değerleri yok sayar ve emperyalistik özellikler taşır (Dağı, 2006: 205, 206).

Realist kuramcı Morgenthau, evrensel ahlak kurallarının devletlerin politikalarını belirlemeyeceği (Donnelly, 2012: 77) görüşüne paralel olarak bir ahlaki mesele olarak insan hakları kavramının toplumsal açıdan göreceli olduğunu ve evrensel ahlak kurallarını bir dış politika aracı olarak empoze etmenin moral emperyalizmi olduğunu savunur. Stratejik ve ekonomik çıkarların belirlediği dış siyasal ilişkilerin hedefi, devletin varlığını korumak ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmektir. Değerlerin yerel olduğu ve devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalıştığı bir dünyada evrensel değerler söylemi, ancak belirli çıkarların rasyonelleşmesidir. Bu da moral emperyalizmine neden olan başlıca nedenlerdendir (Dağı, 2006: 221). Buna rağmen Morgenthau etiği tamamen inkar etmez ve siyaset ile etiğin bir arada yürüyemeyeceği düşüncesine rağmen, siyasetin, etiğin yargılama gücünden ve normatif yönelimlerinden uzak kalamadığının da bir gerçek olduğunu savunur. Zira ulusal çıkar altında ölüme sebebiyetin bile meşruluğuna haiz olmasına rağmen, devlet davranışlarının bu durumdan olabildiğince imtina ettikleri görülmektedir (Donnelly, 2012: 77).

Realistlerin insani müdahale fikri ile uyuşmadığı bir diğer nokta; insani müdahaleyi gerektiren ağır insan hakları ihlallerinin varlığının da dahil olduğu her türlü sorun, dokunulmaması gereken bir iç politika meselesidir ve kendi kaderini tayin etme (*self-determinasyon*) ilkesi gereğidir. Çünkü, devletler dış müdahalelerden bağımsız, iç işlerini uygun gördükleri biçimde düzenleme hakkına sahiptirler ve bunu da ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek önceliği ile yaparlar. Bu açıdan, insani müdahalelerin dayandığı, insan hakları fikri, bireyin uluslararası hukukun ve politikanın süjesi olduğu söylemleri, devletin kendi halkına yönelik bütün politikalarının iç işleri meselesi olarak kalması gerektiği görüşüne dayanan realistler için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Dağı, 2006: 222).

Realistler, insani müdahalenin var oluş amacı olan bireylerin haklarının gözetleyicisi ve denetleyicisi olma eğilimini, devletlerin etik davranma maskesi altında kendi çıkarlarının peşinden koşma hali olarak ya da geçici bir güç dengesi yokluğuyla

olanaklı hale gelen yanlış bir politika olarak görürler (Brown, Ainley, 2008: 213). Zira insancılık ve ahlak amaç maskesi altında ulusal çıkarların perdelenmesi sonucunda, düşman kabul edilen devletlerin insan hakları ihlallerine karşı ciddi bir dikkat sarf edilirken; dostların insan hakları ihlalleri görmezlikten gelinmekte ve böylece insan haklarının seçici bir şekilde uygulanmasına sebep olduğu realistlerce savunulmaktadır.

Bazı liberallerin, realistler gibi insani müdahale konusunda kaygıları vardır. İnsan haklarının evrensel uygulanabilirliği ve standart oluşturulması çabalarına karşı liberaller ikiye bölünmüş durumdadırlar. Bir tarafta müdahale etmeme ilkesinin hürriyet hakkını desteklemek ve barışa katkıda bulunmak için gerekli olduğunu ileri sürerek, egemenliği ve devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi gerektiğini savunanlar vardır; diğer tarafta, etik ilkelerin desteklenmesi diğer devletlerin iç işlerine müdahalede meşru bir zemin oluşturduğunu savunanlar vardır (Brown, Ainley, 2008: 214). Bazı noktalarda kararsız kalsa da müdahale etmeme ilkesini destekleyen en ünlü liberal teorisyen Michael Walzer'dır. ABD'li bir siyaset kuramcısı olan Walzer, çoğulcu bir liberalizm biçimi geliştirerek evrensel adalet teorisi arayışını reddetmiştir (Heywood, 2011: 44). Walzer'a göre devletlerin toplumsal sözleşme vasıtasıyla devlet içindeki vatandaşların tek tek haklarından kaynaklanan ahlaki bir özerklik hakkı -vardır ve buna göre devlet özerk ahlaki bir aktördür. Bu nedenle nasıl ki bireye ait yaşam ve özgürlük haklarının savunulması ahlakidir aynı derecede devletlere ait toprak bütünlüğü ve siyasal egemenlik haklarını savunmak da ahlakidir. Walzer, "*İnsanlık vicdanını şok eden*" hareketler dışında insani müdahaleyi haklı bulmaz. Vatandaşlarının çıkarlarını gözetmekle yükümlü olan devletlerin özerklik haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini iddia eder (Burchill, 2012: 100).

Post-sömürgeci düşünürler ise evrensel ahlak yaratma çabasının en güçlü dayanağı olan insan haklarının evrensel olma çabasını eleştirmektedirler ve buna dayanan insani müdahaleyi de reddetmektedirler. Post- sömürgeci düşünürlere göre bireyin yaşadığı tecrübeler ve inançlar, yaşadıkları sosyal bağlamdan ayrı düşünülemeyeceği için yerel ve özel olan, evrenselci hak ve adalet teorilerinden üstündür. Toplumdan topluma ve kültürden kültüre aşırı derecede farklılık gösteren ahlaki değerler ve insan haklarının evrensel bir norm haline getirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla dış dünya, ulus devletlerin kendi başlarına yaptıkları tercihlere

saygı göstermeli ve müdahale etmemelidir (Heywood, 2013: 378). Post sömürgeci yaklaşıma göre, insan hakları düşüncesinin hakim kültürel değeri yansıtması açısından diğer kültürlerle ve değerlere üstün görüldüğünden etnosentrik bir anlayışa da dayanmaktadır. Dolayısıyla, insan hakları söylemi kapsamına girmeyen devletleri, uluslararası sistemin ötekileri haline getirmekte ve bu farklılıkları kendi çarkında öğütmeye çalışarak kültür emperyalizmine neden olduğunu savunmaktadırlar (Heywood, 2011: 234).

İnsan hakları söyleminin yeni bir emperyal girişim olarak görülmesi temelinde evrensellik iddiasına şüpheyle yaklaşmak haklı görülebilir. Fakat evrensel barış temennisinde bulunan bütün devletler için henüz çürütülmemiş bir gerçeklik vardır ki; o da insan haklarına saygılı, anayasal olarak istikrarlı demokratik devletlerin birbirleriyle savaşa girmekten kaçınarak dünya barışına katkı sağladığıdır (Brown, Ainley, 2008: 69). Immanuel Kant'ın bu düşünceden yola çıkarak demokrasi ile barış arasında kurduğu bağ önemlidir. Kant'a göre demokratik ve insan haklarına saygılı anayasal rejimlerin birbirleriyle savaşmakta isteksiz olmaları, uluslararası barışın tesis edilmesine katkı sağlar. Zira barışın hakim olduğu bu alan, baskıcı rejimleri, demokratik olmaya özendirir. Jack Levy'ye göre Kant'ın bu tezi, Uluslararası İlişkiler kuramında "*ampirik bir yasa*" olmaya en yakın adaylardan biridir (Keyman, 2006: 272).

Bu barış tezi Francis Fukuyama ve Michael Doyle tarafından yeniden formüle edilerek genişletilmiştir. Fukuyama, 1990'larda liberal kapitalizmin, Marksist tehdidi savuşturmuş olmasının sevinciyle (Burchill, 2012: 84) tarihin sonunun geldiğini iddia etmiştir. Buna göre, savaşın, liberal demokrasiler¹⁰ arasında sona erdiği, milletlerin birbirlerinin meşruiyetlerini tanıdığı ve bu meşru iç siyasi düzenlerin toplumlar arasında yayılarak dünya barışını gerçekleştireceği bir uluslararası ortamın artık mümkün olduğunu savunmuştur. Doyle'ye göre de, liberal demokrasi ile yönetilen devletler kendi aralarında savaşa girmedikleri bir gerçek ise, dünya barışının gerçekleşmesinin ön koşulu liberal demokrasilerin yaygınlaşması ve dünyaya yayılması gerekliliğidir (Keyman, 2006: 272; Burchill, 2012: 83). Uluslararası İlişkileri, liberal perspektiften

---

¹⁰ Liberal demokraside, demokratik unsur halkın rızasına denk gelir. Liberal demokrasiye göre, genel seçimler siyasi otoritenin yegane meşruiyet kaynağıdır ve halkın siyasetçilerden hesap sorabilirliği demokrasinin işlediğini gösterir. Siyasi akım, hareket ve partiler arasında açık rekabete dayanan siyasi çoğulculuğun hakim olduğu bir sistemdir (Heywood, 2011: 279).

okuyan bu düşünceye "demokratik barış tezi" denir. Liberal demokrasiler birbirleri ile savaşmazlar. Çünkü, insan haklarını, şeffaflığı ve siyasi çoğulculuğu esas aldıklarından, halkın desteğini kaybedecekleri düşüncesiyle savaşıma fikrinden vazgeçerler (Aral, 2007: 49). Rousseau'dan¹¹ başlayıp Kant ve Doyle'a kadar uzanan bu liberal barışçıl kanatta ortak düşünce, savaşların, kendi çıkarları peşinde koşan militarist ve antidemokratik devletler tarafından çıkarıldığı yönündedir (Burchill, 2012: 85).

Yukarıda bahsettiğimiz, post- sömürgecilerin iddia ettiği evrensel bir ahlak ve insan hakları normunun oluşturması nasıl ki sistemin ötekilerini yaratmakta ve insani müdahaleler için adres oluşturmakta ise aynı şekilde John MacMillan'a göre de Doyle'nin bu neo-Kantçı yorumu "dışlama pratiği" yaratmaya yöneliktir. Eğer liberal devletler birbirleri ile savaşmayacak ise, liberal devletlerin diğer devletlerle yapacağı bir savaş kolayca "haklılaştırabilir" ve öte yandan ortaya çıkacak bir savaşın sorumluluğunu da liberal olmayan devletlere yükleyebilir. Böyle bir durumun çözümünün liberal demokratik siyasal modelin evrenselleşmesinde bulunması ise daha büyük bir sorun ortaya çıkarabilmektedir. Zira Doyle'nin böyle bir yorumu hegemonik sonuçlar doğurabilir ve gelişmiş ülkelere hegemonyalarını rasyonalize etmenin yolunu açabilir. Hegemonya mücadelesi veren bir devletin liberal demokrasiden yana koyduğu tavır, liberal olmayanları kolayca ayıklamasına ve müdahaleci politikaların "haklı" bir biçimde yürütmesine zemin hazırlayacaktır (Keyman, 2006: 275).

Batılı devletlerin birbirleri ile savaşmaktan imtina etmesine rağmen Batılı olmayan devletlere karşı saldırgan savaş gütmeleri demokratik barış tezini kısmi olarak doğrularken; Batılı olmayan devletler üstündeki var olan baskı ve savaş ihtimallerine de zemin hazırlayarak bu savaşları haklılaştırmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasına Batılı siyasi seçkinlerin modern dönemde uluslararası ilişkiler tasavvurunu realizme dayandırmalarının ve bu perspektifte strateji oluşturmalarının etkisi büyüktür. Zira bu devletlere göre, hasımları için her zaman caydırıcı güce sahip olmak gerekir. Bu

---

¹¹ Rousseau'nun "doğa durumu" tasavvurunda barış, özgürlük ve eşitlik hakimdir. Bu doğa durumuna kendine yetebilecek kadar yaşayabilen insan, uygar topluma geçişte bu özellikleri kaybetmiştir. Çünkü uygar toplumda mülkiyet vardır ve mülkiyet de kavgaların temel nedenidir. Bu kavgaları önlemek ve barışı hakim kılmak için kuvvete başvurmak, barış ortamını daima mümkün kılmaz. Çünkü kuvvete dayalı bir barış, onu aşan başka bir kuvvet çıktığında ortadan kalkmış olur. Dolayısıyla kalıcı bir barış için kuvvete dayanmayan bir düzen kurulması gerekmektedir. Hem özgürlüklerini gerçekleştirmek hem de doğa durumundaki anlaşmazlıklara son verecek bir egemenin yönetimi altına girmek için herkes tüm haklarını topluma devreder. Buna da genel irade demektir. Rousseau'nun bu genel irade tasavvuru hem otoriter hem de demokratik rejimlere hizmet etmiştir (Şenel, 2004: 361-362).

caydırıcı gücün artırılması dünyadaki barış ve güvenliğin korunması için elzemdir. Hatta "yanlış ellerde" bulunmadığı müddetçe dünya barışının güvencesi nükleer silahlardır. Onun için nükleer silahların temizlenmesindense, yayılmasını önlemek amacıyla daha fazla çaba sarf edilmektedir (Aral, 2007: 49).

Öte yandan demokrasinin, tanım olarak muğlaklığı, devletlerin keyfi tanımlamalarını doğurarak istedikleri zaman rakiplerini despot, dostlarını demokratik olarak tanımlamanın önünü açmaktadır. Realistlerin savunduğu, "devletler, insan hakları maskesi altında ulusal çıkarlarının maksimizasyonu" için çabaladıkları gerçeği bir kez daha burada teyit edilmektedir. Hegemonya mücadelesi veren devletler, insan haklarını, demokrasiyi ve liberal yönetimleri dış politikalarının temel ilkesi haline getirerek diğer devletlerde bir ayıklama sürecine girmekte ve müdahaleci bir dış politika izlemelerine neden olmaktadır. Müdahaleci bir dış politika izlemek ise tehlikelidir ve son kertede uluslararası düzeni¹² tehdit eder. Liberal, demokratik, anayasal olan- olmayan ayrımı yapmak zıt kutuplar arasındaki muhtemel çatışmaların haklı gösterilmesini ve bu nedenle de gerginliğin hızla tırmanması riskini taşır ve Dünya barışı için tehdit oluşturur (Brown, Ainley, 2008: 214).

İngiliz Okulu kuramsal çevresine yakın duran Andrew Linklater'a göre, aslında yukarıda bahsettiğimiz Doyle ve Fukuyama'nın dışlayıcı pratiğine karşı birleştirici bir unsur sunmak açısından, sadece liberal olanların değil liberal olmayan farklı kimliklerin de düzen ve adalete ilişkin rızasını sağlayacak ve daha kozmopolit "duygu ve ilkeleri" saracak bir "uluslararası toplumun" oluşturulması için "anayasacılık" düşüncesini ortaya atmıştır. Bu anayasacılık, direkt olarak liberal demokrasinin başka bir devlete aktarılması ve yayılması olarak değil sadece barışa engel olabilecek mutlak iktidarların hukuk temelinde sınırlandırılması biçimindedir. Buna göre, iktidarın sınırlandırılması ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi, devletlerarasındaki bu farklılıkları birleştirebilecek bir unsurdur ve dışlama pratiğini ortadan kaldırmaya dönük makul bir çözümdür. Linklater için evrensel barışa giden yolun, "evrensel değerler" ve kültürel

---

¹² Düzensizlik ve sosyal istikrarsızlık Batılı siyaset felsefesinin 17. yüzyıl sosyal sözleşmecilerden günümüze kadar uzanan en temel konularındandır. Düzen problemi, insanlığın kaosa düşmemesi için aranan yoldur ve düzenin olmadığı yerde insanlık, düzensizlik, kaos ve şiddet anlamlarına gelen anarşi ile mücadele etmek zorundadır. Dolayısıyla şu ana kadar düzensizliği savunan kimse en azından görülmemiştir. Zira düzensizlik demek, sosyal kargaşa, istikrarsız, kaotik ve şiddetin hakim olduğu bir ortamın var olması demektir (Heywood, 2011: 198).

farklılıklara saygı" arasında bir dengenin kurulması ön koşulu bu anayasacılık anlayışı ile sağlanabilecektir (Yalvaç, 2006: 283; Burchill, 2012: 90).

Ne olursa olsun liberal demokrasiye sahip olmayan ya da liberal demokrasiye ait özelliklerin bir kaçına sahip olmayan devletlerin sistem tarafından liberal demokratik yönetimlere rıza veya zorlama ile yönlendirilmesi barışa giden en mutlak yol gibi algılanmaktadır. Temel mesele bu özelliklere sahip olmayan devletlerin her iki yönlendirme biçimini de ne derecede hoş karşılayacakları meselesidir. Aksi takdirde yönetim tarzı ne olursa olsun, ekonomik anlamda küresel sisteme entegre olabilmiş devletlerin liberal değerleri çok sorgulanmazken, küresel sisteme entegre olamamış ama anayasal ve demokratik olduklarını iddia eden devletlerin sisteme bir biçimde dahil olması ısrarla istenmektedir.

İnsani müdahalenin klasik anlamda egemenlik kavramına ters düştüğü açıktır. Fakat klasik anlamda egemenlik kavramının varlığını sürdürdüğünü söylemenin pek mümkün olmadığını söylemiştik. Devletler, küreselleşme, uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve insan hakları gibi unsurlarla egemenliklerini sınırlamayı kendiliklerinden kabul etmişlerdir. Bu durum devletlerin iç işleri olarak görülen meselelerin uluslararası toplum tarafından baskılanmasını ve denetlenmesini de mümkün kılmıştır. Buna rağmen, açık bir biçimde askeri unsurlarla sınır ihlali gerektiren insani müdahalenin egemenlik sorunu yaratabileceği aşikardır. Çünkü maliyet- fayda hesabı yapan devletler uluslararası oluşumlarla kendilerinin sınırlandırılmasına rıza gösterse de kendi topraklarına izni olmadan askeri bir müdahalenin bulunması ayrı bir mevzuudur. Özellikle, Üçüncü Dünya devletleri olarak bilinen az gelişmiş ülkelerin, bağımsızlıklarını henüz kazanmışken, sınırlarının insan hakları gerekçeleri ile ihlal edilebilecek olması endişe uyandırmaktadır. Dolayısıyla bu devletler klasik anlamda egemenlik tanımını önemsemektedirler ve insani müdahaleyi bir egemenlik sorunu olarak anlamlandırmaktadırlar.

1.2.2. İnsani Müdahaleleri Olumlayan Görüşler

1648 Westfalya Barışı ile ortaya çıkan devletler sistemi geleneksel olarak müdahalelerin reddine dayanmaktadır. Çünkü devletler sistemi ve bu sistemin onandığı uluslararası hukuk, devlet egemenliğine saygı ve devlet sınırlarının dokunulmazlığı

etrafında şekillenmiş olduğunu söylemiştik. Buna rağmen, bir devletin başka bir devlete müdahalesinin insani temellerde haklılaştırılabileceği de uzun süredir tartışılan ve kabul edilen bir şeydir. Francisco de Vitoria (1492-1546) ile Hugo Grotius (1583- 1645) bir devletin kendi tebaasına kötü muamelede bulunmasına yönelik olarak müdahale hakkının olabileceğini kabul eden ilk insani müdahale teorisyenleridir (Heywood, 2013: 379, 380).

Geleneksel görüşe göre insan hakları, ulusal düzeyde çözülmesi gereken devletlerin iç meseledir. Dolayısıyla devletler, insan haklarının koruyucusu mu yoksa düşmanını olacağına kendileri karar vermektedirler. Devletlerin bir iç mesele olarak gördükleri insan hakları konusundaki devletlerin keyfi uygulamaları, insan haklarının küresel bir sorun olarak uluslararası düzeyde gözetilmesini ve korunmasını gerekliliğini doğurmuştur. Bu durum devletlerarası ilişkilerin ve uluslararası sistemin geleneksel temellerini sarsacak bir gelişmedir. Çünkü insan hakları evrensel bir dünya görüşüne dayanırken, devletlerin dış politikaları geleneksel devlet merkezli paradigmaya dayanır (Dağı, 2006: 219). Geleneksel devlet paradigmasından beslenen siyasi liderlerin, devletin egemenlik hakkını kullanırken gösterdiği keyfilik ve muhaliflere karşı takındığı sert ve zorlayıcı tutum hatta şiddete başvurusu, devlet aygıtının bu tür durumlara alet edilmesine liberallerce karşı çıkmıştır. Böylesi bir devletin yapısı ve işlevi itibarıyla dış müdahaleden bağımsız davranması mümkün değildir ve iç işlerini bağımsız yürütme çabasını dayandırdığı egemenlik hakkı muhakkak sınırlandırılmalıdır (Burchill, 2012: 100).

İnsani müdahalenin beslendiği insan hakları söyleminin uluslararası alanda etkisinin genişlemesi özellikle devletin meşru egemenliğinin, vatandaşlarının haklarından kaynaklandığı yönündeki fikri ile ilişkilendirilmiştir (Brown, Ainley, 2008: 209). Devletin bu meşru egemenlik özelliği, belli karasal sınırlar içinde halkını temsil ettiğini ve yurttaşları için en iyisini yaptığını iddia eden bir ön kabule dayanır ve buna göre "özerk ahlaki bir aktör" olarak görülen devlet (Dağı, 2006: 262) "*Doğal Haklar Teorisi*" çerçevesinde eleştirilmektedir. Buna göre, devletin nihai varlık nedeni vatandaşlarının doğal haklarının tanınması ve sağlanması ise bir doğal hak olan insan haklarının sistematik olarak çiğneyen bir hükümet, kendi varlık nedenini ortadan kaldırmış olacaktır. Buradan hareketle, son dönem insani müdahale çalışmaları ile

dikkat çeken Fernando Teson'a göre devlet, halk ile olan başlangıç sözleşmesini bozarak ve egemenliğini dayandığı bu meşru zemini kaybetmiştir. Sözleşmeyi ihlal ederek kendi halkı nezdinde meşruluğunu kaybeden bir devletin uluslararası düzeyde de meşruluğundan bahsetmek mümkün değildir. Böyle bir devletin, devletler sistemi içindeki "egemenlik haklarından" da söz edilemez. Bu durumda diğer devletler ve uluslararası kuruluşlar insan haklarını ihlal eden devletin mağdur vatandaşlarına doğrudan yardım etmek hakkına sahiptirler (Dağı, 2006: 224). Teson'un dış-silahlı müdahaleyi meşru gördüğü olaylar arasında soykırım, toplu köleleştirme, kitle katliamlarıyla sınırlı kalmayıp, bu düzeye ulaşmayan ihlaller de yer almaktadır. Teson'un bu görüşleri, gelecekte gelişecek olan "koruma sorumluluğu" kavramının çok önceden düşünsel açıdan ele alınmış olduğunu gösterir (Keskin, 2007: 62).

David Luban ise devletler sisteminin yarattığı egemenlik kavramının meşruiyet sorununu dikkate almaması nedeniyle "ahlaken zayıf" bulur. Ulusun varlığı ona karşılık gelen devletin meşruiyetini kanıtlamayacağı gibi böyle bir nedenle zulüm gören bir ulusu desteklemek amacıyla müdahalede bulunulması ahlaken kabul edilebilir olmakla kalmaz, aynı zamanda ahlaken gerekli olduğunu iddia eder (Brown, Ainley, 2008: 214). Devletlerin egemenlik haklarının sınırlandırılması anlamına geldiği bu görüşlerde, devletin uluslararası alanda, özerk ahlaki bir aktör olmasının yerel siyasal yapılanmadan bağımsız olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu durum, Uluslararası İlişkilerin kuramsal açıdan, Machiavellian tanımı ve pratiğinden "evrensel etiğe" doğru bir kayma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Dağı, 2006: 223).

Aslında realistler ne kadar devletin ahlaki amaçlar peşinden koşamayacağını sadece devlet çıkarları için mücadele edebileceğini savunsa da gerçekte durum böyle olmadığını savunanlar olmuştur. Tıpkı bireylerin ahlak kurallarını dayatacak bir durum olmadığında dahi ahlaklı davranabildiği gibi, devletlerde sıklıkla ahlaki kaygıların yönlendirdiği bir biçimde politikalarını belirlerler. Elbette Machiavelli'in belirttiği gibi, gereklilikler zorlamadıkça yanlış davranışın yapılmaya devam edileceği gerçeği doğrudur. Ama bazen devlet davranışlarında bir cebir olmadığı halde de yanlışın tercih edildiğini gözlemleyebiliyoruz. Ulusal, uluslararası kamuoyu, müttefikler, dostlar gibi unsurlar zorlayıcı bir tehditle ilgisi olmaksızın etik ve insani normlara uyumlu, faydalı ve doğru devlet davranışlarını yönlendirebilir. Dolayısıyla, devletlerin dış politikalarını

yönlendiren tek bir çıkar unsurundan bahsetmek çok indirgemeci bir tutumdur ve gerçeği yansıtmaz. Zira devletler, bazıları ahlaki olan çoğul güdülerle dış politikalarını belirlerler (Donnelly, 2012: 73). Bu dış politikalara insani yardımlar ve insani müdahaleleri dahil etmek mümkündür.

İnsani müdahaleyi olumlayan görüşünde devletlerin egemenliği tamamen yok sayarak konuyu tartışmamaktadırlar. Tartışmanın ekseni özellikle devletlerin egemenliklerinin meşruiyeti ve hangi durumlarda hak olmaktan çıkabileceğidir. Buna göre devletlerin kendi egemenlik haklarını kullanabilmesi için insan haklarını gözetmeleri gerektiği savunulmaktadır. Dolayısıyla insani müdahale üzerinden devletlerin egemenlik hakkı yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır.

İnsani müdahaleleri farklı kuramlar açısından gerekçeleri ile ele aldık. Temelde devlet ve birey haklarının çarpıştığı bir alan olarak insani müdahale fikrinin güncel tartışmalarına İngiliz Okulu içinde rastlamaktayız. Bir orta yol kuramı olarak ele alabileceğimiz İngiliz Okulu'nda hem insani müdahaleleri eleştiren hem de gerekli gören teorisyenlerin olması açısından tezimiz için önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu açıdan İngiliz Okulu ayrı bir başlık altında egemenlik ve insani müdahale kavramları çerçevesinde aktarılacaktır.

1.3. İNGİLİZ OKULU'NUN TEMEL ARGÜMANLARI

İngiliz Okulu, İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'de, bir akım olarak doğmuştur. Kuramın temellerini Britanya Uluslararası Politika Kuramı Komitesi'nde çalışan Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull atmıştır. İngiliz Okulu'nun, kuramsal açıdan üç sac ayağı vardır; gerçekçilik (*realism*), akılcılık (*rationalism*) ve devrimcilik (*revolutionism*). Bu geleneklerin üçünü de sentezleyerek günümüz uluslararası ilişkilerinin hem analitik hem de normatif taraflarını çözümlene becerisine sahip "eklektik" bir araç olarak öne çıkar (Devlen, Özdamar, 2010: 44). Bu açıdan, Uluslararası İlişkiler teorilerinde daha ortada bir konuma sahiptir; bir tür "üçüncü yol" olarak tarif edilebilir (Şeyşane, 2013: 17). İngiliz Okulu kuramcılarının, orta yolu inşa etme sürecinde bu teorilerin dönem dönem etkisi altında kaldığını söylemek gerekir. 1940'lardan 1970'lere kadar gerçekçi ve yeni-gerçekçilerin hâkim

olduğu İngiliz Okulu yazınında sonraki dönemde çoğunlukla liberallerin katkıları görülmektedir (Devlen, Özdamar, 2010: 44).

İngiliz Okulu'nun kurucusu Martin Wight Uluslararası İlişkiler kuramındaki "gelenekleri" farklı bir biçimde sınıflandırır. Wight, realizm ve idealizm yerine üçlü bir sınıflandırmaya gider ve uluslararası kuramda Makyavelci (ya da Hobbescu) gerçekçilik, Grotiuscu akılcılık ve Kantçı devrimcilik olarak üç gelenek olduğunu savunur (Yalvaç, 2006: 258). Makyavelciler uluslararası ilişkileri çatışma hali olarak tanımlarken; Kantçı devrimciler, devletleri oluşturan insan grupları ve sınıflarının ortak çıkar, fikir ve ideolojiler etrafında birleşebileceğini savunur. İngiliz Okulu kurucuları, bu iki gelenek arasında bir orta yol niteliğinde olan Grotiuscu akılcılık içinde kendilerini daha anlamlı bulurlar (Devlen, Özdamar, 2010: 45). Bu açıdan İngiliz Okulu kurucuları idealist ve realist dünya tasavvuru ortasından bir yol çizerek, uluslararası çatışma halini normatif kuramlarla düzenlemek isterler (Yalvaç, 2006: 258).

Hollandalı 17. yüzyıl hukuk felsefecisi Hugo Grotius'tan¹³ esinlenen bu akımın 20. yüzyıldaki temsilcileri olan rasyonalistlere göre, devletlerarasında zayıf da olsa ortak çıkarlar vardır ve davranışlarının ahlaki ve hukuki¹⁴ normlar tarafından sınırlandırıldığı "anarşik bir toplum" ya da topluluk oluştururlar (Yalvaç, 2006: 258). Kısaca, İngiliz Okulu, realistler ve neo-realistlerin iddia ettiğinden daha medeni ve düzenli uluslararası sistemin varlığını kabul ederler. Bununla birlikte, şiddetin tamamen yok edilemeyeceğini düşündükleri için de ebedi barışın mümkün olduğunu düşünen

¹³ Grotius'un *Savaş ve Barış Hukuku* kitabında, savaşta her şeyin mubah olduğunu savunan görüş ile kuvvet kullanımının hiçbir zaman meşru görülemeyeceği ve haklı çıkarılamayacağı görüşünü aynı derecede yanlıgı içinde bulur. Katolik ve Protestan devletler arasında, salt şiddetten ziyade görelî bir barışın hakim olduğu uluslararası bir ortam tasavvur etmiştir (Linklater, 2012: 121).

¹⁴ Hukuk ve ahlak arasındaki ilişki siyaset teorisinde en girift konulardan bir tanesidir. Bu iki kavram arasındaki gerilim de iki zıt hukuk teorisini ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki, tarihi Plato ve Aristo'ya kadar uzanan ve hukukun ahlaki bir sistemden kaynaklanması gerektiğini düşünen "doğal hukuk" teorisi ile, doğal hukuk teorilerinin içinden çıkılmaz derecede felsefi bulan ve ahlaki hukuktan ayıran "pozitif hukuk" teorisidir. Pozitif hukukun kökenleri de Thomas Hobbes'a dayanır. 19. yy'da doğal hukuk teorisine eleştiri amacıyla John Ousborne tarafından üretilen "pozitif hukuk" teorisidir. Buna göre hukuk ne kadar baskıcı olursa olsun, vatandaşlar buna uymakla yükümlüdür ve hukuk, egemen gücün iradesidir. Pozitif hukuka göre, hukuk, ahlaki, dini ve mistik varsayımlara dayanamaz. Fakat doğal hukukta, hukukun amacı, insanın erdemli yaşamasını teşvik edici nitelikte olmasıdır. Doğal hukuk teorisi ahlaka dayandığı için daha kabul edilebilir gözükse de doğal haklar düşüncesine dayandığından dolayı da despotizmi ortaya çıkarabilecek potansiyeli vardır. Zira doğal haklar düşüncesine göre, doğal haklar Tanrı veya doğa tarafından insana verilmiş haklardır. John Locke ve Thomas Jefferson gibi düşünürlere göre, insanlar, Tanrı'nın verdiği bu hakları korumak için kanun yapmalıdır. Bu düşüncenin ürünleri, 20. yüzyılda doğal haklara dayanarak hareket eden Nazi ve Stalinci rejimler oldu (Heywood, 2011: 190-194). Dolayısıyla, pozitif hukuk daha katı ve emredici dursa da, doğal hukukun dayandığı Tanrısallık, devlet yönetiminde şiddete başvuranlara meşru bir zemin hazırlayabilmektedir.

ütopyacılarla mesafelidirler (Linklater, 2012: 121). Dolayısıyla, Grotiuscular, devletlerin esasında potansiyel olarak dayanışmacı (*solidarist*) olduklarını ve bu durumun hukukun uygulandığı bir uluslararası toplum yarattığını savunurlar. Uluslararası politikayı da “devletler toplumu” ya da “uluslararası toplum” çerçevesinde tanımlayan Grotiusculara göre uluslararası sistemin temel oyuncuları devletlerdir. Bu uluslararası toplum, devletlerarası, çatışma ve işbirliğinin bir arada gözlemlenebildiği bir sosyal ve ekonomik ilişkiler bütünüdür (Devlen, Özdamar, 2010: 46).

İngiliz Okulu'nun Uluslararası İlişkiler disiplinine en orijinal katkısı “uluslararası toplum” kavramıdır. İngiliz Okulu yazınında, merkezi bir konuma sahip olan uluslararası toplum, okulun önde gelen düşünürlerinden Wight ve Bull için benzersiz bir formdur; çünkü dünya üzerindeki en kapsayıcı toplum şeklidir (Şeyşane, 2013: 21). Watson da uluslararası toplumun var olduğunu hem günümüzdeki hem de geçmişteki sistemlere bakarak kanıtlanabilir olduğunu iddia eder. Buna göre, bir sistemin düzenleyici kuralları ve kurumları, genellikle ve çoğu zaman kaçınılmaz bir biçimde, sistem üyelerinin ortak değerlerin ortaya çıkarıldığı ve fark edildikleri bir noktaya doğru evrilir. Bu noktada sistem uluslararası topluma dönüşmüştür (Linklater, 2012: 123).

Wight içinse, uluslararası toplumun özgünlüğünü belirleyen temel unsur, üyelerinin yapısıdır. Nihayetinde, uluslararası toplum, siyasal olarak örgütlenmiş toplumlardan yani devletlerden meydana gelir (Şeyşane, 2013: 21). Ona göre bu toplumun en önemli kanıtı da "uluslararası hukuk"tur. Wight uluslararası toplumun, ortak kültür, çıkarlar, normlar, kurumlar ve hukuk vasıtasıyla devletlerarası işbirliğinin artmasına büyük katkı sağladığını savunur (Devlen, Özdamar, 2010: 52).

Bull ise uluslararası toplumu, belli ortak çıkarların ve ortak değerlerin bilincinde olan bir grup devletin, kendilerini birbirleriyle olan ilişkilerinde ortak kurallarla bağlı ve ortak kurumların oluşturulduğu bir toplum olarak tanımlar. Bu tanımdan yola çıkıldığında Bull'un uluslararası toplumu oluşturan devletlerin ortak çıkar algısına (*the sense of common interest*) sahip olmalarını vurgular ve uluslararası ilişkilerde düzenin kurucu ögesi olarak görür (Şeyşane, 2013: 21). Realistler tarafından uluslararası düzeni

tesis eden bir unsur olarak gördükleri güç dengesinin¹⁵ yerine, devletlerin ortak çıkar temelinde işbirliği içinde hareket ederek uluslararası düzeni oluşturduklarını savunurlar.

Bull uluslararası toplumun tarih ve kökeninden ziyade modern uluslararası toplumun şimdiki ve gelecekteki özellikleriyle de ilgilenmiştir. Ona göre uluslararası sistem anarşik olmasına rağmen ortak çıkarlar söz konusu oldukça bir düzen sağlanabilir. Bu anlamda Bull, Wight'ın uluslararası toplumun var olma koşullarından olan ortak kültür argümanına karşı çıkar. Bull'a göre bir düzenin sağlanmasında ortak çıkarların varlığı yeterlidir. Çünkü mesele ortak kültür olsa idi Avrupa devlet sisteminde kökleri bulunan bugünkü uluslararası toplum bu denli dünyaya yayılmazdı. Buna göre, uluslararası düzenin sağlanmasında beş önemli unsur gereklidir; güç dengesi mekanizması, uluslararası hukuk, diplomasi, büyük güçler ve savaş (Devlen, Özdamar, 2010: 53).

Bull, uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayırımına giderek, düzenin her iki koşulda da var olabileceğini ve ortak bir dil, kültür ve din olmadan da devletlerarasında bir ilişki biçiminin geliştiğini anlatmaya çalışmıştır. Bull'a göre,

"bir uluslararası sistem, iki veya daha fazla devletin birbirleriyle yeterince temasa geçtikleri ve bir bütünün parçaları olarak hareket etmelerini sağlayan birbirlerinin kararlarına yeterince etki yapabildikleri zaman kurulmaktadır. Bir uluslararası toplum ise, belli ortak çıkar ve değerlerin farkında olan bir grup devletin, birbirleriyle ilişkilerinde kendilerini ortak bir kurallar denetimine bağlı kabul edip ortak kurumların işleyişine katılarak bir toplum kurduğu zaman" oluşmaktadır."

Bu ayırmada, Bull kendini ortak bir medeniyetin üyeleri olarak görmemeleri halinde de devletlerin bir düzen oluşturabileceğini ileri sürer (Linklater, 2012: 126-127).

Bu çerçeveye bağlı olarak Bull, uluslararası toplumu ve uluslararası sistemi oluşturan koşulları tartıştıktan sonra, diğer bir sorun olan düzen-adalet tartışmasını ele alır. Bull'a göre düzenin sağlanması için adaletten vazgeçilemez. Zira adaletin

---

¹⁵ Güç dengesi, uluslararası sistemde bir askeri gücün hakimiyetinin yokluğu anlamına gelir. Realistlere göre, devletlerarası rekabet onları, sürekli olarak güçlerini artırmaya ve diğer devletlerden gelen tehditlere karşı hazır olmaya yöneltir. Böylelikle aralarında "güç dengesi" politikası doğar. Güç dengesi realistlerin tek barış kuramıdır. Devletler sistemini ve uluslararası politikayı açıklayan, kendi kendini düzenleyen bir mekanizma olarak kuramsallaştırılır (Yalvaç, 2006: 263).

sağlanması, düzenin ve uluslararası toplumun sağlanmasına katkıda bulunabilir. Bull adalet-düzen tartışmasında dünyada var olabilecek üç tip adaletten bahsetmiştir. Bu adalet arayışları, türüne göre yıkıcı veya yapıcı olabilir. Bull'un adalet tipleri şöyledir; *insani, uluslararası ve dünya çapında adalet*. Bunlar arasında en anlamlı adalet arayışı uluslararası adalet arayışıdır ki bu yapıcı bir adalettir. Tıpkı dekolonizasyon sürecinde olduğu gibi uluslararası topluma katkı sağlayan bir adalet sürecidir. Fakat dünya adaleti, içinde devrimci hareketler barındırır ki bu sistemin topyekun dönüşümü anlamına gelir ve yıkıcıdır. İnsani düzeyde adaleti aramayı da problemlili bulan Bull, insan haklarının muğlak bir kavram olmasından yola çıkar. İnsani adalet arayışı, insan haklarının ihlallerini kapsayan bir müdahale anlayışı getireceğinden modern uluslararası sistemin egemenlik ve devletlerin içişlerine müdahale etmeme üzerine kurulduğundan insani adalet arayışı ile uluslararası düzenin istikrarını azaltacağını savunur. Dolayısıyla gözü kapalı bir insan hakları savunuculuğunun düzen için tehlike yaratabileceğini savunur (Devlen, Özdamar, 2010: 53-54).

Bull'un adalet ve düzene ilişkin görüşleri İngiliz Okulu içindeki çoğulcu-dayanışmacı (*pluralist-solidarist*) tartışmasını ortaya çıkarmıştır. İkinci nesil İngiliz Okulu kuramcılarının oluşturdukları yazında önemli bir yer kaplayan adalet düzen tartışması, Okulu ikiye ayırmıştır. Çoğulcu-dayanışmacı tartışmasının bir yansıması olarak yapısalcılar ve normatifçiler olarak ikiye ayrılan İngiliz Okulu ikinci nesil kuramcılarının tartıştıkları en önemli konuların başında gelen insan hakları ve insani müdahale kavramları da günümüzde en güncel versiyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki tezimiz açısından önemli bir alandır ve İkinci nesil İngiliz Okulu kuramcılarının insan hakları ve insani müdahale tartışmalarını temel alan düzen- adalet ikilemi ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

Özetle, İngiliz Okulu'nun temel çıkış noktası, devlet-altı düzeydeki varlıklar ya da "insanlık" gibi evrensel kategoriler değil, özellikle devletlerin dünyası olmalı savıdır. Öte yandan devletler birbirleriyle etkileşime girdiklerinde birbirlerine normlarla bağlı olmayan bir uluslararası sistem kurmazlar. Daha çok birbirine normlarla bağlı ve karşılıklı sorumluluklarını kabul ettikleri bir uluslararası toplum oluştururlar (Brown, Ainley, 2008: 45). Bu uluslararası toplumun özelliği, devletlerin egemenliklerini bir üst otoriteye devretmeden de bir toplum oluşturabilmesidir. Sorumluluklar ise, uluslararası

hukuk ve diplomasinin geleneksel uygulamalarında görülmektedir. Uluslararası sistem anarşik olmasına rağmen devletler çoğu zaman sınırlayıcı kabul ettikleri ve buna rağmen kendi yarattıkları normlar sistemine göre bir uluslararası düzenin oluşmasına katkı sağlarlar ve buna göre hareket etmeyi tercih ederler (Linklater, 2012: 128).

İngiliz Okulu argümanlarına göre, devletler klasik anlamda egemenlik güdeleri ile hareket etmezler. Çünkü böylesi bir egemenlik algısı, uluslararası anarşiyi ve kaosu beslemektedir. Onun yerine kendi egemenliklerini sınırlandırmasına rıza gösterdikleri uluslararası normlara uyarak bir uluslararası toplum oluştururlar ve uluslararası düzenin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Dolayısıyla egemenliklerini sınırlamak devletler için rasyonel bir tercih olarak önlerinde durmaktadır.

1.3.1. İngiliz Okulu'nda Adalet- Düzen İkilemi Üzerinden İnsani Müdahale Tartışması

İngiliz Okulu'nda adalet ve düzen tartışması ilk olarak Bull tarafından ortaya atılmış ve bu tartışma İngiliz Okulu'nun ikinci nesil olarak adlandırılan kuramcılarının yazınına etkilemiştir. Bull'un uluslararası toplumun farklı çeşitlerinin olabileceği görüşünü dayandırdığı, çoğulcu ve dayanışmacı kavramlarıyla uluslararası toplumda bir ayrıma işaret etmiştir. Bu ayrımın temeli uluslararası hukukçulardan Grotious ve Emerich de Vattel'de (1714- 1767) aranmalıdır. Grotiouscu akımın temelinde, uluslararası toplumu oluşturan devletlerin hukukun oluşmasında ve uygulanmasında dayanışma içinde olduğu savı vardır. Bu dayanışmacılıkta, haklı savaş ve haksız savaş ayrımı vardır ve insanı önceleyen ve insani müdahaleye de bir zemin oluşturma açısından insanı uluslararası hukukun bir öznesi ve doğal olarak da uluslararası toplumun bir üyesi olarak görmektedir. Çoğulculuk ise kendini Vattel'in ifadelerinde anlamlı bulur. Buna göre, devletlerin sergiledikleri dayanışmacılık çok kısıtlıdır ve sadece asgari amaçlar için anlaşma yeteneğine sahiptirler. Çoğulcuların bir diğer savları ise, dayanışmacıların aksine, devletlerin iç işlerini, dokunulmaması gereken bir alan olarak görmeleri ve bireylerin değil devletlerin uluslararası toplumun üyesi olduğudur (Linklater, 2012: 131).

Uluslararası politikada İngiliz Okulu'nun içinde önemli bir ayrışma olan çoğulcu ve dayanışmacı yaklaşım farklılıkları, devlet egemenliği üzerinde insani müdahalenin

bir araç olarak kullanılıp kullanılmayacağı fikriyle şekillenir ve bu özellikle Bull'un uluslararası toplumda adalet ve düzen anlayışları içinde irdelenir (Bilgin Ayaç, 2013: 134). Bull'un üç adalet tipinden biri olan insani adalet arayışının uluslararası güncel sorun olan insan hakları ihlallerinin önlenmesine yönelik bir çözüm yolu olabilir mi noktasında geniş bir tartışma alanı yaratmıştır. İnsani adalet arayışı, dünya üzerinde insan hakları ihlallerinin tespitini ve önlenmesini gerektirdiğinden diğer devletlere müdahaleyi de içinde barındırır. Adalet ve düzen üzerinden tartışılan insani müdahalenin, uluslararası düzeni kaosa sürükleyeceği tezi, istikrarın adaletten önce geldiği ve adalet pahasına istikrarın riske atılmaması gerektiği ön kabulüne dayanır ve bu tartışmaya açıktır (Dağı, 2006: 225). Zira insani adalet arayışının, devletlerin kendi iç işlerinde insan haklarını iyileştirme politikalarına yönelteceğinden aynı zamanda bir düzen sağlayıcısı veya kurucusu da olabilir.

İngiliz Okulu yazarları, Soğuk Savaş süresince adaletten ziyade düzen yanlısı bir tutum takınmışlardır. 1980'lerin başından itibaren de çoğu yoksulluk ve insan hakları meselesine daha açık bir biçimde normatif bir tutum takınmıştır (Linklater, 2012: 124). Bull'a göre, uluslararası düzenin sağlanabilmesi, devletlerin egemenliğinin korunması ve içişlerine müdahale edilmemesi (*non-intervention*) ilkelerine bağlıdır ve uluslararası toplumun işleyebilmesi için *a priori* özelliklerdir (Ağkaya, 2013: 35). Devletlerin egemenlik ilkesinin muhafazasının yanı sıra, bireyleri uluslararası hukukun öznesi olarak görmez. Öte yandan dünya üzerinde bu kadar farklı kültür varken ahlaki konsensüsün sağlanmasının imkânsızlığına vurgu yaparak uluslararası toplumun pozitif hukukun¹⁶ üzerinde temellenmesi gerektiğini savunur (Ağkaya, 2013: 37).

Bull, devletlerin tıpkı ahlak gibi adaletten anladıkları şeylerin farklılığına vurgu yapar. Adalet ve ahlak üzerinde bir konsensüs olmamasına rağmen, uluslararası toplumun nasıl var olabileceği üzerine uzlaşmışlardır. Bu uzlaşma, bir üst paragrafta zikrettiğimiz üzere, egemenlik ve iç işlerine dokunulmazlık üzerinedir. Böylece, iç işlerinde bağımsız ve dış ilişkilerinde egemenliğine saygı gösterilen devletler, kendi toprakları üstünde iyi bir yaşam inşa edebilirler (Linklater, 2012: 132-133). Bull, bu tespitleri ile İngiliz Okulu'nun çoğulcu kanadında yer alır. Wight'a göre ise, ahlak ve

---

¹⁶ Hukukun parçası (kanun) olduğu iddia edilen şeylerin öyle olup olmadığını, onların muhtevasına veya herhangi bir ahlaki ölçüte bakarak değil, gözlenebilir bir kaynağa, mesela, bir egemene veya bir anayasaya dayanıp dayanmamasına bakarak belirleyen bir hukuk doktrindir (Yayla, 2004: 192).

adalet talepleri uluslararası ilişkileri her zaman etkisi altına almıştır ve başlıca siyasi görev, hukukun, adaletin ve refahın gelişmesini mümkün kılacak düzeni veya güvenliğini tesis etmektir (Linklater, 2012: 124).

Bununla birlikte, İngiliz Okulu devletlerin daha adil bir dünya düzenine doğru ilerleyip ilerlemediği ile ilgili soruları da açıklamaya çalışmıştır. Bu sorunun temel noktasını da insan hakları fikri oluşturmaktadır. Çoğulculuğun, modern uluslararası toplumda dayanışmacılığa göre daha çok tercih edildiği ileri sürülmüştür. Dekolonizasyon sürecinden kurtulan devletler, özellikle insan hakları savunusunun, kendilerinin iç işlerine müdahale etmenin bir başka yöntemi olarak görmüş ve Batılılar ne kadar insan hakları konusunda kendinden emin bir tutum sergilese de, özgürlüklerini yeni kazanmış bu devletler mümkün mertebe insan hakları görüşlerine temkinli yaklaşmışlardır. Buna rağmen son on yıllarda insan haklarının uluslararasılaşması ile birlikte uluslararası toplumun dayanışmacılığa daha çok yöneldiğini görmekteyiz (Linklater, 2012: 133-134).

1980'lerle birlikte, değişen konjonktür ile ikinci nesil İngiliz Okulu yazarları olarak adlandıracağımız bir akım ortaya çıkmış ve bu akımda yer alan yazarlar da iki gruba ayrılmıştır; normatifler ve yapısalcılar. Bull'un düzen-adalet ikilemi üzerindeki çalışmalarını temel alarak, dayanışmacı-çoğulcu tartışmasını devam ettiren ve uluslararası düzen konusunda normatif kaygılar ile yazan R.J. Vincent, Nicholas Wheeler, Timothy Dunne, Robert Jackson ve James Mayall İngiliz Okulu'nun normatif kuramcılarıdır. Diğer tarafta ise başta Barry Buzan ve Richard Little olmak üzere, son yıllarda İngiliz Okulu içerisinde yeni bir araştırma programı olarak ortaya çıkan yapısalcı kanat bulunmaktadır (Özdamar, Devlen, 2010: 54).

Bu konudaki en güncel teorik tartışmaların kaynağını normatif kanat içinde yer alan dayanışmacılar ve çoğulcular oluşturur. İngiliz Okulu'nun normatif kanadının temel sorunsalı düzen-adalet ikilemine bir çözüm bulmaktır. Bu sorun çerçevesinde alınan cevaplar doğrultusunda normatif kanat iki gruba ayrılmıştır; dayanışmacılar (*solidarist*) ve çoğulcular (*pluralist*). Dayanışmacılar arasında Vincent, Dunne, Wheeler sayılabilirken; çoğulcular Jackson ve Mayall olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası toplumun ne olduğu ve nasıl olabileceği üzerine yapılan tartışmalar dayanışmacı-çoğulcu tartışmasının özünü oluşturur (Özdamar, Devlen, 2010: 55). Uluslararası

politikada, bu iki teorik yaklaşım perspektifinde, insani sebeplerle başka ülkelere yönelik yapılması muhtemel askeri müdahaleler de incelenir (Bilgin Aytaç, 2013: 134).

1.3.1.1. Çoğulcular

Robert Jackson'ın katkılarıyla son dönemde çokça tartışılan çoğulcu uluslararası toplum anlayışı, anlaşılmaz ve tartışmalı kavramlar olan, medeniyet kimlik gibi soyut kavramlar yerine, somut ve yaygın kabul görmüş "devleti" merkeze alır. Bu açıdan evrensel insan hakları söylemini de göz ardı etmek eğilimindedirler (Brown, Ainley, 2008: 190).

İngiliz Okulu'nun çoğulculuk savunusunda, uluslararası toplumu oluşturan aktörlerin, özellikle devletlerin, çoğulculuğu ve bu aktörlerin birbiri arasında varlıklarını eşit olarak kabul etmeleri önemlidir. Bu nedenle egemenlik ve müdahalesizlik ilkeleri, devletlerin çıkarlarını, etik prensipleri, resmi kuralları birleştiren güçlü normlardır (Bilgin Aytaç, 2013: 134). Devlet merkezli bir anlayış ile hareket eden çoğulcular pozitif hukuka dayalı bir uluslararası hukuk anlayışını benimserler. Devletlerin egemenliği, uluslararası alanda, hukuki ve politik öncelik taşır ve dokunulmazlığı önemlidir. Diğer bir deyişle; devletin egemenliğinin dokunulmaz kabul edilmesi, müdahaleden bağımsızlığı gerektirmektedir. Dolayısıyla insani müdahaleyi uluslararası toplumu oluşturan temel birim olan devletlerin egemenlik haklarına ve müdahale etmeme prensiplerine aykırı görmektedirler. Bunun alt metninde, Buzan'a göre, çoğulcular için düzenin ve farklılıkların korunmasının, adaletin yerine getirilmesinden önemli olduğu savı vardır (Devlen, Özdamar, 2010: 55).

Çoğulcular açısından tereddütle yaklaşılan bir alan olan insani müdahalelerin uluslararası düzeni ve istikrarı tehlikeye sokabileceği iddia edilir. Jackson, bu anlamda insani müdahalelere karşı çıkar. Çünkü Jackson'a göre, en ciddi insan hakları ihlalleri, askeri çatışmalar sırasında gerçekleşmektedir. Eğer bir insan hakkı savunucusu olmak gerekirse bu konuda en çok çabanın devletlerarasındaki şiddet sınırlamalarına ve büyük güçler arasında savaşların çıkmaması konusunda sarf edilmesi gerekliliğine vurgu yapar. Bu, uluslararası istikrarın, insani savaştan öncelikli olması ile ilgilidir (Linklater, 2012: 135).

İnsani müdahalelere karşı çıkmalarının bir diğer nedeni de, devletlerin kendi ülkelerindeki insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda, eğer bu durum egemenliklerinin çiğnenmesinin bir istisnası haline gelirse, bu istisna kötüye kullanılma potansiyelini de beraberinde taşıması gerekçesidir. Ayrıca devletlerin böyle bir istisnayı insani adalet arayışı altında kendi çıkarlarını manipüle etmek için kullanmayacaklarının garantisini kimse veremez. Böylelikle, uluslararası düzen müdahaleci anlayış ile tehlikeye girebilir, barış ve güvenliğin dayanağı istikrar, yerini kaotik bir yapıya bırakabilir. Bütün bunlar uluslararası toplumda adil bir topluluk kurmak amacına yönelse de, çoğulculara göre adaletin ön koşulu olan düzen yıkılmış olacaktır (Dağı, 2006: 224).

Çoğulcularca, farklılıkların muhafaza edilmeye gayret edildiği bir uluslararası ortamda aktörlerin çoğulluğu arasında acil insani gereksinimler, ya da acil insan hakları ihlalleri gibi konularda bir konsensüs sağlanmasının mümkün olmadığını söylerler (Bilgin Aytacı, 2013: 135). Konsensüsün sağlanamayacağı bir ortamda da insani müdahalenin yapılmasına nasıl karar verileceği de ayrı bir sorundur.

1.3.1.2. Dayanışmacılar

Kozmopolitan kaygılar taşıyan dayanışmacılar ise devletlerin değil bireylerin haklarının uluslararası alanda korunması gerektiği fikri üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Bireyi uluslararası hukukun ve politikanın bir öznesi olarak gören dayanışmacılar, pozitif hukuktan ziyade Grotius gibi doğal hukuku¹⁷ referans almaktadırlar. Bireyi önceleyen dayanışmacıların yazılarında insan hakları, devletlerin egemenlik haklarının önüne geçmektedir. Dayanışmacılar insan haklarına dayanan, ortak değerlerin yaygın olarak paylaşıldığı bir uluslararası toplumun varlığına işaret ettiğinden daha müdahaleci bir uluslararası politikanın üzerinde durmaktadırlar (Devlen, Özdamar, 2010: 55). Özellikle uluslararası toplumun farklı topluluklarıyla, daimi etik standartlara ulaşacağına ve uluslararası toplumun da bu etik standartları koruma yetkisine sahip olduğunu ileri sürerler (Bilgin Aytacı, 2013: 135). Böylelikle egemenlik ilkesi arkasına sığınan devletlerin insan hakları ihlalleri yaptıklarında bu uluslararası etik kurul tarafından takip ve müdahale edilebileceği sonucunu doğurmaktadır.

¹⁷ Bir metnin hukukun parçası (kanun) olduğuna yönelik ifadelerin ve iddiaların geçerliliğini bir evrensel ahlaka (hukuka) atıfla değerlendiren hukuk doktrini (Yayla, 2004: 67).

Dayanışmacılara göre, uluslararası toplumda devletlerin varlığının, insanlığa rasyonel bir siyasal düzen sunmasına karşın uluslararası toplumun en önemli aktörü devletlerden çok bireyler olmalıdır. Uluslararası toplumun nihai amacı (*telosu*), sadece devletlerin çoğulluğunu ve varlıklarını korumak değil, aynı zamanda insan gelişimini de teşvik etmektir. Bu nedenle bu amaca en iyi yasal otonomi sahibi olan egemen devletler bu egemenlik haklarını, geniş ölçekli insan hakları ihlalleri gibi insan gelişimini engelleyen davranışları mazur gösterecek şekilde kullanmamalıdır (Brown, Ainley, 2008: 191). Çünkü *raison d'tat* (*hikmet-i hükümet*)¹⁸ fikri, özellikle insan refahı ve güvenliği ile doğrudan ilişkilidir. Yani devlet kendi toprakları üzerinde yaşayan insanları korumakla yükümlüdür. Eğer devletler insan hakları ihlalleri uyguluyorsa egemenlik bu devletlerin hakkı olmaktan çıkar ve dokunulmazlıkları doğal olarak kalkar (Bilgin Aytaç, 2013: 134).

İngiliz Okulu'nun dayanışmacılar kanadında yer alan bazı kuramcılar, uluslararası toplumun nasıl iyileştirebileceği sorusunu sorarlar. Buna Wheeler, sınırlı bir insani müdahale ilkesini uluslararası topluma dahil etme nerisi getirmiştir (Linklater, 2012: 125). Wheeler gibi Dunne da uluslararası toplumun yapısına yeni insani müdahale ilkelerinin yerleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böyle bir düzenin oluşturulması, uluslararası hukukun zaman zaman ihlal edilmesine neden olsa da acil insani müdahalelerin, iyi bir uluslararası toplum inşa etmenin ve bu toplumda iyi bir vatandaş olmanın elzem sonucu olarak görmektedirler (Linklater, 2012: 135). Öte yandan Vincent da devletlerin insan hakları hukukuna itibar etmeleri için gün geçtikçe artış gösteren bir baskının oluştuğunu iddia eder. Vincent da Walzer gibi, bazı insan hakları ihlallerinin şok edici oluşu ile devletlerin sahip oldukları dokunulmazlık ve karışmazlık ilkelerinin işlevsizleşebileceğine dikkat çeker. Özellikle, Yugoslavya'nın dağılması, Ruanda, daha eski bir örnek olarak Kamboçya'da yaşanan soykırımların dünya kamuoyunda yarattığı şok, devletlerin egemenlik haklarının ihlal edilebileceği yönünde meşru bir zemin yaratmıştır (Linklater, 2012: 134).

Özetle, oğulcular, devlet egemenliğinin uluslararası toplumda düzenin bir teminatı olarak görerek bu ilkeyi ihlale yönelik yapılacak müdahaleleri insani nedenle de olsa reddederler. Onlara göre, uluslararası düzenin temeli "birlikte varoluş etiği"

¹⁸ *Raison d'tat* fikri, uluslararası ilişkilerde devletin çıkarlarının diğer tüm çıkarlardan üstün olduğu görüşüne dayanır (Donnelly, 2012: 75).

olmalıdır. Yani her ne pahasına olursa olsun, siyasal, sosyal ve kültürel farklılıklar korunmalıdır. Fakat bu düzen en belirgin biçimde insan haklarıyla ilgilenenler ve dünya çapında ortak standartlar oluşturmaya çalışan hareketler tarafından zorlanmaktadır. Bu hareketlerin başında, aynı okula mensup olan, dayanışmacı kanat gelmektedir. Dayanışmacılar, her ne kadar devletten vazgeçmeseler de bireyi daha ön plana alarak insan hakları ihlallerinden dolayı devletlere karşı insani müdahale hakkının olduğunu savunur ve bunu uluslararası toplumun bir gereği olarak görür. Bu açıdan devletler toplumuna nelerin dahil olduğunu yeniden tahayyül etme süreciyle ilgili olan dayanışmacı kanat, çoğulcu görüşlere alternatif olmaktan çok onlara yapılan bir ekleme niteliğindedir (Brown, Ainley, 2008: 191, 192). Öte yandan insan hakları ve devletlerin egemenlik hakları arasındaki çekişme yine de egemenliğin dokunulmazlığı lehine sürmektedir. Zira devletlerin iç işlerine müdahaleyi engelleyen bu ilke gereği, aynı zamanda devletlerin kendi halkına karşı insan hakları ihlallerinde bulunsa dahi devletleri koruyabilmektedir. Bu nedenle devletler, insan hakları ve egemenlik fikri açısından çelişkili bir tutum içindedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALELERİN HUKUKİ REFERANSLARI: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI VE EGEMENLİK HAKKI

2.1. KUVVET KULLANMANIN TARİHİ, SINIRLARI VE BARIŞI KORUMA OPERASYONLARI

Bu başlık altında öncelikle devletlerin kuvvet kullanımının kökenlerinin dayandığı haklı savaş kuramını inceleyeceğiz. Haklı savaş kuramına değinmek, kuvvet kullanmanın değişimini anlamak ve günümüzde son hali olarak insani müdahalelere uzanan süreç açısından elzemdir. Haklı savaşı, doğrudan insani müdahalelerle ilişkilendirmek gerek yöntem açısından gerekse tarihi nedenlerdeki farklılıklar açısından sorunlu olsa da haklı savaş kavramı, bir devlete yapılacak müdahalede, egemenliği delmeye yönelik meşru dayanak arayışını içermektedir (Bilgin Aytaç, 2013: 103). Bu açıdan insani amaçlı müdahalelerde de bir meşruluk arayışının olması insani gerekçelerle kuvvet kullanma fikrinin köklerini haklı savaş düşüncesinde aramaya itmektedir.

2.1.1. Haklı (Adil) Savaş Kuramı

Haklı savaş, en geniş anlamıyla, "*Batı kültüründe siyasal amaçlar doğrultusunda zor kullanımının ne zaman haklı görülebileceğini belirlemeye, böyle haklı bir durumda bile zor kullanımını sınırlamaya çalışan tüm düşünce ve pratikleri içermektedir*" (Ereker, 2004: 2). Haklı Savaş kuramının dayanağı, devletlerin, egemenlik hakkıdır ve bu haktan yola çıkarak savaş ahlakına uluslararası yükümlülükler getirmeyi amaçlamaktadır. Devletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri prensibine ve gerektiğinde egemenliklerini, savaşarak bile olsa, koruma haklarına dayanır. Haklı savaş kuramı savaşın meşru şartlarını kısıtlamayı amaçlar ve savaş sisteminin hukuksal yapısını oluşturur. Haklı (adil) savaş kuramında adalet kavramı savaş yapmanın ve savaşta kullanılan araçların adaleti ya da haklılığı olarak anlaşılmalıdır (Yalvaç, 2006: 266).

Bu açıdan haklı savaş kuramının iki yönü vardır. Bunlar "*jus ad bellum*" ve "*jus in bello*"dur. Bu iki kavram, savaş hukukunu bütün boyutları ile ele alır ve haklı savaş kuramını anlama açısından kavramsal çerçevesi ortaya konulması gereken kavramlardır.

Jus ad bellum, savaşın belli bir durumda haklı olup olmadığına yönelik, savaşın haklılığını belirleyen ölçütleri ortaya koymayı içerir. *Jus in bello* ise savaşta zor kullanımının haklılığına yönelik ölçütleri ortaya koymayı içerir (Ereker, 2004: 2-3).

Savaşta ahlaki değerlerden bahsetmek için, savaş alanında gücü kullanırken uyulması gereken kuralları kapsayan *jus in bello*'ya uymak gerekir. Öncelikli amacı, savaşta kullanılan gücü kısıtlamak (oranlılık) ve savaşmayanların da hukukunu korumaktır (sivil dokunulmazlığı). Haklı savaş kavramının gelişmesi ile *jus ad bellum* daha da önemli hale gelmiştir. *Jus ad bellum* ilkesine göre haklı savaş kuramı, savaşın haklı olabilmesi için başlangıçta iki olgu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar; savaşın haklı nedene dayanması ve gücün doğru bir amaç için kullanılmasıdır (Yalçinkaya, 2008: 109). *Jus ad bellum* ve *jus in bello* için "Tablo 2. 1" incelenebilir.

Savaşın haklı nedene dayanması, *jus ad bellum*'un ilk ve en önemli şartıdır. Saldırı amaçlı yapılan savaşların haklı savaş kuramına uymadığı hemen hemen bütün kuramcılar tarafından kabul edilmektedir. Haklı bir savaş ancak müdafaa savaşı olabilir. Fakat bazı kuramcılar, saldırı savaşlarını, müdafaa savaşları olarak değerlendirebilmişlerdir. Burada önemli olan ölçüt, savaşın amacının önceden yapılmış bir kötülüğe karşılık niteliğinde olmasıdır. *Jus ad bellum*'un diğer koşulu olan, gücün doğru bir amaç için kullanılması şartı da, iyi niyet, kamu yararına hizmet etmesi olarak görülmektedir. Kişisel ya da ülkeyi genişletmek gibi haksız çıkarlar ve ulusal çıkarlarla çıkarılan savaşlar haklı savaş olamaz (Ereker, 2004: 2-3).

Savaş, ilk çağlardan günümüze toplumları olduğu kadar felsefi düşünceyi de önemli oranda etkilemiştir. Savaşın haklı bir nedene dayanması fikri, devletlerin sınırsız egemenlik hakkını elde ettikleri 17. yüzyıla kadar ahlaki bir gereklilik olarak görülmüştür. Hıristiyanlığın doğuşu ile birlikte, dinin etkisi ile ilk dönemlerde savaş, her şekliyle ahlak dışı kabul edilmiştir. Saint Augustine (354- 430) ve çok sonra Thomas Aquinas'ın (1224- 1274) haklı savaş kuramını teolojik esaslarla bir araya getirmesi ile savaş, dini saikleri gerçekleştirmenin haklı bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır (Tosun, 2009: 92).

Tablo 2.1

Haklı Savaş Kuramı'nın Bileşenleri (Yalçınkaya, 2008: 127)

<i>Jus ad bellum</i>	<i>Jus in bello</i>
Güce Başvurmanın Hukuku	Güç Kullanımının Hukuku
Haklı Neden	Oranlılık
Meşru Otorite (Karar alıcı)	Savaşmayanların dokunulmazlığı
Doğru Amaç	
Savaşın Son Çare olması	

Haklı savaş kuramı Ortaçağ'da, Francisco De Vittoria ve Fransisco Suarez ile Grotious, Vattel gibi 17. ve 18. yy düşünürleri tarafından geliştirilmiştir. Aynı zamanda uluslararası hukukçular da olan bu düşünürlerin görüşleri devletlerarası savaş hukukunun da temelini oluşturmuştur (Yalvaç, 2006: 266). Otuz Yıl Savaşları'nı yaşamış biri olarak Grotious, 17. yüzyıldaki savaş hukuku alanındaki çalışmaları ile günümüzdeki savaş hukukunun mimarı da olmuştur. Grotious'a göre bir savaşı haklı gösterebilecek üç neden vardır: kendini savunma; bizim olan bir şeyin geri alınması; cezalandırma. Modern anlamda savaş hukukunun oluştuğu bu dönemde, hukukun uygulanmasını denetleyecek bir otoritenin yokluğu da Vattel tarafından ele alınmıştır. Buna göre, haklı savaş yapan devletlerin, haklılığını hangi otoritenin tespit edeceği sorusunu soran Vattel, bu otorite yoksunluğuna rağmen, savaş hukukunda uyulması gerek kuralların gerekliliğine vurgu yapmıştır (Yalçınkaya, 2008: 125).

Ortaçağ'ın sonlarına doğru, din savaşlarının bitimi ile birlikte, savaş daha seküler bir hal almış ve devletlerin egemenliğinin bir doğal hakkı olarak görülmeye başlanmış ve haklı savaş doktrini zamanla geçerliliğini yitirmiştir. Devletlerin kuvvete başvurmada herhangi bir sorumluluğunun olmaması ve kuvvete başvurunun bir doğal hak olarak kabul edilmesi fikri 20. yüzyılın sonuna kadar geçerliliğini korumuştur (Tosun, 2009: 92). Özellikle 19. yüzyılda haklı savaş kuramından tamamen

vazgeçildiğine dair görüşler beyan edilmiş olmasına rağmen kuramın etkileri devletlerarası ilişkilerde kendini belli etmiştir. Örneğin, 1899 ve 1907'de düzenlenen La Haye Barış Konferanslarında silahların yasaklanması söz konusu olmuş, savaşı haklı ya da haksız oluşundan (*jus ad bellum*) bahsedilmemesine rağmen, savaşın yapılışı ve kuralları (*jus in bello*) ile ilgili bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler de 20. yüzyıldaki savaş ve uluslararası hukuktaki gelişmelerin birer habercisi niteliğindedir (Ereker, 2004: 28).

20. yüzyılda, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte, *jus ad bellum* daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bunda, I. Dünya Savaşı'nın, o zamana kadar ki en büyük ve yıkım getiren savaş olmasının etkisi büyüktür. I. Dünya Savaşı ardından *Jus ad bellum*'a yönelişin o zamana kadar ki en önemli sonucu Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulmuş olması ve savaşı yasaklamaya yönelik ilk girişim olan Briand-Kellog Pakti'dir. Milletler Cemiyeti Misakı ile savaş tamamen yasaklanmamış fakat devletlerin savaşma yetkisini kısıtlayacak maddeler Misaka konulmuştur. 24 Eylül 1927'de MC Genel Kurulu'nun aldığı kararla saldırı savaşlarını uluslararası suç olarak tanımlamış ve bütün saldırı savaşlarının yasak edildiğini, bu tür savaşa devletlerin başvuramayacağı belirtilmiştir. Bu girişimlerle, devletlerarası çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesine öncülük edilmiştir. Ne var ki 1930'larda ekonomik buhran ve Almanya, Japonya gibi statükodan yana olmayan devletlerin değişim girişimleri ile gerilen devletlerarası ilişkiler, MC'nin de etkisiz kalması sonucu II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur. II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'na göre daha yıkıcı bir savaştı ve sonrasında, o zamana kadar ki en kapsamlı *jus ad bellum* düzenlemelerini içeren Birleşmiş Milletler'in kuruluşu gerçekleşti (Ereker, 2004: 28-31).

20. yüzyılda artık savaş tamamen uluslararası hukukun konusu olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısını etkisi altına alan Soğuk Savaş dönemi yaşanan çatışmalar haklı savaş kuramını tekrar tartışmaya açmıştır. Haklı savaş kuramı üzerine güncel çalışmaları bulunan James Turner Johnson, haklı savaşın modern dönemin savaşlarına uygulanıp uygulanmayacağını eserlerinde tartışmıştır. Buna göre, modern dönemdeki savaşların üç özelliği haklı savaş kuramını hatırlatmaktadır:

1. Bazı değerler yok olacak ya da zarar göreceksa güç kullanma gerekli olabilir;

2. Güce başvurmanın ya da gücün kullanılmasının meşrulaştırılması ve kısıtlanmasının zorunlu olabilmesi

3. Uluslararası ilişkilerde amaçların ahlaki yönünün, meşrulaştırma yöntemlerini geliştirmek adına kullanılması (Yalçınkaya, 2008: 110).

Bu dönemin diğer modern haklı savaş kuramcıları ise, Michael Walzer, Robert Tucker, William O'Brien, Paul Ramsey gibi düşünürlerdir. Bu kuramcılar, hem Soğuk Savaş dönemi ile çakışan ulusal bağımsızlık hareketlerini hem de Soğuk Savaş'ın bitimi ile sayılarında ciddi artışlar olan insani müdahale uygulamalarını ve 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan önleyici meşru müdafaa söylemlerini eleştirel bir dille analiz etme gayretinde olmuşlardır (Ereker, 2004: 32).

O'Brien, *jus ad bellum* analizinde, bireyi devlet egemenliğinin önüne koymuştur. İnsana verilen değeri, askeri müdahaleleri kısıtlamada içsel unsur olarak görürken, dışsal unsur olarak insanların birbirine bağlılığını dile getirmiştir. İnsanlar birbirlerine bağlıdırlar; çünkü hem devletlerin üyeleridirler hem de insan ırkının üyeleridirler. Bu bağlamda ortak kaderi paylaşan insanların birbirlerine bağımlılığı askeri gerekliliği sınırlayan önemli bir ölçüttür (Ereker, 2004: 34). Walzer, *jus ad bellum* yaklaşımını, *hukuksal paradigma* olarak isimlendirdiği yaklaşımında ele alır. Buna göre, devletlerin egemen eşitliği ilkesi başlangıç noktasıdır. Walzer'a göre bu ilkenin ihlali halinde "saldırganlık suçu" oluşur. Saldırganlık suçu, bir devletin topraklarının başka bir devletin silahlı güçleri tarafından işgal edilmesidir ve devletlerin bu tür saldırınlara karşı kendilerini savunmakla, uluslararası toplum da bu saldırıyı def etmekle ve saldırıyı cezalandırmakla sorumludur. Walzer'a göre uluslararası sistemde adaletten bahsetmek için, devletlerin birbirlerinin egemenlik alanlarını tanıması ve "çok iyi bir neden olmadıkça" bu egemenlik alanına müdahale etmemesi gerekmektedir (Yalvaç, 2006: 267).

Günümüzde devletlerin kuvvet kullanımına sadece meşru müdafaa gerektiğinde başvurabilmeleri, haklı savaş kuramının geçerliliğini yitirmiş gibi göstermektedir. BM Şartı'nın 2/4 maddesi ile devletlerin münferiden kuvvet kullanmaları yasaklanmış ve haklı savaşın klasik anlamı büyük oranda ortadan kalkmıştır. Fakat haklı savaş kuramının yine günümüzdeki savaş ve askeri gerekliliklerin kullanıldığı durumlarda farklı bir bağlamla ortaya çıktığını söylemek gerekir. İnsani nedenlerle yapılan

müdahalelerde, insan haklarını ihlal eden devletlerin yönetim biçimine dayandırılan başarısızlıkları, yönetim biçimlerini de değiştirmeye yönelik baskıları içermektedir. Oysaki Vitoria gibi erken dönem haklı savaş kuramcılarında dahi devletlerin rejimlerini değiştirmeye yönelik savaşlar haklı savaş sebebi sayılmamıştır. Wendt'ın ifadesiyle devletlerin yönetim biçimleri ne olursa olsun bu durumun devletlerin egemenlik haklarını kullanmada kısıtlayıcı bir unsur olarak görülemeyeceğine daha önce değinmiştik. Dolayısıyla devletlerin egemenlik hakları, yönetim biçimlerini değiştirmek gibi bir nedenle ihlal edilemez. Haklı savaş kuramının izlerine 21. yüzyılın başında ABD'nin "önleyici meşru müdafaa" söylemine dayanarak yürüttüğü savaşlarda görmek mümkündür. Ama klasik dönem haklı savaş kuramında böylesi bir savaşın haklı olabilmesi için mutlaka daha önceden bir kötülüğün yapılmış olması gerekmektedir (Ereker, 2004: 36). Nitekim ABD'ye yönelik saldırıda önleyici meşru müdafaa kapsamında Afganistan'a yaptığı müdahale meşru sayılırken Irak'a yaptığı müdahale tepkilere maruz kalmıştır. Bunun altındaki neden Afganistan'ın ABD'ye kötülük yaptığı yönünde bir kamuoyu oluşmuşken aynı kamuoyu Irak konusunda ikna olmamıştır.

Savaşa başvurma ve savaş uygulamalarına kısıtlama getirmeyi içeren haklı savaş kuramı, ilkçağlardan günümüze gelmeyi başarabilmiş ve her çağa göre şekillenebilmiş bir kuramdır. İki dünya savaşından sonra büyük yıkımlar ve felaketlere şahit olan devletlerin, mutlak egemenlik ilkesinin tanımış olduğu ve dış politikalarını gerçekleştirirken bir aracı olarak gördüğü savaş kavramının günümüzde hiçbir biçimde meşru ve haklı görülmediği kabul edilmektedir. Buna göre BM Şartı çerçevesinde kuvvet kullanımına geniş sınırlandırmalar getirilmiştir. Fakat yine de devletler, başka bir devlete müdahalede çeşitli meşru sebep arayışlarına girmişlerdir. Nitekim bugün bunun en mümkün olduğu alan insani müdahale alanıdır.

2.1.2. BM ve Kuvvet Kullanma

Tarih boyunca savaşı kısıtlama çabaları, her zaman için uluslararası hukukun temel mantığının bir parçası olmuştur. Bu çabalara en yoğun biçimde 20. yüzyılda rastlamaktayız. I. Dünya Savaşı'ndan uluslararası anlaşmazlıkları ve çatışmaları barışçıl yollarla çözmek için gerekli olan prosedürleri işletebilmek gibi özel bir amaçla kurulan Milletler Cemiyeti (Evans, Newnham, 2008: 412) savaş yapmayı tümüyle yasaklamamıştır. Fakat Milletler Cemiyeti'nin kuruluşu (1920) ile savaşların ortadan

kaldırılması ve uluslararası barışın sağlanması konusunda o döneme kadarki en ciddi adımlar atılmıştır. Yine 1928'de on beş ülke tarafından imzalanan ve imzacı tarafların birbirine silah kullanımını yasaklayan Briand Kellog Paktı olarak bilinen Savaşın Vazgeçmeye Dair Genel Antlaşma ile savaşın toptan yasaklanmasına yönelik çabalar bu dönemde varlık göstermiştir. Fakat bu antlaşmaya dahil olan meşru müdafaa ve misilleme hakları mutlak bir savaşızlığın tesis edilmesi önündeki engeller olarak kalmıştır (Evans, Newnham, 2007, 376). Tüm bu çabalar iki savaş arası dönemde uluslararası hukukun, Avrupa Ahengi¹⁹ sistemi döneminde ortaya çıkan katı pozitivizmden uzaklaşarak, evrensel normların oluşturulmaya çalışıldığı ve ahlaki sorumlulukların dahil olduğu idealizme yönelişin göstergeleri idi (Sönmezoğlu, 2013: 24). Bu idealizme yöneliş ile gelişen savaş yapmaya getirilen yasal düzenlemeler maalesef fiiliyata geçirilememiş ve II. Dünya Savaşı gibi tarihin en kanlı savaşını engelleyememiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası BM'nin kurulmasına kadar savaş kelimesi antlaşmalarda rahatça kullanılırken, BM Şartı ile "savaş" kelimesi kaldırılıp yerine "kuvvet kullanma" kelimesi literatüre girmiştir. Savaş yerine, 2/4'te kuvvet kullanma²⁰, Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini belirleyen 39. maddede²¹ ise barışa yönelik tehdit, barışın bozulması ve saldırı gibi kavramların kullanılması tercih edilmiştir (Keskin, 2002: 149). Savaş, kuvvet kullanımının birebir eş anlamlısı değildir. Burada savaş yerine *kuvvet kullanma* kelimesinin tercih edilmesinin nedeni sadece teknik manada bir savaşı değil

---

¹⁹ Batı kökenli uluslararası hukukun miladı olarak 1648 Westfalya Antlaşması kabul edilir. Fakat uluslararası hukukun sistematik bir hale getirildiği dönem, Napolyon ve taşıdığı milliyetçilik misyonunun bertaraf edilmesi ile masaya oturan 1815 Viyana Kongresi'dir. Viyana Kongresi'nden sonra, Avusturyalı Prens Metternich'in diplomatik önderliğinde, çok uluslu Avrupa monarşilerinin, giderek artan milliyetçilik akımlarına karşı kendilerini korumalarında işbirliği yaptıkları bir dönem yaşanmıştır. 1815-1870 tarihlerini kapsayan bu döneme "Avrupa Ahengi" denmiştir. Buna dönemde, devletlerin egemenliği ve bir diğerinin iç işlerine karışmama kuralı uluslararası hukuk normlarının en önemlisi olarak kabul edilmiştir (Sönmezoğlu, 2013: 16).

²⁰ BM Antlaşması 1. Madde: "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar" (Hasgüler, Uludağ, 2005: 369). Bu maddede özellikle o döneme kadar görülmemiş bir kuvvet kullanma yasağı görülmektedir. Zira burada sadece kuvvet kullanma değil aynı zamanda kuvvet kullanma tehdidi de yasaklanmıştır. Buradaki kuvvet kullanma tehdidinden kasıt, bir devletin istekleri yerine getirilmediği takdirde kuvvete başvurabileceğini açıklamasıdır (Keskin, 2002: 154).

²¹ BM Antlaşması 39. Madde: "Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. 1ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır" (Hasgüler, Uludağ, 2005: 377).

aynı zamanda savaşın olmadığı hallerde de şiddet ve baskı içerikli devletlerarası bir ilişki biçiminden vazgeçilmesi yönünde bir tavır ortaya koymak için kullanılmıştır (Evans, Newnham, 2007: 377).

BM Şartı'nın 2/4 maddesine göre kuvvet kullanmanın, hangi durumlarda hukuki olmaktan çıktığı ile ilgili üç başlık altında toplanabilecek genel bir kabul vardır. Bunlar, saldırı, silahlı saldırı ve müdahaledir. Saldırı kavramı, ortak güvenlik sisteminin işleyişi ile ilgili bir kavramdır ve BM'nin 39. maddesinde yerini almıştır. Silahlı saldırı ise, kuvvet kullanmanın meşru müdafaa istisnasını düzenleyen 51. maddede zikredilmektedir. Her saldırı, bir silahlı saldırı niteliğinde değilken; her silahlı saldırı, saldırı kapsamında değerlendirilmelidir. Silahlı saldırıdan söz etmek için, ciddi bir kuvvet kullanımı ve bunun sonucu olarak ciddi bir hasarın varlığının söz konusu olması gerekir (Tosun, 2009: 105).

Hukukiliğe aykırı bir durum teşkil eden müdahale, hem kuvvet kullanmayı içerebilir hem de içermeyebilir. Fakat bir müdahaleden söz edeceksek, muhakkak bir zorlama unsurundan da söz etmemiz gerekir. Bu açıdan bir devletin diğerinin ulusal meselelerine karışması her zaman müdahale olarak değerlendirilemez. Kuvvet kullanma yasağının barındırdığı müdahale etmeme ilkesi, ilgili devletlerin rızası alındığında hukuka uygun hale gelebilmektedir. Müdahaleler askeri olan ve olmayan müdahaleler olarak ikiye ayrılır. Bunlar da kendi içinde ayrılırlar. Askeri olmayan müdahaleler, siyasi ve ekonomik müdahale olarak gerçekleşir. Askeri müdahaleler ise, doğrudan müdahale ve dolaylı müdahaledir. Doğrudan müdahale, devletlerin ulusal yetki alanlarına giren meselelere direkt müdahale etmek anlamına gelir. Böylesine bir müdahale sadece, müdahale etmeme ilkesini değil aynı zamanda kuvvet kullanma yasağını da ihlal eden eylemlerdir. Bu açıdan hukuka aykırıdır. Dolaylı müdahalelerde de düşük düzeyde kuvvet kullanılmasını içermekle birlikte daha sonradan ağır silahlı müdahalelere dönüşebilir. Bu açıdan dolaylı müdahale de kuvvet kullanma yasağına aykırı bir eylemdir (Başeren, 2003: 95-101).

Kuvvet kullanmanın BM Şartı'nda iki istisnası vardır. Kuvvet kullanımını sınırlandırma açısından önemli olan bu istisnalar daha çok savunma hakları ile ilgilidir. Bu istisnalara değinmek, kuvvet kullanımının nasıl evirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

2.1.2.1. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları

BM Şartı'nın kuvvet kullanmayı yasaklamasının yanı sıra bazı durumlarda devletler tarafından başvurulabilir bir durumdur. Bu istisnalar, Devletlerin egemenliklerinin garantisi olan meşru savunma hakkı ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması için BM tarafından geliştirilen kolektif güvenlik önlemlerini kapsamaktadır.

2.1.2.1.1 Meşru Savunma Hakkı

BM Şartı'nda kuvvet kullanılmasının iki istisnasından ilki, silahlı saldırı halinde meşru müdafaa hakkını düzenleyen madde, 51.²² maddedir. Bu maddede geçen silahlı saldırı kavramı, 1945 yılının deneyimleri çerçevesinde bir devletin diğerine yönelik büyük çaplı bir tecavüzü olarak görülmelidir (Başeren, 2003: 14). Böyle bir silahlı saldırıya maruz kalmayan devletin ülke dışında münferiden askeri kuvvet kullanması yasaktır. Kuvvet kullanmanın yasaklanması, meşru savunmayı doğal bir istisna olarak içermektedir ve meşru savunma hakkı kısıtlanabilmesine rağmen kesinlikle yok edilmemektedir. (Keskin, 2002: 158). BM'nin meşru savunma hakkı tamamen devletlerin egemenlik hakkıyla ilintilidir. Meşru savunma hakkı devletlerin egemenlik hakkının bir sonucudur. Fakat buna rağmen böyle bir hak sınırsız kuvvet kullanmak anlamına gelmez.

BM Şartı'nın 51. maddesiyle devletlere tek taraflı kuvvet kullanma yetkisi, ancak Güvenlik Konseyi tedbir alana kadar verilmiştir. Buna göre meşru müdafaa hakkına istinaden alınan tedbirler Güvenlik Konseyi'ne ivedilikle bildirilir ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki başlıca yetkili organ olan Konsey'in aldığı tedbirlere uyulur. Meşru müdafaa hakkının kullanılması için Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç yoktur. Fakat uluslararası örf ve adet hukukunun "gereklilik ve ölçülülük" esaslarına ek olarak, "sadece silahlı bir saldırıya maruz kalındığında meşru müdafaa hakkı doğar" şekline üçüncü bir kısıtlama getirilmiştir (Tosun, 2009: 106).

---

²² BM Antlaşması 51. madde : " .... üyelerden birinin silahlı saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez..." (Hasgüler, Uludağ, 2005: 379).

2.1.2.1.2 BM Kararı İle Kuvvet Kullanma

Kuvvet kullanmanın bir diğer istisnası ise, bizzat örgütün üstlendiği kolektif güvenlik tedbirleri gereği kullanılan kuvvettir (Evans, Newnham, 2007: 377). Bu istisna, BM Şartı'nın 2/4 maddesi gereğince genel kuvvet kullanma yasağının uygulanmasını sağlamak ve bu yasağa uyulmaması durumunda örgütün alacağı önlemleri belirlemek için oluşturulan bir ortak güvenlik sistemi ile BM'nin uygulayabileceği zorlama yollarını kapsayan VI. ve VII. bölümlerde zikredilmiştir (Keskin, 2002: 157).

BM Antlaşması madde 2/4'e göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından başlıca sorumlu olan organ Güvenlik Konseyi'dir ve 2/4 maddesi BM Şartı'nın jus cogens (*buyruk kural*) maddesidir. Güvenlik Konseyi, VII. bölümün 39. maddesi gereği barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi gerçekleştiğini saptadığı durumlarda uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur ya da 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırır. 41. madde, silahlı zorlama içermeyen önlemleri belirtirken; 42. madde, Güvenlik Konseyi'nin madde 41'deki önlemlerin yetersiz kaldığı ya da kalacağı kanısına varması halinde, hava, deniz ve kara kuvvetleri aracılığıyla her türlü girişimde bulunabileceğini belirtmektedir. Bu tür bir zorlama önlemi kararı, bütün devletler için bağlayıcıdır. 48. maddeye göre, bu kararların uygulanması için gerekli önlemler tüm BM üyeleri ya da bunlardan bazıları tarafından alınabilir (Keskin, 2002: 161).

Bu iki istisna ile bir yandan devletlerin kuvvet kullanma yetkileri ellerinden alınmış ve münferit kuvvet kullanma hukuka aykırı bir fiil haline gelmiş, öte yandan hukuka aykırı bu fiile başvuranlara karşı kuvvet kullanabilecek kolektif bir yetki oluşturulmuş ve bu yetki de BM'ye verilmiştir (Başeren, 2003: 48). Devletlerin münferit kuvvet kullanma hakkı, 1648 Westfalya sistemi ile kendilerine bahşedilen ve savaş ve barış durumuna kendilerinin karar verdikleri bir egemenlik kapsamının sonucuydu. Lakin BM Şartı ile devletler böylesi bir egemenlik hakkından vazgeçmeyi kabul etmişlerdir. Kolektif kuvvet kullanma ise, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar münferiden kuvvet kullanma hakkının yarattığı savaş ortamının önüne geçmek için uluslararası barış ve güvenlik konusunda birlikte hareket etmeyi gerektirir. Bu durum da devletlerin klasik anlamda egemenlik haklarına bir kısıtlama niteliğindedir.

Bunlara ek olarak, BM Şartı'nın VIII. Bölümünde yer alan madde 52 ve 54 çerçevesinde bölgesel örgütlere BM Güvenlik Konseyi'nin izni ile zorlama tedbirleri uygulanmasına izin verilebilir. Bu durum Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmada sahip olduğu başrole zarar vermez, sadece daha az merkezi bir kuvvet kullanma usulünün gelişmesiyle ilgili bir durumdur.

Maddelerle sınırları çizilen kuvvet kullanma prensiplerine ve BM'nin kolektif güvenlik sistemi kurma çabalarına rağmen Soğuk Savaş süresince, 39. maddeye göre saptamayı yaptıktan sonra uygulanması gereken süreç uygulanmamıştır. Bunun nedeni, Soğuk Savaş ile BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin sahip olduğu veto yetkisi ile çalışamaz hale gelmesidir. Bu dönemde sadece tavsiye düzeyinde kalan BM kararları da uygulamaya geçmemiştir. Bundan dolayı da müdahale edilmesi gereken birçok çatışmaya müdahale edilememiştir. 1990'a kadar BM kolektif zorlayıcı eylem kararını Sovyetler Birliği henüz Güvenlik Konseyi'nde yokken sadece 1950 Kore Savaşı'nda uygulayabilmiştir (Evans, Newnham, 2007: 377). Soğuk Savaş sonrasında ise ilk kez Irak'ın Kuveyt'i işgali nedeniyle yeniden bir zorlama hareketi BM tarafından gerçekleştirilebilmiştir. 1992 Somali'deki operasyon ise bunun üçüncü ve son örneğidir (Keskin, 2002: 162).

1990'lardaki olumlu havaya rağmen, BM Antlaşması'nda kuvvete başvurma ile ilgili somut düzenlemeler yapılamadı. Çatışmalara da çoğunlukla pasif roldeki barış güçlerini kullanarak müdahale etmeye çalıştı. Ama bunu yaparken barış güçlerini, zorlama önlemlerinden ayıran çizgiyi de zaman zaman aştı. Bu bağlamda BM'nin barış koruma operasyonlarını ve bunları yaparken referans aldığı hukuki dayanaklarına değinmek gerekecek. Barışı koruma güçlerinin zorlama yöntemlerini kullanmaya başlaması ile varlık amaçlarından da nasıl ayrıldıklarını göreceğiz.

2.1.3. Barışı Koruma Operasyonları

BM'nin temel amacı antlaşmanın birinci maddesinde de belirtildiği üzere "uluslararası barışı ve güvenliği korumasıdır". Dolayısıyla BM'nin kendini gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ancak ölümcül silahlı çatışmaları önleyebilmesinden anlayabiliriz. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan BM'den sonra meydana gelmeyen bir üçüncü dünya savaşı BM başarısının göstergesi olarak

görülebilmektedir. Fakat bir savaşın meydana gelmemesini BM'nin başarısı olarak görmeyenler de azımsanamayacak kadar çoktur. Özellikle bu kesim, Soğuk Savaş'ın bir dünya savaşına dönüşmemesi BM'nin marifeti değil, var olan nükleer eşitliğin sağladığı dehşet dengesinden²³ kaynaklandığını düşünmektedirler (Heywood, 2013: 519).

BM, aslında zor koşullar altında varlığını sürdürmeye çalışan bir birlikteliktir. Uluslararası barış ve güvenliğin tesisinin önündeki en büyük engellerden biri, veto yetkisine sahip beş ülkenin herhangi bir silahlı çatışmanın varlığını aynı derecede önemsememesi ve bu konuda seçici davranmasıdır. 5 daimi devlet veto yetkisini, "1946-1986 yılları arasında Çin 22, Fransa 12, SSCB 121, Birleşik Krallık 26 ve ABD 57 kez" kullanmıştır (Arıboğan, 2002: 135). 1986 yılından sonra ise Soğuk Savaşın etkisini yitirmesi ile sistemin güçlü aktörleri arasındaki ilişkilerin uzlaşma zeminine kavuşması nedeniyle Güvenlik Konseyi daha rahat çalışabilir hale gelmiştir. Çünkü uluslararası barış ve güvenliğin sağlanabilmesi için alınabilecek her türlü tedbirin Güvenlik Konseyi'ndeki beş daimi üyenin oy birliğine ihtiyacı vardır ve bu durum özellikle Soğuk Savaş döneminde nadiren gerçekleşmiştir. Kısaca BM'nin sağlamaya çalıştığı kolektif güvenlik sistemi Soğuk Savaş'a esir düşmüştür (Demirtürk, 2006: 239). Buna rağmen BM, çatışmaların olduğu bölgelere bir biçimde müdahale etmeye veyahut da çatışma süreçlerine müdahil olmaya çalışmıştır. Nitekim günümüze kadar da birçok barışı koruma operasyonları gerçekleştirmiştir (Yalçınkaya, 2008: 220). 1948 ve 2009 yıllarını kapsayan zamanda, 63 tane barışı koruma operasyonu gerçekleştirilmiştir Heywood, 2013: 523). 1945-87 arası dönemde 13'ü, 1988- 97 arasında da 28'i gerçekleşmiştir (Evans, Newnham, 2007: 82).

Genel tanımıyla, barışı koruma; "*devletlerarasında veya devletlerin kendi içinde çıkan çatışma ile krizlerin azaltılması ve sona erdirilmesi için tarafsız üçüncü bir uluslararası nitelikli askeri güç ve sivil unsur arasında politik- askeri girişimleri icra etmek, barışı yeniden tesis ve idame ettirmektir*" (Yalçınkaya, 2008: 221). Barışı koruma, uluslararası barışı ve güvenliği riske atacak çatışmaları önlemek ve uyuşmazlıkları

---

²³ Bu dönemde Doğu ve Batı Bloğu arasında nükleer silahlanma yarışının ve ikinci vuruş kapasitesinin oluşu büyük bir savaşın çıkmasını engellemiştir. Bu dengenin nükleer silahların artırılması ile sağlanması genellikle "güçler dengesi" olarak değil "dehşet dengesi" (Sönmezoğlu, 2013: 29-31) olarak literatüre geçmiştir. Nitekim dehşet dengesinin tarafları da büyük güçler olduğundan güçler dengesi kavramının kullanılması da kesinlikle bir sorun teşkil etmez.

barışçı yollarla çözebilmek için BM tarafından geliştirilmiştir (Demirtürk, 2006: 239). Barışı koruma, üye devletlerin ordularından derlenen birliklerin hafif silahla donatılarak, çatışmanın olduğu bölgelerde çatışmanın sonlandırılması, ateşkesin korunması ve savaşı taraflar arasında tampon bölge oluşturmak maksadıyla tarafların da muvafakatini (*izni ve rızası*) almaları kaydıyla çatışma bölgesine gönderilmesi şeklinde uygulanır. Sadece savunma maksatlı silah kullanma ile yetkilendirilen bu birlikler silahlı çatışmalara taraf olamazlar. Bu sebeple " düşmanı olmayan asker " olarak bilinirler ve "mavi bereliler" olarak adlandırılırlar (Yalçınkaya, 2008: 221).

Barış güçlerinin giydiği mavi bereler ile sembolize olan barışı koruma birlikleri, BM ile özdeşleşmesine rağmen BM Şartı oluşturulurken zikredilmemişlerdir. BM kuruluşundan sonra uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi yolunda ortaya çıkan boşluklardan dolayı uygulamaya geçmiştir (Demirtürk, 2006: 239). Katı bir yasal gerçekliği olmayan, barışı koruma kavramı, 1956'da Süveyş'ten orduların geri çekilmelerinin denetlenmesi ve gözetlenmesi ihtiyacına binaen dönemin Genel Sekreteri Dag Hammorskjold ile Kanadalı Diplomat Lester Pearson tarafından üretilmiştir (Evans, Newnham, 2007: 82). Güvenliğin tesis edilmesi için kuvvet kullanma içeren eylemlerin dayanağı olan BM Şartı'nın yedinci bölümü ile görüşme ve arabuluculuk gibi diplomatik araçlarla barışçıl çözüm arayışlarının dayanağı olan altıncı bölüm arasında bir yer olarak tanımlayan Hammorskjold, sözleşmede "altı buçukuncu bölüm" olması gerektiğini dile getirmiştir (Heywood, 2013: 523). Hammorskjold'un bahsettiği bu hayali bölümde yer alan geleneksel barışı koruma operasyonlarının üç sac ayağı vardır: *tarafsızlık, kuvvet kullanmama ve tarafların muvafakatidir* (Yalçınkaya, 2008: 222). Böylelikle birinci nesil barışı korumanın çehresi belirmeye başlamıştır.

2.1.3.1. I. Nesil Barışı Koruma Operasyonları

İki büyük dünya savaşının yıkıcılığının etkisi ile dünyada barış ve güvenliği sağlamak için kolektif bir tavır almak adına kurulan Birleşmiş Milletler, bu anlamda en çok savaşızlığı kendine şiar edinmiştir. Uluslararası barış ve güvenliği korumakla yükümlenen BM Şartı'nın 6. ve 7. bölümlerinde bu konuda sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne verildiğini belirtmiştir. BM Şartı'nın 6. bölümünde, devletlerarası herhangi bir uyuşmazlığın çözümünün taraflara bırakıldığı; Güvenlik Konseyi'nin sadece tavsiye nitelikli ve cebir ihtiva etmeyen, tümüyle gönüllülüğün esas olduğu maddeler

mevcutken; 7. bölümünde Güvenlik Konseyi'nin alacağı tedbirlere uyma zorunluluğu vardır ve aksi takdirde tedbirlerin uygulanması için Güvenlik Konseyi'ne oldukça geniş yetkiler veren maddeler mevcuttur (Demirtürk, 2006: 238).

7/41. maddede Güvenlik Konseyi'nin kararlarının yürütülmesi için tarafınca alınabilecek önlemler arasında ekonomik ilişkilerin, iletişim ve ulaştırma araçlarının tamamen veya kısmen kesilmesi bulunmaktadır. Güvenlik Konseyi bu önlemleri yeterli bulmadığı takdirde, 42. maddede sözü edilen zorlama yöntemleri uygulanabilir:

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden sağlanması için hava, deniz ve kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabilir; bu girişime abluka önlemleri ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz veya kara kuvvetleri tarafından yapılacak başka operasyonları içerebilir (Hasgüler, Uludağ, 2005: 377).

Geleneksel barışı koruma güçleri yetkilerini genelde ekonomik ve siyasal yaptırımları kapsayan BM Şartı'nın 6. bölümünden alır (Yalçınkaya, 2008: 223). Bu açıdan I. nesil barışı koruma operasyonlarının işlevleri daha dar kapsamlıdır. Buna göre barış güçleri, kendilerine herhangi bir saldırı olmadıkça silah kullanmayan askeri gözlemci ya da hafif silahla donanmış BM asker/polis ve sivil görevlileri olarak özellikle ateşkes bölgelerinde, sınır boylarında ya da tampon bölgelerde barış koşullarına uyulmasını gözeten, denetleyen barış görevlileri olarak hizmet vermişlerdir (Demirtürk, 2006: 239).

Bu ilk nesil barışı koruma operasyonları genellikle bir ateşkes yürürlüğe konduktan sonra olay yerine intikal ettirilir ve anlaşmazlığın tarafları arasına konumlandırılır. Pasif bir rol üstlenen birinci nesil barışı koruma operasyonları sadece ev sahibi ülkenin izni dahilinde ülke topraklarına konuşlanabilmektedir. Ayrıca geleneksel dönemin bir diğer özelliği de barış güçlerinin tarafsızlığının korunmasına dikkat edilmesiydi. Çünkü Doğu- Batı rekabetinin yoğun olduğu bu dönemde tarafsızlık, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına önemli bir ön koşul olarak görülüyordu (Heywood, 2013: 524).

Soğuk Savaş'a kadar olan dönemde Güvenlik Konseyi'nde oy birliğinin sağlanamamasından dolayı barışı koruma BM'nin Gözlemci Heyetleri tarafından yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerin bağımsızlaşması ile sömürgeci güçlerle ulusçu güçler arasındaki ortaya çıkan uyuşmazlıkları (Hollanda-

Endonezya sorunu), ya da bağımsızlığını yeni kazanan güçler arasındaki sorunları (Hindistan-Pakistan sorunu) yerinde gözlemleyen barış gözlemcileri, BM Güvenlik Konseyini bilgilendirme işlevini üstlenmişlerdir (Demirtürk, 2006: 240).

İlk barışı koruma operasyonu 1956'da Süveyş Krizi'nin çözümü için BM Acil Müdahale Kuvveti I'in (UNEF I) bölgeye gönderilmesi ile gerçekleştirilmiştir ve başarılı bir operasyon olarak sonlanmıştır. Klasik anlamda barışı korumanın ilk örneği olan UNEF I'in görevi ateşkesi gözlemek, taraflar arasında tampon bir bölge oluşturmak; İngiliz, Fransız ve İsrail güçlerinin Mısır topraklarından çekilmesini denetlemektir (Heywood, 2013: 524). UNEF I'in görevinde başarılı olması, Genel Sekreter Hammarskjöld'ün belirlediği ilkelerin benimsenmesini ve bunların BM barış güçlerinin geleneksel ilkeleri olarak gelecekteki misyonlarda da uygulanmasını sağlamıştır (Demirtürk, 2006: 241).

Soğuk Savaş dönemi boyunca oluşturulan BM barış güçleri genellikle devletlerarasında yaşanan çatışma ortamlarında barışı sağlamaya yönelik klasik işlevler üstlenmişlerdir (Demirtürk, 2006: 241). Bu dönemde yapılan operasyonlardan yalnızca Kongo operasyonu hukuk ve düzenin sağlanması gibi bir işlevi üstlenmiş olması ve gerektiğinde silaha başvurulabilmesi gibi yönleriyle diğer operasyonlardan ayrılmaktadır. 30 Haziran 1960'da Kongo'nun Belçika'dan bağımsızlığını kazanmasından sonra ülke içinde yaşanan ekonomik problemler nedeniyle ortaya çıkan karışıklık ve tehdidi bertaraf etmek için iktidarda bulunan meşru hükümet tarafından yapılan çağrı üzerinde 20.000 kişilik BM Kongo Operasyonu (ONUC) gerçekleştirilmiştir (Yalçınkaya, 2008: 223).

Barışı korumanın bu birinci döneminde uluslararası krizler patlak vermesine rağmen herhangi bir sorun Güvenlik Konseyi'ne getirildiğinde, ya sürekli üyelere biri tarafından çoğunlukla veto edilmiş ya da hiçbir zaman Konsey'e getirilememiştir. Örneğin, ABD 1965-1973 arasında Vietnam'ı işgal edip, üç milyon Vietnamlıyı öldürdüğü ve her türden savaş suçu işlediği hâlde, bu hususta Konsey bünyesinde herhangi bir karar alınmamıştır. Yine ABD, Soğuk Savaş döneminde ABD kıtasındaki Dominik (1965), Grenada (1983) ve Panama (1989) gibi ülkeleri işgal ettiği ve birçok Orta ve Latin Amerika ülkesine karşı doğrudan ya da dolaylı saldırganlıklarda bulunduğu hâlde bu ihlaller veto mekanizması nedeniyle Güvenlik Konseyi

yaptırımlarıyla karşılaşmamıştır. Irak 1980’de İran’ı işgal etmiştir fakat Güvenlik Konseyi, İslami devrimle gelen bir hükümetin yönetiminde olduğu için o zaman egemen uluslararası sisteme başkaldıran bu ülkeye yönelik saldırganlığa kayıtsız kalmıştır. Sovyetler Birliği ise Soğuk Savaş döneminde Macaristan’ı (1956), Çekoslovakya’yı (1968) ve Afganistan’ı (1979) işgal etmiştir, fakat Güvenlik Konseyi bu saldırganlıklar karşısında da duruma müdahil olmamıştır. İsrail’in de Soğuk Savaş boyunca Filistin halkına, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır gibi komşu Arap ülkelere ve Irak, Tunus ve Uganda gibi başka bazı ülkelere yönelik pek çok işgalleri ve/veya askerî operasyonları olsa da Güvenlik Konseyi bu saldırgan ülkeye karşı yalnızca nadiren ‘kınama’ kararı alabilmiştir. İsrail’in 1967’deki Altı Gün Savaşı sonucunda işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi için 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararı²⁴ kabul edilmiş, ancak İsrail bugüne dek bu karara uymadığı hâlde Konsey’de herhangi bir yaptırım kararı alınmamıştır (Aral, 2013: 11-12).

Yukarıdaki örnek olaylarda da görüldüğü üzere Soğuk Savaş döneminde Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında etkili olamadığını söylemek mümkündür. Çatışmalara dahil olduğu durumlarda da pasif roller üstlenmiştir. Fakat Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle aşılınan veto sorunu ile barışı koruma operasyonlarının, zaman içerisinde etkinliğini, yapısını ve hukuksal dayanaklarını değiştirmiştir. Değişen çehresiyle bu dönemin operasyonları birinci nesilden her yönüyle ayrılmaktadır.

2.1.3.2. II. Nesil Barışı Koruma Operasyonları

Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte süper güçlerin, çekişmelerin olduğu bölgelerden çekilmesi sonucunda etnik temelli veya yönetsel problemlerden kaynaklı iç karışıklıkların ve insani krizlerin ciddi düzeyde artmasıyla birlikte barışı koruma operasyonlarında da artış meydana gelmiştir. Bu açıdan 1990’lı yıllara gelindiğinde BM, devletlerarası çatışmalardan ziyade devletler içi çatışmalara yönelmek zorunda

---

²⁴ BM 242 Sayılı Kararı: "İsrail silahlı kuvvetlerinin son çatışmada işgal edilen bölgelerden çekilmesi ile tüm iddialardan vazgeçilmesi ve çatışmaya mahal verecek davranışlardan kaçınılması; egemenlik, toprak bütünlüğü ve bölgedeki her devletin siyasi bağımsızlığı ve barış içinde, her türlü tehditten ve şiddet hareketinden uzak, güvenli ve kabul edilen sınırlar içinde yaşama hakkına saygı duyulması" (<http://www.unicankara.org.tr/filistin/3.html>, 20.04.2016).

kalmıştır.²⁵ Özellikle bu dönemde veto krizinin aşılmasıyla zaman zaman sağlanabilen oybirliği²⁶ ile barışı koruma operasyonlarının gerçekleştirilmesi önündeki en büyük sorunun kalkmış olması da operasyonlarının sayısının artışında önemli bir etkidir (Heywood, 2013: 524). Bu dönemde operasyon sayısındaki artışa paralel olarak katılan askeri ve sivil personel sayısında, katkıda bulunan ülkeler ile BM barışı koruma bütçesinde²⁷ önemli artışlar meydana gelmiştir. Örneğin bu operasyonlara "1988'de yirmi altı ülke askeri katkıda bulunurken, bu sayı 1992'de elli altıya, 1994'de de yetmiş altı ülkeye yükselmiştir. Aynı şekilde askeri personel sayısı 1988'de 9.570 iken, 1992'de 11.495'e, 1994'de de 73.393'e yükselmiştir"(Demirtürk, 2006: 245).

1980'lerde, nükleer silahlarda indirime gidilmesi, silahsızlanma çabaları, azalan ideolojik karşıtlık ve en önemlisi Mikhail Gorbaçov'un "yeni düşünce tarzı" Soğuk Savaş sonrası barışı korumaya yönelik oybirliğine giden yolu açmıştır. Gorbaçov'un 7 Aralık 1988'de New York'ta, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmalarda barışı korumaya yönelik olumlu düşünceleri ve bu konudaki işbirliğine yaptığı vurgu bütün açıklığı ile ortaya çıkmıştı. Gorbaçov ile başlayan Sovyetler Birliği'ndeki değişimi gerçekleştirebilmek için kaynakların savunma alanından kısmen çekilmesi gerekiyordu. Güç çekişmelerinin yaşandığı bölgelerden Sovyet birliklerinin çekilmesi, ABD'nin buralarda oluşacak boşluğu doldurması anlamına gelebilirdi. Bunun önün geçmek için Moskova'nın daha aktif bir BM barışı koruma rejimini desteklemesi bu nedenlere dayanıyordu (Demirtürk, 2006: 244).

---

²⁵ "Çatışma biçiminin değiştiği Soğuk Savaş sonrası dönemde ülke içi istikrarsızlıklar ve iç savaşların arttığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin ve eski Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan durum etnik sorunların ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Afrika'da bin civarında etnik grup, sınırları yapay olarak çizilmiş elli kadar ulus-devlet içine sıkıştırılmıştır; 1990'ların başında sayıları yüz sekseni aşan egemen devlet içerisinde sadece otuzunun hiçbir etnik sorunu bulunmamaktaydı. Bu yeni dönemde etnik ve mikro milliyetçi akımların etkileri, Orta Avrupa'dan Asya'nın içlerine kadar uzanan bir coğrafyada güçlü bir biçimde hissedilmiştir" (Demirtürk, 2006: 246).

²⁶ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte BM'nin, Şartı'na uygun bir biçimde işlevini yerine getirebileceği bir ortam oluştuğu düşünülüyordu. Bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasındaki gelişmelerde bütün daimi üyelerin görüş birliği içinde olmaları ve Güvenlik Konseyi'ni engelleyici tutumlardan kaçınmaları da düşünülen bu durumun somut bir adımı olarak görüldü. Dönemin ABD Başkanı George Bush bu uyumu "Yeni Dünya Düzeni" olarak tanımlamıştır (Hasgüler, Uludağ, 2005: 201).

²⁷ BM bütçesi ile siyasi işler, uluslararası adalet ve hukuk, kalkınma, kamunun bilgilendirilmesi, insan hakları ve insani işler gibi alanlarda yürüttüğü programın masrafları karşılanmaktadır. Bütçenin ana fon kaynağı üye devletlerin ödedikleri aidatlardan oluşmaktadır. Düzenli bütçeye ek olarak, üye ülkelerin barış hareketlerini ve uluslararası mahkemelerin ihtiyaç duyduğu mali kaynaklar gibi diğer harcamalara da katkı yapmaları beklenir (<http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1n>, 17.07.2016).

Bu olumlu atmosferde 1992 yılında Güvenlik Konseyi üyelerinin isteği üzerine BM Genel Sekreteri Butros-Butros Ghali'nin "Barış İçin Bir Gündem" (*An Agenda for Peace*) adlı raporu hazırladı. Buna göre uluslararası barışın ve güvenliğin sürekliliğini sağlamak için BM Anayasası'nın öngördüğü çerçeve içinde örgütün hangi yollardan güçlendirilip, etkili kılınabileceğini incelemekte; daha karmaşık barışı koruma misyonlarını üstlenebileceği yönünde bir öneri getirmektedir. Barışı korumanın daha karmaşık askeri yapılarla ve Ghali'ye göre tarafların rızasını almadan gerçekleştirilebileceği önerisini kapsayan bu rapor, geleneksel anlamda barışı koruma operasyonlarını farklı bir boyuta taşımıştır (Yalçınkaya, 2008: 227). Güvenlik Konseyi'ne sunulan bu rapor, uluslararası barışın sağlanmasını dört ana kavram çerçevesinde ele almaktadır. Bunlar sırasıyla "çatışma önleyici diplomasi" (*preventive diplomacy*), "barışı oluşturma" (*peace-making*), "barışı koruma" (*peace-keeping*) ve "çatışma sonrası barışı inşa etme" (*post-conflict peace-building*) kavramlarıdır.²⁸ Buna göre :

BM'nin çatışmaları önleyici diplomatik inisiyatiflerini artırması gerektiği ile çatışma bölgelerine müdahale ve barışı koruma misyonları çerçevesinde bölge antlaşmalarıyla kurulan örgütlerle işbirliğinin daha kapsamlı hale getirilmesi gerektiği vurgulanıyordu (Hasgüler, Uludağ, 2005: 201).

Aslında ilk defa zikredilmeyen kavramlar olmasına rağmen, bu şekilde ele alınmasının önemli olmasının nedeni bu yetkilerin BM çatısı altında toplanarak tek yetkili mercii olarak BM makamlarının görülmesidir. Birleşmiş Milletler'in Soğuk Savaş döneminde uygulamaya koyamadığı, BM Şartı'nın 7. bölümünde yer alan yaptırımlar, günün koşullarına uyarlanmış bir şekilde uygulanmak istenmektedir (Demirtürk, 2006: 243). Buna binaen Soğuk Savaş sonrası dönemde barışı koruma güçleri yetkilerini BM Şartı'nın kuvvet kullanım şartlarını kapsayan 7. bölümünden alır ki bu da barışı koruma operasyonlarının değişen çehresinin en belirgin özelliğidir (Yalçınkaya, 2008: 223).

Birinci nesil barış güçlerinin aksine ikinci nesil barış güçleri daha ağır silahlarla donanarak, sadece savunma amaçlı değil gerek gördükleri her türlü durumda ateş

---

²⁸ Bu kavramlardan ilk üçü, daha önce kullanılan ancak Genel Sekreterce yeniden tanımlanan kavramlardır. Özellikle, 'çatışma önleyici diplomasi' kavramı eski Genel Sekreterlerden Dag Hammarskjöld tarafından geliştirilmiştir ve barışı korumaya olan yaklaşımını karakterize etmek için kullanmıştır (Evans, Newnham, 2008: 81).

açabileceklerdir; barışı tesis etmek için güç kullanmaktan kaçınmayacaklardır ve bu tür operasyonların başlaması için tarafların rızası aranmayacaktır (Demirtürk, 2006: 243). Ayrıca şiddet kullanma, bir tarafa yönelme içerdiğinden barış güçlerinin tarafsızlığını da ortadan kaldırmıştır. Böylelikle birinci nesil operasyonlarının dayanağı olan üç ilke (*tarafsızlık, kuvvet kullanmama ve tarafların muvafakati*) çiğnenmiştir.

Bu ikinci dönemdeki barışı koruma operasyonları daha çok barışı zorlama operasyonları olarak faaliyet göstermiştir. BM bu dönemde bölgesel örgütlere (özellikle NATO) barışı zorlama operasyonları yetkileri vererek çatışma bölgelerinde barışı tesis etmeye çalışmış; bu örgütler de barışın tesis edilmesinde ağır silahlar donanmış ve gerektiğinde bu silahları kullanmaktan kaçınmamıştır. Örneğin, bu dönemde Bosna'ya yapılan müdahale BM bayrağı taşımamış ve NATO²⁹ güçlerince gerçekleştirilmiştir (Arıboğan, 2002: 137). Barışı koruma konusunda bölgesel örgütlenmelerin BM'den rol aldığı bir dönem olduğunu söylemek gerekir. Böylelikle uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında mercii olan BM bu dönemde yetki paylaşımına gitmiştir.

Barış güçleri diğer adıyla mavi bereliler, BM'nin kuruluşundan beri ordusunun olmamasının yarattığı boşluğu doldurmak adına konjonktürel olarak ortaya çıkmıştır. Kesin bir yasal dayanağı bulunmayan barış güçlerinin *ad hoc* yapısı, bulunduğu zemini kayganlaştırmakta ve güvensizleştirmektedir. Bugün dünya üzerinde uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden birçok unsur olmasına rağmen, BM bu konuda hızlı karar alamamakta ve Soğuk Savaş döneminde var olan çatışmalara rağmen beş ülkenin sahip olduğu daimi veto hakkından kaynaklanan oybirliğinin sağlanamaması, süreci zaman zaman tıkayabilmektedir. BM'nin etkisiz kalması, hem prestijini sarsmakta hem de bölgesel güçlerin harekete geçmesinin önünü açabilmektedir. Bölgesel güçlerin harekete geçmesi de yapılan operasyonlara şüphe ile bakılmasına neden olmaktadır. Zira bölgesel birliktelikler barışı koruma adına yapacakları operasyonlarda seçici davranarak bazen çok hızlı müdahalede bulunurken bazen de harekete geçmekte çok vakit kaybedebilmektedirler. Öte yandan BM'ye göre daha ağır silahlarla donandıkları ve bunları kullanmaktan imtina etmedikleri için de müdahalede buldukları bölgelerde

---

²⁹ 1992 Haziran'ında NATO'nun Oslo toplantısında, NATO üyelerinin topraklarının dışında meydana gelebilecek olaylara müdahale edebileceği yönünde karar alınmıştır. Böylelikle NATO artık BM adına operasyonlar düzenleyebilecektir. Nitekim BM de NATO'ya Bosna ve Saraybosna üzerinde hava ablukası görevini vermiştir (Yalçınkaya, 2008: 276).

kaosu daha da derinleştirebilmektedirler. Bunun sonucu olarak da Soğuk Savaş sonrası dönemde barışı koruma ile kuvvet kullanma arasındaki ayrımın belirsizleştiğini söylemek mümkündür (Yalçınkaya, 2008: 230).

İkinci nesil barışı koruma operasyonlarının devletlerin egemenlik hakkına sınırlandırmalar getirdiği görülmektedir. Birinci nesilde devletlerin BM tarafından müdahalesinde aranan muvafakat kriteri, ikinci nesil barışı koruma operasyonları ile ortadan kalkmıştır. Böylelikle sınırları üzerinde egemenden başka kimseye verilmeyen hak, ikinci nesil barışı koruma operasyonları ile ortadan kalkmıştır. Buna göre, BM gerekli gördüğü durumda zorlama yöntemlerine devletin rızası alınmadan başvurabilecektir. Bu durum egemenliğin yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. Böylesi bir gereklilik ileriki dönemde egemenlik kavramının yeniden tanımlanmasını ve yeni sorumluluk alanlarının eklenmesini içeren *koruma sorumluluğu* kavramının doğmasına zemin hazırlayacaktır.

2.1.4. İnsani Müdahalelerin Hukuki Referansları

İkinci nesil barışı koruma operasyonlarının bir biçimi olarak görülen insani müdahaleler, (Evans, Newnham, 2007: 313) insani nedenlerle ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atan durumlarda BM'nin veya bölgesel nitelikli örgütlerin insani krizin yaşandığı ülkeye müdahale etmesini içerir. BM Şartı'nın jus cogens maddesi olan 2/4'te kuvvet kullanımının yasaklanması ve bunun istisnası olan meşru savunma hakkına bir şekilde bağlanamaması, (Keskin, 2007: 55) insani müdahaleleri hukuki açıdan çok tartışmalı bir konu haline getirmiştir. Bu tartışmaların odağında ise, insan hakları konusuna yönelik uluslararası alanda ortaya çıkan ilgiye paralel olarak gelişen müdahaleci anlayış ile geleneksel egemenlik hakkının "iç işlerine karışmama" ilkesi arasındaki uzlaşmazlık vardır (Sönmezoğlu, 2013: 78). Bu açıdan bu başlık altında bu uzlaşmazlığın hukuki referanslarını ve bir uzlaşmanın gerçekleşip gerçekleşemeyeceğini hukuki açıdan ele alacağız.

Çatışan her iki tarafın da devlet olduğu en son savaş Körfez Savaşı olarak kayıtlara geçmiştir (Yalçınkaya, 2008: 255). Bu dönemden sonra savaşlar, daha çok devlet içi grupların silahlı çatışmalarına dönüşmüş ve bu çatışmalara BM ya da bölgesel örgütlerin müdahalesi şeklinde seyretmiştir. Ulus içi çatışmaların uluslararası meseleye

dönüştüğü bu dönemde bu tarz çatışmalar uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Öyle ki; Butros Ghali'den sonra 1997'de BM Genel Sekreterliği'ne getirilen Kofi Annan barış konulu raporlarında genellikle vurguladığı en temel konu, barış güçlerinin artık ulus içi sorunlarla daha fazla ilgilenmek durumunda kaldığı ve buna uygun olarak yapılanmanın gerekliliğiydi. Zira uluslararası barışı korumanın, artık ulusal karakterdeki barışı koruma misyonları haline geldiğini gösteren en önemli gösterge 1990-1995 arası ortaya çıkan 92 çatışmadan 89'unun ulus içi karakterde olmasıydı (Arıboğan, 2002: 144).

Buna rağmen ulusun iç işlerine, ne sebeple olursa olsun müdahale etmeme ilkesi, Annan'ın ortaya attığı düşüncüyü pratiğe geçirmekte hukuki dayanaktan yoksun bırakmaktadır. Dolayısıyla böylesine bir müdahale için en elzem husus, bir meşru dayanak bulmaktır. Ancak, devletin böylesine bir müdahaleye rıza göstermesi elbette meşruiyet ve hukuksuzluk sorununu ortadan kaldıracaktır. Bunun haricinde devletlerin ağır insan hakları ihlallerinde uluslararası toplumun tutumunun ne olacağı ve müdahale gerektiğinde hangi hukuki gerekçelere dayanacağı ise tartışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Bu tartışmayı yürütenler ikiye ayrılmıştır; insani müdahalelerde hukukî dayanağın varlığını sorgulayarak, devletin egemenliğini esas alan BM Şartı'nın buna imkan vermediğini iddia edenler ile özellikle ağır insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda hemen müdahale edilmesi gerekliliğini ve BM Şartı'nın bazı maddelerinin de buna imkan verdiğini savunanlar (Evans, Newnham, 2007: 312; Arıboğan, 2002: 144). İnsani müdahale üstüne yapılan düzen- adalet ikileminin teorik tartışması gibi hukuki dayanak arayışında da aynı ayrımı görmekteyiz. Bu açıdan insan hakları ihlallerinde yapılacak bir müdahalenin hukuki dayanak arayışında tartışma ikiye bölünmüştür. Bunlar, devletlerin klasik anlamda egemenlik hakkına bağlı kalmasını isteyenler ile insan haklarının bu egemenlik anlayışını dönüştürdüğünü savunanlardır. 1648'den bu yana kurulan devletler sisteminde devletlerin sahip oldukları egemenlik ve iç işlerinde bağımsızlık ilkelerine dayanan düzeni tasdik eden bir kurum olarak BM'nin ve ona üye devletlerin de bu kurallara uyması gerektiğini savunarak bu düzenin korunmasını isteyenler klasik anlamda egemenlik fikrini savunmuşlardır. Diğer kesim ise insan hakları ihlallerinin bu konuda uluslararası hukukta bir istisna oluşturduğunu ve BM Şartı'nın da böylesi bir hak ihlalinde uluslararası toplumun müdahalede bulunabileceği

hukuki temellerinin olduğunu iddia edenlerdir. Bu ikilemin nedeni ise, insan haklarının korunması için yapılan insani müdahale yaklaşımının daha açık söyleyecek olursak yabancı devlet vatandaşlarının korunması için yapılan askeri müdahalelerin, klasik anlamda egemenlik kavramı çerçevesinde açıklanmasının zor bir durum oluşudur. Hatta uluslararası hukukta insani müdahalenin kesin bir biçimde yer almaması, uluslararası teamül ışığı çerçevesinde bir zaruret halinde başvurulacak bir yöntem olarak veya BM'nin insan haklarını korumaya yönelik maddelerine istinat edilerek yapılabileceği düşünülmese de rağmen ikna edici olmamış ve uluslararası hukukçuların çoğunluğu tarafından insani müdahale hukuk dışı kabul edilerek reddedilmiştir (Arsava, 2013: 83).

İnsani müdahaleyi uluslararası hukuka uygun görmeyenler ile bunu uluslararası hukukun bir istisnası hatta bir buyruğu olarak kabul edenler arasındaki kutuplaşmayı ayrı başlıklar altında inceleyerek tartışmaya netlik kazandırılmaya çalışılacaktır.

2.1.4.1. İnsani Müdahalelerin Uluslararası Hukuka Aykırı Olduğunu Savunanlar

Daha önce klasik anlamda uluslararası hukukun üç temel ilke üzerine kurulduğunu söylemiştik. Bunlar; devletin egemenliği, başka devletlerin toprak bütünlüğüne saygılı davranılması ve devletlerin birbirlerinin işlerine karışmaktan imtina etmeleridir. Bu ilkeleri anayasasına alan BM Şartı'nın 2/4 maddesi esas alınarak münferiden kuvvet kullanılmasının iki istisnası haricinde (silahlı saldırıya karşı meşru savunma hakkı, BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile kuvvet kullanma) yasaklandığına da değinmiştik. İnsani müdahale de kendi içinde bir kuvvete başvurma içerdiğinden BM Şartı'nın 2/4 maddesine ve hatta istisnasına dahi aykırı görülmüştür. Ayrıca 2/7 maddesinde de "*BM herhangi bir devletin iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermez*" (Hasgüler, Uludağ, 2005: 369) cümlesi ile de bir devletin iç meselelerine müdahale açıkça reddedilmiştir.

Kuvvet kullanmanın bir istisnası olan meşru müdafaa esasına göre insani müdahalenin hukuki gösterilebileceğini reddeden Sertaç Nami Başeren, meşru müdafanın ön koşulu ve BM Şartı'nın 51. maddesi ile de sabit olan "silahlı saldırı" unsurunun insani müdahalelerde gerçekleşmediğini savunmaktadır. Zira burada müdahale edilmesi gereken devlet, üçüncü bir devletin değil kendi vatandaşına karşı

hak ihlali yapmıştır ve bu durum da 51. maddenin koşulunu sağlamadığından uluslararası hukuka aykırıdır ve ne münferiden ne de kolektif bir meşru müdafaa gerektirir (Başeren, 2003: 175).

Öte yandan BM Güvenlik Konseyi'nin 1965'te kabul ettiği 2131 sayılı kararı bunu daha açık bir şekilde ifade eder ki o da şöyledir: "*hiçbir devlet her ne nedenle olursa olsun, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde başka bir devletin iç işlerine ya da dış işlerine müdahale etme hakkına sahip değildir.*" Maddelere istinaden insani müdahaleyi açıkça hukuki açıdan bir bağlayıcılık yaratmamaktadır (Heywood, 2013: 409). Buna rağmen insani müdahalenin uluslararası hukukta bir teamül haline geldiğini iddia edenler olsa da buna da itirazlar gecikmemiştir.

Uluslararası hukukta bir teamülün oluşması için iki unsur gereklidir: "*Devletlerin istikrarlı uygulaması ve bir hukuk kuralı uyguladığı inancı (opinio juris)*" (Keskin, 2007: 56). İnsani müdahalede de bu unsurları gözden geçirdiğimizde bunların gerçekleşmediğini görülmektedir. Devletlerin insani müdahale konusunda istikrarlı bir tutumdan ziyade seçici bir tutum takındıklarını daha önce söylemiştik. Dolayısıyla yer küredeki her türlü geniş çaplı insan hakları ihlalleri aynı derecede önemsenmemiş ve müdahale edilmemiştir. Buna muktedir devletler tarafından bazı yerlere müdahale edilirken bazıları dikkate alınmamıştır. Böyle bir durumda da istikrarlı bir insani müdahale uygulamasından bahsetmek mümkün değildir. Aynı şekilde bunun bir hukuk kuralı gibi uygulanması (*opinio juris*) düşüncesinin olmadığını devletlerin insani müdahaleye karşı takındıkları tutumda görmekteyiz. Devletlerin birbirine yaptıkları müdahalelerde genel anlamda insani motivasyonla hareket etmediklerini uluslararası hukukun izin verdiği geleneksel argümanlara dayandırmayı tercih ettiklerini de biliyoruz. Bu açıdan insani müdahale uluslararası hukukta bir teamül olmaktan uzaktır ve uluslararası hukukçular tarafından reddedilmeleri de doğaldır.

2.1.4.2. İnsani Müdahalelerin Uluslararası Hukuka Uygun Olduğunu Savunanlar

2/4 maddesi BM Şartı'nın jus cogens maddesidir ve bunun karşısına konulacak ve insani müdahaleyi desteklediği düşünülen hukuki metinlerin de aynı değerde olması gerekmektedir. BM Şartı'nın açık biçimde böyle bir maddesi bulunmazken buna rağmen

BM Şartı'nda bulunan bazı maddelerin insani müdahaleye izin verdiği iddia edilmektedir.

Bir ülkenin kendi vatandaşlarına karşı kuvvet kullanmasının, BM Güvenlik Konseyi tarafından BM Antlaşmasının 39. Maddesi kapsamında uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğü tespitine yol açması durumunda insani nedenlerle kuvvet kullanımı hakkı doğabilir (Başeren, 2003: 177). Bu konuda her türlü önlemi almaya Güvenlik Konseyi yetkilidir ve sadece kendi değil yetkilendirdiği bölgesel örgütlerce de müdahalelerde bulunabileceğine yukarıda değinmiştik. Nitekim BM Güvenlik Konseyi, bazı ülke iç çatışmaları 39. madde çerçevesinde "*barışa yönelik tehdit*" olarak görmüş ve insan haklarının kapsamlı ve sistematik bir biçimde ihlal edildiği insancıl acil durumlarda müdahalelerde bulunmuştur. 1991 Kuzey Irak, 1992-1993 Somali, 1991-1995 Bosna-Hersek, 1994 Ruanda, 1994 Haiti, 1998-1999 Kosova ve 1999 Doğu Timor müdahalelerini buna örnek verebiliriz. Somali, Bosna- Hersek, Ruanda, Haiti ve Doğu Timor örneklerinde BM tarafından devletlere ve bölgesel örgütlere kuvvet kullanma izni vermiştir (Keskin, 2007: 53).

Öte yandan BM Şartı'nın 55.³⁰ ve 56.³¹ maddeyi esas alan görüşler, bu maddeye göre insan haklarını tesis etmek için devletlerin müdahaleye yetkili olmasının da ötesinde bununla yükümlü olduklarını savunurlar ve bunu 56. maddeye referansla dile getirirler. Fakat 56. Maddede yer alan ifadeyi, insan haklarının korunması için kuvvet kullanımına izin verdiği şeklinde geniş yorumlamanın hukuki bir dayanağı yoktur. Diğer bir ifadeyle 56. Madde, devletlere, insan haklarını korumak maksadıyla kendi sınırlarının dışında kuvvet kullanma hakkı veya müdahalede bulunma hakkı vermemektedir (Çevikbaş, 2011: 41). Her ne kadar BM çerçevesinde meşrulaştırmaya çalışılsa da insani müdahaleye olanak vermesi açısından anlamlı bulunan maddelerden

---

³⁰ BM Şartı 55. Madde: " Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler: **a.** yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını; **b.** ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini; **c.** ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır"(Hasgüler, Uludağ, 2005: 380, 381).

³¹ BM Şartı 56. madde: "Üyeler, 55. Maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler " (Hasgüler, Uludağ, 2005: 381).

olan 55. ve 56. maddeler devletlerin tek başına kuvvet kullanmasına izin vermez. Devletler bu konuda tek başlarına tedbir almak zorunda kalsalar da bu tedbir kuvvet kullanımını kapsamaz (Başeren, 2003: 179).

Müdahale etmeme normunu insani amaçlarla delme girişimleri Soykırım (*jenosit*) Sözleşmesi ile daha hukuki bir zemine oturmuştur denebilir. 2/4 maddesinin jus cogens nitelikte bir kural oluşu, ancak aynı nitelikte bir kuralla delinebileceğinden Soykırım Sözleşmesi buna elverişli görülmüştür. Soykırım Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre, " *taraf devletler uluslararası soykırım suçunu önlemek ve cezalandırmakla yükümlüdürler*". Fakat buradaki cezalandırma Sözleşme'nin 6. maddesi³² gereği ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi'nce yargılanarak yapılabilir ve bunun için devletin kendi rızası olması gerekmektedir. Sözleşmenin 8. maddesi³³ gereğince de sorunun BM'nin yetkili organlarına taşınması ve bu çerçevede çözüm bulması gerekir. Aksi takdirde başka devletler, kuvvet kullanarak böylesine bir cezalandırmanın yapılmasının yolunu açmaya yetkili değildirler. Yine de Soykırım Sözleşmesi'nin kuvvet kullanmama yasağı kadar uluslararası bir örf ve adet hukuku kuralı haline dönüştüğünü söylemek gerek (Başeren, 2003: 180).

Tüm bu hukuki tartışmalara rağmen, insani müdahaleler oluyor ve olmaya devam edecektir. İnsani müdahalenin kesin bir kurala tabi olmamasından ve *ad hoc* yapısından dolayı, hukuki bir dayanağa sahip olarak gerçekleştirildiği durumlarda bile yapılan müdahaleyi “kural” değil, bir “istisna” olarak olay bazında değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır (Tekin, 2011: 7).

İnsani müdahalenin hem teorik hem de hukuki açıdan tartışmalı bir alan oluşu ve bunun sonuçlandırılmamasında, toprakları önceki yüzyıllarda sömürgeci güçlerce istila edilmiş olan Üçüncü Dünya ülkeleri başta olmak üzere, bu doktrinin bir ‘hak’ biçiminde formüle edilmesi halinde egemenliklerinin zarar göreceğinden endişe eden çoğu

---

³² “6. Madde: Soykırım fiilini veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden birini işlediğine dair hakkında suç isnaı bulunan kişiler, suçun işlendiği ülkedeki Devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeciler Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır” (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, ombudsman.gov.tr>contents>file, 17.07.2016).

³³ “8. Madde: Sözleşmeciler Devletlerden her hangi biri, soykırım fiillerinin veya Üçüncü maddede belirtilen her hangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartı'na göre harekete geçmesini isteyebilir” (TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, ombudsman.gov.tr>contents>file, 17.07.2016).

devletlerin katkısı vardır. Bu açıdan sonlanamayacak bir tartışmanın içinde olduğunu bilmemiz gerekiyor. Bu tartışmaların olumlu bir sonucu olarak, insani müdahale doktrininin 1990'lı yıllardan günümüze uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi yönünde çok katkısı olduğunu da söylemeliyiz (Aral, 2005: 65).

İnsani müdahalenin, özellikle Afrikalı ve Latin Amerikalı devletler için kötü bir mazisinin olması, insani müdahalenin meşruiyetini de zedelemektedir. Hukuki dayanaktan yoksunluğunun yanı sıra, bazı devletler açısından müdahalelerin kötü sonuçlar doğurması insani müdahalenin meşruluğunu zedelediğinden, özellikle insani müdahaleyi savunan hukukçular tarafından insani müdahalelere meşruiyet kazandırılması için belli kriterler belirlemeyi gerekli görmüşlerdir. Bu kriterler:

Müdahalenin öncelikli olarak müdahale edenin çıkarlarına hizmet etmemesi; yapılan müdahalenin insan hakları ihlallerine orantılı olması; müdahalenin kendisinin uluslararası barış ve güvenlik için tehdit oluşturmaması; müdahale gücünün insani Devletler Hukuku kurallarına riayet etmesidir (www.21yyte.org/arastirma/anayasal-duzen-hukuk-adalet-arastirmalari-merkezi/2012/03/01/6399/kuvvet-kullanma-yasagi, 06.06.2016).

İnsani müdahalelerin hukuka uygun olup olmadığı uluslararası hukukçuların nihayetlendirebileceği bir tartışmadır. Fakat bu tartışma devletlerin egemenlik tanımının değişimini zorunlu kılmaktadır. Öte yandan insani müdahalelerin yapılışı hukuki veya değil, doğurduğu sonuçlar itibari ile uluslararası toplum tarafından kabul görmüş olduğunu da belirtmeliyiz³⁴ (Başeren, 2003: 199).

Yukarıda detayları ile anlattığımız üzere insani müdahalenin var olan devletler sisteminde en çok açıklanması zor olan yönü devletlerin egemenlik alanlarının dokunulmazlığıdır. 1648'den bu yana devam eden ve BM Şartı'yla da güvence altına alınan egemenlik, son dönemde artan insani krizlerden ve uluslararası toplumun bu krizlere artan duyarlılığından dolayı anakronik hale gelmiş (Aral, 2005: 57), sorgulanmaya başlanmış ve bu dokunulmazlık aşılmaya çalışılmıştır. Devletlerin egemenliği ve insani krizlerin çakıştığı alanlarda, uluslararası hukuka uysun ya da uymasın, insani konular uluslararası kamuoyunun vicdanına seslendiğinden egemenlik

---

³⁴ Her ne kadar hukuka aykırı bir fiilin yarattığı sonuç hukuka aykırı kabul edilse de insani müdahale bunun dışındadır. Örneğin, Bangladeş, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesi sonucunda kurulmuştur ve kurulan hükümet hemen tanınmıştır. Yine Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalesi ile devrilen İdi Amin rejiminin yerine gelen hükümet de hemen tanınmıştır (Başeren, 2003: 190).

kavramında kapsam değişikliğine gidilmesi daha mümkün görülmüştür. Hem bu çıkmazdan kurtulmak açısından hem de insani krizlere sebep olan devletlerin mutlak egemenliklerinde sınırlandırmalar ve devletlere egemenliklerini kullanırken sorumluluklar yüklemesi açısından 2000'lerin başında uluslararası hukuka yeni bir kavram dahil oldu: "Koruma Sorumluluğu".

2.1.4.3. Koruma Sorumluluğu: “Egemenliğin Yeniden Yorumlanması”

Daha önce de değindiğimiz üzere devletler klasik anlamda iki tür egemenlik hakkına sahiptirler; iç ve dış egemenlik. Devletlerin kendi vatandaşlarına karşı tam ve sınırsız karar alma özgürlüğü olarak kabul edilen iç egemenlik yaklaşımında (Arsava, 2013: 85), bireyin uluslararası aktör olma yolundaki girişimleri ile bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bireyin sadece bir tebaa olmaktan çıkması ve uluslararası bir mesele haline dönüşmesi, devletlerin iç politika ve egemenlik alanlarının sınırlarının aşınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, koruma sorumluluğu karşımıza yeni bir kavram olarak çıkmaktadır.

Kavram olarak yeni olsa da ortaya çıkmasında elbette tarihsel sürecin ve teorik tartışmaların katkısı büyüktür. Teorik tartışmalarda değindiğimiz, devletin meşruluğunun, vatandaşlarının temel haklarını gözetmesine dayandığı görüşü, "*koruma sorumluluğu*" kavramının düşünsel zeminini oluşturmaktadır. Halkının haklarını güvence altına alması ve koruması devletin varlığının yegane dayanağı olarak gören Teson'un geliştirdiği kurama göre bu dayanaktan yoksun olan devlete uluslararası hukukun sunduğu dokunulmazlık alanı ortadan kalkar. Böylelikle, içte ve dışta meşruluğunu yitiren devlete yapılacak bir müdahalede uluslararası hukuka aykırı bir durum oluşmaz (Keskin, 2007: 62).

Öte yandan uluslararası ortam da "*koruma sorumluluğu*" kavramının ortaya çıkmasına hazırды. Zira 1990'lı yıllardan beri artan insani müdahaleler, uluslararası kamuoyunun da hassasiyeti ile bir gereklilik haline dönüşmüştü ve uluslararası toplumdan böyle bir beklenti içine girilmişti. Fakat *de facto* (*filli*) olarak insani müdahaleler yapılsa da *de jure* (*hukuki*) açıdan bu dayanaktan yoksun oluşu, devletler için genel anlamda bir rahatsızlığa sebep olmaktadır. Bunlar gözönünde bulundurulduğunda *koruma sorumluluğu* kavramının doğuşu ile hukuki bir dayanak

oluşturulması amaçlanmasa da en azından insani müdahalelere bir meşruiyet kazandırması açısından önemli bir gelişme oldu (Keskin, 2007: 63).

Teorik açıdan ve toplumsal gereksinim açısından şartların olgunlaştığı bu dönemde, BM yönetiminden gelen insan hakları ihlallerine karşı kayıtsız kalınamayacağına yönelik girişimlerle yeni bir süreç başlatılmıştır. Bu sürecin başlangıcı NATO'nun Kosova'ya müdahalesi sonrasına denk gelir. Bunun nedeni ise, NATO'nun Kosova'ya BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın müdahalede bulunmasının yarattığı tartışma ortamında, insani müdahale kavramının egemen güçlerin çıkarlarına hizmet eden bir araç olarak kullanıldığına yönelik eleştirilerinin artmasıdır (Telli, 2012: 213). Öte yandan BM kararı olmaksızın böylesi tek taraflı müdahalelerin, ne kadar haklı ve adil olduğunu saptamak zor olduğundan (Beriş, 2006: 214) eleştiriler daha da artmıştır.

Kanada hükümetinin inisiyatifiyle 2001'de Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nun (International Commission on International and State Sovereignty- ICISS) kurulmasının ardından bu komisyonun yine aynı yıl yayımladığı Koruma Sorumluluğu (The Responsibility to Protect- R2P) raporu ile insani müdahaleye meşru bir zemin kazandırılmaya çalışılmıştır. Kanada hükümetinin oluşturduğu komisyonun hazırladığı raporda insani müdahale kavramının yerine "*koruma sorumluluğu* (responsibility to protect)" kavramı kullanılmıştır. Bu raporun BM'nin gündemine gelmesi ise 2003'te BM Genel Sekreteri Annan'ın 2005'te yapılacak olan Dünya zirvesinin hazırlığı için oluşturduğu "Yüksek Düzey Panel - High Level Panel on Threats, Challenges and Change" adlı raporunda R2P yaklaşımını kabul etmesi ve bunu da Dünya zirvesine taşımasıyla olmuştur³⁵ (Arsava, 2013: 85).

Koruma Yükümlülüğü raporunda "sorumluluk olarak egemenlik" çerçevesinde egemenliğin, devlete üç tür sorumluluk yüklediği öngörülmüştür. Bunlar; kendi vatandaşlarının temel haklarını koruması ile ilgili olan "*içsel sorumluluk*"; BM sistemi

---

³⁵ Annan'ın Dünya Zirvesi'nde sunduğu rapordaki R2P raporu ile Kanada hükümeti inisiyatifi ile hazırlanan rapor arasında bazı farklılıklar vardır. Kanada hükümetinin raporunda insani müdahaleyi kimin düzenleyeceği yer almazken, Annan'ın raporunda BM Şartı'nın 24. maddesi gereği bu sorumluluk BM Güvenlik Konseyi'ne aittir. Dünya Zirvesi raporunda müdahale eşiği olarak ağır uluslararası suçlar (soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlar) esas alınırken, diğer raporda buna değinilmemiştir. Dokümanların ortak özelliği ise egemenliğin sınırsız karar alma ve düzenleme özgürlüğü anlamını taşımadığı, aksine egemenliğin kendi halkının güvenliği ve temel insan haklarını sağlama mükellefiyeti ile sınırlandırıldığı yaklaşımı ele alınmıştır (Arsava, 2013: 86).

içinde diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı göstermesini kapsayan "*dışsal sorumluluk*"; ve yeni bir kavram olarak üçüncü sorumluluk da devletlerin kendi içindeki karar alıcı ve uygulayıcıların bu sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda "*hesap verme*" sorumluluğudur (Tekin, 2011: 11).

Devletlerin egemenliğin kendilerine yükledikleri bu sorumlulukları hangi hallerde yerine getirmemiş sayılacakları ve koruma yükümlülüğünün ne şartlarda gerekli olacağı gibi konuları içeren *koruma sorumluluğu doktrini* üç sütun üstünde yükselmektedir:

1- Devletin birinci sorumluluğu yurttaşlarını etnik temizlik, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlardan korumak

2- Koruma sorumluluğunu yerine getiremeyen "başarısız olan devletlere"³⁶ karşı koruma sorumluluğu bulunmaktadır. Yani uluslararası toplum, böyle bir durum karşısında, sorunlu devletin sorumluluklarını yerine getirmesi için onu destekleme ve yardım etmele yükümlüdür.

3- Halkını bu dört suçtan biri ya da bir kaçına koruyamayan ya da korumayan devletlerde yaşanan krize BM Şartı'nın çizdiği sınırlar içinde uluslararası toplum anında etkili müdahalede bulunabilir. Devletlerin kendi yurttaşlarını koruma konusundaki temel sorumluluğu hakkında uluslararası toplumun egemen devlete karşı aldığı önlemleri uygulaması için destek olabilir. Ancak soykırım ve kitlesel kıyım durumunun sürekli hale gelmesi durumunda silahlı müdahale yapılabilir (Telli, 2012: 214).

R2P raporuna göre haklı bir askeri müdahale için yukarıda da belirtildiği üzere iki kriter vardır:

İlki devletin kasti eylemi ya da devletin ihmalkarlığı veya harekete geçmemesi sonucunda veya başarısız devlet durumunda soykırım niyetiyle veya bu niyet olmaksızın fiili veya ortaya çıkması beklenen büyük çaplı hayat kaybı; ikincisi ise, öldürme, zorla ülke dışına çıkarma, terör eylemleri ya da tecavüz yoluyla fiili ya da ortaya çıkması beklenen büyük çaplı etnik temizlik (Heywood,, 2013: 387).

---

³⁶ Raporda sorumluluklarını yerine getiremeyen devletler "başarısız devlet" olarak nitelendirilmektedir. Başarısız devlet terimini Uluslararası İlişkiler terimi olarak ilk defa kullananlar, Gerald Helman ve Steven Ratner'dir. Genel anlamda "*kendi başına uluslararası toplulukta ayakta duramayan devlet*" olarak tanımlanmıştır. Robert I. Rotberg'e göre başarısız devletlerde genel olarak yüksek oranda suç ve siyasal şiddet, sınırlarını koruyamama, hizipleşme, vatandaşlarına karşı şiddet uygulama, zayıf devlet kurumları, bozuk bir sağlık sistemi, yaygın olarak rüşvet, düşük yaşam oranı, gelir düşüklüğü, açlık tehlikesi, anti-demokratik veya diktatör yönetimi, iç savaş ve anarşi vardır (Yalçınkaya, 2005: 326, 328).

R2P raporuna göre insani müdahale, devlet içindeki ağır insan hakları ihlalleri durumunda başvurulacak birincil yöntem olarak görülmemektedir. Komisyonun müdahale tanımında yer verdiği yöntemler arasında kuvvet kullanımı ile birlikte önleyici ve zorlayıcı müdahale önlemleri de belirtilmiştir. Önleyici müdahale yöntemleri arasında politik ve diplomatik yöntemler (örneğin; BM Genel Sekreteri'nin arabuluculuk faaliyetleri yürütmesi), ekonomik yöntemler (örneğin; sorunun çözüme ulaşması durumunda ilgili ülkeye yatırım veya fon desteği sağlanması) ve gözlem misyonları bulunurken; zorlayıcı müdahale yöntemleri de askeri (örneğin; silah ambargosu uygulanması), ekonomik (örneğin; petrol ithalatının kısıtlanması, hedef ülkenin ihracatına kısıtlamalar getirilmesi) ve politik (örneğin; diplomatik temsil hakkının sınırlandırılması) yaptırımlarını kapsayabilecektir (Çevikbaş, 2011: 38).

2005 Dünya Zirvesi'nde uluslararası bir koruma yükümlülüğünün varlığı Zirve Sonuç Belgesinin 139. maddesinde uluslararası toplumun;

...soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan toplumları korumaktan BM Şartı'nın VI. ve VIII. Bölümlerine uygun olarak sorumlu olduğu... Eğer barışçıl çözümlerden sonuç elde edilemezse devletler Güvenlik Konseyi aracılığıyla ve BM Şartı'nın VIII. Bölümü kapsamında zamanında ve kararlı biçimde olay bazında ve uygun durumlarda bölgesel organizasyonlarla işbirliği içinde kolektif olarak harekete geçecekleri...

beyanatıyla BM üyeleri tarafından kabul edilmiştir (Tekin, 2011: 12). BM üyeleri tarafından kabul edilen R2P, BM Genel Kurulu tarafından 23, 24 ve 29 Ağustos 2009 tarihlerinde ele alınmıştır. 14 Eylül 2009'da da 67 devletin desteğiyle Genel Kurul Kararı alınmıştır (Telli, 2021: 214).

R2P raporu, 1990'lardan bu yana artan insani krizler ve bu krizlere bir çözüm bulunması beklentisini taşıyan uluslararası kamuoyu vicdanını dengelemek açısından ve yapılagelen insani müdahalelere bir meşruiyet kazandırılması açısından, devletlerin egemenliklerini yeniden tanımlamaya yönelik bir girişimdir. Bu egemenlik tanımında, devletlerin halkına karşı, halkının haklarını sağlama ve bunları güvence altına alma sorumluluğu taşımaktadır. Böylelikle güvenlik ile insan hakları arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmayı hedeflemektedirler. Buna rağmen, uluslararası hukukun temel prensiplerini barındıran BM Şartı'nda halen kuvvet kullanılmasının açıkça yasaklanması

ve devletlerin egemenliklerinin dokunulmazlığı, R2P raporunu tavsiye düzeyinde bırakmaktadır (Heywood, 2013: 388).

R2P raporuna göre herhangi bir askeri müdahalede öncelikle başvurulacak makamın Güvenlik Konseyi oluşu, beş daimi ülkenin sahip olduğu veto yetkisinden ve bu ülkelerin insani krizlerden çok küresel güç konularına daha çok önem vermelerinden dolayı, böylesine insani amaçlı bir müdahale için izin almayı zorlaştıracağı aşikardır. Fakat R2P raporunda Güvenlik Konseyi'nin makul bir zaman dilimi içinde harekete geçmemesi durumunda konunun BM Genel Kurulu Özel Acil Oturumuna taşıyarak veya başka bir bölgesel ya da bölge altı bir örgüt tarafından harekete geçirilmesi sağlanarak bu sorun aşılmaya çalışılmıştır (Heywood, 2013: 388).

R2P raporu insani müdahalenin tarih boyunca kat ettiği yolun şimdilik son aşamasıdır. Halen canlı ve halen çokça tartışılan bir konu olarak insani müdahale, maalesef insani krizler, ağır insan hakları ihlalleri ya da uluslararası ağır suçlar işlendiği müddetçe tartışılmaya devam edecektir. Bu tartışmaya bir nokta koymak zordur. Hem devlet açısından, hem birey açısından, hem uluslararası hukuk hem de insan hakları hukuku açısından herkesin hem haklı hem haksız olduğu bu tartışmada makul olan elbette haklarının hukuki açıdan garanti altına alınmasıdır. Bireyin yeni bir uluslararası hukuk süjesi olması, onu uluslararası sistemde ilk gözden çıkarılacaklar arasında yerini almasına neden olabilir. Nitekim devletler ulusal çıkarları ve güvelliğini tehdit altında gördüğünde gerektiği takdirde vatandaşlarının haklarını kısıtlamaktan çekinmemektedirler. Ama bu durum bireyin uluslararası bir aktör olma yolundaki ilerleyişinin kadim devletin, uluslararası hukuk ve sistem alanında aktör oluşunu zedelediği anlamına da gelmez. Zira bugün, insan ve temel hakları, devletlerin kadim egemenlikleri karşısında bu egemenlik hakkını aşındırma konusunda en güçlü potansiyele sahiptir.

Bireyler devletlerin egemenlikleri karşısında bir tehdit olarak dursa da, ne olursa olsun devletler var oldukça egemenlik hakkının kavramsal olarak değişse de bir biçimde var olacağı da kesindir. Lakin mutlak egemenlik anlayışının insanlar üzerinde ne kadar zarar verici boyutlara ulaştığını görmemek mümkün değildir. Bunun için egemenliğin kapsamının insan hakları lehine dönüştürülmesi makul bir çözüm olarak karşımızda duruyor. Egemenliğe yüklenen sorumluluk ile devletlerin hesap sorulabilirliği

sağlanmaya çalışılıyor. BM Şartı'nın varsayımsal ya da *ad hoc* bir yasası olarak değil, bir kural olarak yerini alması ile bireyin, egemenleri tarafından katledilmesinin ya da haklarının çiğnenmesinin önüne bir nebze geçilebilmesi mümkündür. Buna rağmen Dünya üzerinde 200'e yakın devletin var olduğu yatay düzlemlerli bir sistemde devletlerin hem egemenlik hem de insan haklarından ne anladıkları konusunda konsensüsün sağlanması pek mümkün görünmüyor.

Yukarıdaki tartışmalarda insani müdahalenin teorik ve hukuki boyutlarını ele aldık. Bundan sonraki bölümde ise, insani müdahalelerin tarihi gelişimi ve örneklemeleri üstünde duracağız. Böylelikle teorik ve hukuki boyutun pratiğe nasıl geçirildiğine şahit olacağız.

3.BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALELERİN PRATİKLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. İNSANİ MÜDAHALENİN TARİHİ

Hem insani amaçlarla devletlerin içişlerine müdahale edilebileceği düşüncesinin hem de uygulanmasının uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Bu tarihsel geçmişi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batılı devletlerin bu kavramın arkasına sığınarak gayrimüslimlerin haklarını korumaya yönelik Osmanlı'nın içişlerine karıştıkları döneme kadar götürmek mümkündür (Tekin, 2011: 8). 1827'de Navarin Savaşı'nda İngilizler ve Fransızlar, Yunan bağımsızlık davasını desteklemek için Yunanistan'ın güneybatısında bulunan Türk- Mısır donanmalarını yok etmişlerdir (Heywood, 2011: 380). Thomas G. Weiss gibi insani müdahale üzerine eserler veren yazarlar da, 19. yüzyıl'dan Soğuk Savaş dönemine kadar olan dönemde insani müdahalenin ilk örneklerini, Osmanlı Devletine yönelik yapılan müdahalelerde aramışlardır. Weiss'e göre, ilk insani müdahale örneklerine, yoğun olarak Osmanlı topraklarına yapılan Avrupa devletlerinin müdahalelerinde rastlandığını, 1860-61 Suriye işgalinin ise insani nedenlerle oluşan en ilginç örneklerden biri olduğunu söyler. Dört haftalık bir süre içerisinde 11.000 Marunî Hıristiyan'ın öldürüldüğünü, 100.000'den fazla kişinin yerlerinden edildiği iç kargaşada, 12000 kişilik Avrupa gücünün müdahalesi olduğu iddia edilmektedir (Bilgin Aytaç, 2013: 106-107).

Osmanlı'ya yapılan müdahaleler, elbette o dönemde insani müdahale olarak kavramsallaştırılmamıştır. Zaten bu müdahaleleri, Avrupalı devletlerin reel-politiklerinden ayırmak pek mümkün görünmemektedir. Zira, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyanlara yönelik baskı yapıldığı düşüncesiyle yapılmış müdahalelerdir (Evans, Newnham, 2007:312). Yine de içinde bulunduğumuz yüzyıldan baktığımızda pratik açıdan günümüz insani müdahaleleri ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkün.

Öte yandan I. ve II. Dünya Savaşı arası döneme kadar uluslararası hukukta savaşın yasaklanmamış olması da insani müdahalenin bir başka devletin içişlerine karışma ve güç kullanma gerekçesi olarak kullanılmasına imkân sağlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alanda güce başvurmayı yasaklamaya yönelik çabalar ise

sonuçsuz kalmıştır. İnsanı müdahale kavramı açısından baktığımızda bu dönemde 1931'de Mançurya'yı işgal eden Japonya, 1935'te Etiyopya'yı işgal eden İtalya ve 1939'da Çekoslovakya'yı işgal eden Almanya insani amaçlarla hareket ettiklerini ve bu ülkelerin halklarının maruz kaldıkları baskılardan kurtarmayı amaçladıklarını iddia etmişlerdir (Tekin, 2011: 8).

Soğuk Savaş öncesi, iki topyekun savaşın yaşanması sonucu, çatışmaları barışçıl ve kolektif güvenlik perspektifi ile çözme saiki ile kurulan BM, devletlerin egemenliklerini ve iç işlerine dokunulmazlığı ilkesini BM Şartı'na almasıyla devletlerin temel aktör kabul edildiği uluslararası sistem tekrar merkeze oturdu. Fakat artık savaşmanın devletlerarası mesele olmaktan çıkmaya başlaması savaşların gerekçelerini de başkalaştırmıştır. Artık günümüzde devletler ulusal çıkarlarından ziyade insani kaygılarla savaşma fikri daha meşru görülmektedir.

İnsan haklarının devletlerin egemenlik alanı içindeki yerini alması üçe ayracağımız dönemler içinde örnekleriyle birlikte incelenecektir: Soğuk Savaş dönemi, 1990'lar (Soğuk Savaş Sonrası Yeni Dünya Düzeni) ve 2001'den günümüze kadar olan dönem (11 Eylül terör saldırıları ile ABD'de başlayarak tüm Dünyayı etkisine alan dönem). Bu dönemlerde bütün insani müdahalelerden bahsetmek pek mümkün olmamakla birlikte özellikle insani müdahalelere önemli örnek teşkil eden vakalar üzerinde detaylarıyla durulacaktır.

3.1.1. İki Kutuplu Dünya'da İnsani Müdahale

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler, sömürgeciliği yasa dışı ilan etmesiyle bağımsızlıklarını kazanan bütün devletlerin³⁷ mümkün olan en kısa sürede kendi kendini yönetir hale gelmeleri kararını aldı. Bu uluslararası topluma yeni üyelerin dahil olması ve uluslararası toplumun genişlemesi anlamına geliyordu. Robert Jackson, bu duruma başarısız devletler üzerine odaklı bir yaklaşımla ele almıştır. Jackson'ın çıkış noktası, Üçüncü Dünya devletlerinin, kendilerini etkili bir şekilde yönetebileceklerine

---

³⁷ Bu devletlerin ortak özellikleri, az gelişmiş ve Dünya zenginliğinin sadece yüzde onuna sahip olmalarına rağmen, nüfusunun üçte ikisini oluşturmasıdır. Bu devletlerden bazıları: Suriye, Lübnan, Ürdün, Güney ve Kuzey Kore, Libya, Kuzey ve Güney Vietnam, Sudan, Sierra Leone, Kuveyt, Ruanda, Burundi, Rodezya'dır. Sayıları daha fazla olan devletlerin bir kısmını burada zikretmemizin nedeni, tezimizin ilerleyen sayfalarında bahsedeceğimiz üzere, insani müdahalelere de sahne olmuş devletlerdir. Hepsi 1945 ve 1980 arası dönemde bağımsızlıklarını kazanıp kısa sürede BM üyesi haline gelmişlerdir (Yalçınkaya, 2008: 201-204).

dair herhangi bir garanti verilmeksizin, devletler toplumuna egemen eşitler olarak kabul edildiği idi. BM Genel Kurulu'nun 1960'ta işgal altındaki devletlerin öz-yönetim haklarını ancak halkın iyi yönetim için gerekli kapasiteye sahip olduğunu göstermesi ile verileceği ilkesinden uzaklaşmıştı. Jackson'a göre bu yeni devletlerin pek çoğu aynı zamanda "negatif özgürlük" yani dışsal müdahaleden muafiyet hakkı kazanmış olmasına rağmen "pozitif egemenlikten"³⁸ yani nüfusunun temel ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden yoksundu. Bunun doğal bir sonucu olarak, yönetici elitler devlet olmanın verdiği hak ile kendi topraklarında istediğini yapma hakkını da elde etmiş oldular. İnsan haklarını ihlal etmekten imtina etmeyen bu yeni devletlerin insan hakları ihlalleri sorgulanmaya çalışıldığında ise, BM Şartı'nın 2/7 maddesi gereğince iç işlerine karışılmaması gerekliliği ilkesine başvurabildiler ve hukuken muafiyet kazanabildiler (Linklater, 2012: 142).

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM'nin devletlerin egemenliğine saygı ve dokunulmazlık ilkelerini benimsediğini söylemiştik. Bu ilkelerin doğal sonucu olarak da devletler ne olursa olsun, meşru müdafaa haricinde herhangi bir kuvvet kullanma yöntemine ya da tehdidine başvurmayacağına kabul etmiş oluyorlardı. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş sürecine girilmesi ile birlikte Dünya iki kutba ayrıldı: Doğu ve Batı. Bu iki kutuplu dünyanın egemen güçleri BM'nin aynı zamanda veto yetkisine sahip devletleri idi. ABD ve SSCB merkezli bu kutuplaşma, BM'deki veto yetkisi yüzünden BM sistemini işlemez hale getiriyordu. BM'nin kuvvet kullanma yasağını diğer devletlerin egemenlik haklarını ihlal etmesine rağmen çokça delen bu iki egemen güç, aynı zamanda bu veto yetkisi ile eylemlerinin BM çerçevesinde sorgulanmasının da önüne geçebiliyorlardı. ABD'nin Guatemala ve Vietnam'a, SSCB'nin Çekoslovakya ve Afganistan'a yaptıkları müdahaleler, güç dengesine dayalı karşılıklı düşmanlıktan dolayı egemenlik ihlallerinin göz ardı edilmesine neden

---

³⁸ Robert H. Jackson, egemenlik kavramını pozitif ve negatif olarak ikiye ayırır. Bu şekilde bir ayrıma giden Jackson, Batılı sanayi ülkelerini pozitif egemenlik alanına dâhil ederken bunu, egemenlik olgusunun gelişme, "askeri güç, ittifaklar, sosyo-ekonomik kapasite ve kaynaklar, iç bütünlük ve meşruluk, bilim ve teknoloji, eğitim ve refah" gibi unsurlarla tanımlanabilen başarılı devlet inşasının bir sonucu olduğu şeklindeki Batı-merkezli tanımından hareketle yapar. Bu tanımda ikili bir oyun vardır, egemenliğin kriterleri Batı'nın mevcut koşullarından hareketle ortaya konduğu gibi, bu kriterlerle genel geçer bir tanım yapmak Batı'nın bu kriterleri karşıladığı gibi bir algılamayı dayatmak anlamına da gelir. Bu durumda Batı-dışı toplumlara ise söz konusu kriterleri karşılamayan "negatif egemenlik" kalacaktır. Jackson bu okuma biçimini daha sonraki çalışmalarında da sürdürür ve egemenliğin Batı'dan Dünyanın geri kalanına yayılan bir şey olduğunun altını çizer (Balcı, 2011: 10).

olmuştur (Beriş, 2006: 206). Bu egemen güçlerin hegemonya yarışı aynı zamanda yandaş devletlerin insan hakları ihlallerini görmezden gelmesine neden olmuştur. Hatta Latin Amerika ve Afrika'nın geniş kesimlerindeki diktatörlükler bu egemen güçlerce askeri ve ekonomik anlamda beslenmiştir. ABD ve SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki yetkilerinden dolayı da insan hakları ihlalleri kapsamında ihlalleri yapan devletlere karşı girişilecek yaptırımlara da müsaade etmemişlerdir. Bu dönemde yapılan müdahaleler insan haklarına yönelik kaygılardan dolayı değil, tamamen hegemonya savaşlarından dolayı yapılmıştır (Beriş, 2006: 207).

Soğuk Savaş süresince Güvenlik Konseyi'nde sağlanamayan konsensüs ve devletlerin müttefiklerini insan hakları ihlalleri yapmalarına rağmen kayırmaları, BM sisteminin işleyişini zayıflatmıştır. Çünkü bir devletin içindeki "insanlığa karşı işlenmiş" suçlara müdahale etmek için de tıpkı "uluslararası barışın ve güvenliğin bozulduğu" durumlarda olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi kararı gerekmektedir. BM sisteminin etkin bir biçimde kısıtlanması, Soğuk Savaş boyunca insan haklarına aykırı davranan ülkelere yönelik olarak sadece diplomatik ve ekonomik araçlarla müdahale etmeyi mümkün kılmıştır (Tekin, 2011: 8).

Ayrıca Soğuk Savaş süresince bir devletin diğerine müdahalesi, müdahaleci devletler tarafından "meşru müdafaa" olarak sunulurken insani müdahale kavramı kullanılmasından imtina edilmiştir (Tekin, 2011: 8). Öte yandan iki kutuplu dünyanın süper güçlerinin çatışmalara müdahil olmasından duyulan endişe ile devletler egemenlik iplerine sıkı sıkıya sarılmıştır. Dolayısıyla, 1970'lerde meydana gelen ve ciddi düzeyde insani boyutu olan müdahalelerden, insani müdahale olarak bahsetmek güçleşmiştir (Brown, Ainley, 2008: 2010). Bu gelişmelere rağmen, 1970'lerde yapılan tek taraflı ve insani amaçla yapıldığı vurgulanmasa da dile getirilmiş müdahaleler vardır. Bunlar:

- Hindistan'ın Pakistan Müdahalesi- Bangladeş müdahalesi- 1971
- Vietnam'ın Kamboçya Müdahalesi- 1978
- Tanzanya'nın Uganda Müdahalesi- 1979

Bu müdahalelere devletlerin verdikleri tepkiler ışığında hem uluslararası hukuk perspektifinde hem de insani müdahaleye dönük yüzüne kısaca değinilecektir.

3.1.1.1. Bangladeş Örneği

Bir tek-tarafli kuvvet kullanma örneği olan, Hindistan'ın Pakistan'a müdahalesi ile Doğu Pakistan'ın (Bangladeş) bağımsızlığını ilan etmesine yardımcı olduğu Bangladeş müdahalesi 1971 yılında yapıldı (Keskin, 2007: 55). İnsani müdahalelerin hukukiliğini savunan yazarların çoğunun referans aldığı Bangladeş örneğinde, Hindistan, ikincil önemde olmakla birlikte kısmen insani müdahale iddiasına yer vermiştir (Başeren, 2003: 181).

Doğu Pakistan'ın bağımsızlık talebi üzerine, Batı Pakistan ile yaşanan çatışmalar, Hindistan'a göçün olması ve bölgede şiddet ve huzursuzluğun artmasıyla Hindistan Doğu Pakistan'a müdahale etmiştir. Hem Güvenlik Konseyi'nde hem de Genel Kurulu'nda ele alınan Bangladeş müdahalesi, Hindistan tarafından kabul edilmiş ve birebir kayıtlarında yapılan müdahaleyi, insani müdahale esasında izah etmeye çalışmıştır. Öte yandan, Hindistan'ın sınıra yakın köylerinin, Pakistan tarafından bombalanması, Hindistan'a on milyon kişi kadar Doğu Pakistan halkının iltica etmesi ile Hindistan'ın sosyal sistemine ve ekonomisine zarar verdiği gerekçesiyle, Hindistan yaptığı müdahaleyi, meşru müdafaa argümanııyla da temellendirmiştir (Başeren, 2003: 182).

Hindistan'ın bu meşrulaştırma girişimlerine rağmen, müdahalenin Pakistan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiği yönünde çoğu devlet fikir birliği içinde olmuştur. ABD ve İsveç, böylesi bir müdahalenin, BM'nin varlık amacı olan barış içinde bir Dünya kurma fikrine ters düştüğünü ve Şartnamesi'nde sadece meşru müdafaa için izin verdiği kuvvet kullanma sınırını ihlal ettiğini dile getirmişlerdir (Başeren, 2003: 184-185). Hindistan'ın bu bölgeye insani kayıpları önlemek için yaptığı müdahale devletlerin çoğu tarafından (Sovyet Rusya ve Doğu Bloğu hariç) meşru görülmemiştir. 1970'de ILA'nın (Uluslararası Hukuk Derneği) meşru insani müdahaleye ilişkin raporunda, kuvvet dışı tüm yolların tüketilmesi ilkesini yerine getirmediğini belirtmiştir (Bilgin Aytaç, 2013: 114-115).

Bu müdahalenin uluslararası hukuka aykırı görülmesine, meşru sayılmamasına rağmen, Bangladeş, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesi ile kurulmuş ve yeni

Bangladeş Devleti ve hükümeti hemen tanınmıştır. Dolayısıyla, hukuki olmayan bir girişimin doğurduğu sonuçlar devletlerce kabul edilmiştir (Başeren, 2003: 190).

3.1.1.2. Kamboçya rneği

1978 yılında, Vietnam askeri güçleri, 1975-1979 yılları arasında açlık, iç savaş, idamlarla yaklaşık üç milyon kadar insanın ölümüne neden olan Pol Pot'un Khmer Rouge (Kamboçya Komünist Partisi) yönetimindeki otoriter rejimine son vermek için Kamboçya'yı işgal etmiştir (Heywood, 2013: 380). Bu müdahalenin bir diğer nedeni, 1975'de Kamboçya'nın Vietnam ile sınır sorunları yaşamalarıdır. Bu sorunları zlemek adına, Haziran 1976'da Vietnamlı ve Kamboçyalı st düzey yetkililerin, sorunlu bölgelerle ilgili yaptıkları zirve sonuçsuz kalmış ve giderek Kamboçya'da aşırı milliyetçi hareketler yükselmiş. Khmer Rouge, bu milliyetçilik politikalarını ve etnik nefreti uzun süre siyasi araç olarak kullanmıştır (Bilgin Aytaç, 2013: 114).

1978'den itibaren sınırdaki Vietnam köylerinde büyük çaplı sivil katliamların yapılmaya başlanması, Vietnam'ın barış nerisinin Khmer Rouge tarafından reddedilmesi, Güney Vietnam'a başlayan 160.000 kişinin g ve Kamboçya'da rejime karşı muhalefet seslerinin yükselmesiyle, 1978 yılının sonunda, Vietnam askeri güçleri, Güney'den Demokratik Kamboçya'ya müdahale etmiştir. Bu müdahale ile Doğu Kamboçya'da rejim karşıtı Ulusal kurtuluş Cephesi olarak kurulan direniş cephesini güçlendirmiştir (Bilgin Aytaç, 2013: 115).

Uluslararası toplumun, Kamboçya'da eski devrik hükümeti tanımaya devam etmesini açıklamak g olsa da, bu müdahalede insani nedenler durumun hukuka aykırılığını ortadan kaldırmamıştır (Başeren, 2003: 191). Özellikle Doğu Kamboçya'da, Pol Pot rejimi altındaki insani kırımın Uluslararası Af rgt gibi birçok sivil toplum kuruluşunca Dünya kamuoyuna duyurulmasına karşın, Vietnam'ın uluslararası toplumca kınanması Soğuk Savaş sürecindeki müdahale algısının, insan güvenliği açısından değerlendirilmediğini göstermektedir (Bilgin Aytaç, 2013: 116).

3.1.1.3. Uganda rneği

Soğuk Savaş süresince yaşanan insani müdahaleler altındaki tek taraflı müdahale biçiminin bir çok özelliğini 1979'da Tanzanya'nın, İdi Amin yönetimindeki Uganda'yı işgalinin

barındırdığı düşünülmektedir. Tanzanya ve Uganda arasındaki süreç, Gizem Bilgin Aytaç'ın ifadesiyle, hukuki kapsamıyla birlikte şöyle yaşanmıştır:

Tanzanya OAU-Afrika Birliği Örgütü'nün içerisinde politik olarak ilk mücadelesini vermeye başlamıştır. 1978'de Uganda güçlerinin Tanzanya toprağı olan Kagera'yı işgalinde tahmini 50,000 kişinin öldürüldüğü iddia edilmektedir. Tanzanya başbakanı Nyerere'nin bu işgalle birlikte uluslararası kamuoyunda İdi Amin yönetimine karşı yürüttüğü kampanya hızlanmıştır. Tanzanya Afrika Birliği Örgütü'nün Amin yönetimini saldırgan olarak kınamasını istemiştir. Afrika Birliği Örgütü içişlerine müdahalesizlik ilkesine rağmen, Uganda'yı kınamaması, bunun yerine ateşkes önermesi, Tanzanya tarafından kabul edilmemiştir. Nyerere'nin, Amin'i devirme politikalarını daha da sertleştiren bu süreç, Ocak 1979'da Tanzanya ordusunun Tanzanya Uganda sınırına yığılması ve Uganda'ya yönelik müdahalenin başlamasıyla uluslararası kamuoyunun ve Afrika Birliği Örgütü'nün yeniden dikkatini çekecektir. Tanzanya'nın müdahalesi, Uganda'da Amin'e yönelik bir muhalefeti yaratmak yönündedir. Bu nedenle Tanzanya açıklamalarında, Uganda'nın Tanzanya sınırındaki müdahalesinin Birleşmiş Milletler Şartı'nı ihlali olduğunu savunmuştur. Ne var ki Tanzanya, insani sebeplerle kendi ülkesinin Uganda'ya müdahalesini meşru gösterememiştir. Buna rağmen tıpkı Vietnam ve Hindistan gibi Uganda BM'lerde 51. Maddeye referans vererek meşru müdafaa hakkı olduğunu vurgulamıştır. Amin'in Uganda üzerindeki tehdidinin, Tanzanya'nın bekası üzerinde ne kadar büyük tehlike oluşturduğunu vurgulamıştır. İkinci bir saldırı olmadan Afrika Birliği Örgütü, Tanzanya'nın Uganda'ya askeri müdahalesini desteklememiş, üstelik Libya ve Sovyet Rusya'sının İdi Amin birliklerine destek vermesi, Soğuk Savaş dinamiklerinde, Tanzanya müdahalesi meşru görülmemesine neden olmuştur (Bilgin Aytaç, 2013: 116, 117).

İşgali geri püskürten Tanzanya'nın Uganda'yı yenmesi üzerine, bu sırada yönetimde olan ve ağır insan hakları ihlalleri yapan (330 bin kişinin ölümüne neden olmuştur) devlet başkanı İdi Amin kaçtı ve yerine yeni bir hükümet kuruldu (Keskin, 2007: 55). Bu rejim değişikliğini devletlerin hemen kabul etmesine rağmen insani müdahale doktrinine dayansın ya da dayanmasın Tanzanya müdahalesini desteklememişlerdi. Zaten Tanzanya da insani müdahale doktrinine açıkça başvurmamıştır (Başeren, 2003: 188).

Soğuk Savaş döneminde başka ağır insan hakkı ihlalleri yaşanan ülkeler olmasına rağmen, herhangi bir askeri içerikli bir müdahalede bulunulmamıştır. Yukarıda anlattığımız üç örneğin gerçekleşmesinde de zaten insani kaygılardan ziyade önemli ölçüde devletlerin kendi sınır güvenlikleri meseleleri ön plana çıkmıştır. Başka müdahalelerin olmamasının yada tek taraflı olmasının nedenlerinden biri de, Soğuk Savaş boyunca, kolektif bir müdahale anlayışını ortaya koyacak BM Güvenlik Konseyi'nin, bu konuda tek karar alıcı mekanizma olmasına rağmen bloklar arası çatışmanın veto yetkisine sahip devletler arasında doğrudan bir oydaşmaya dönüşmemesidir (Bilgin Aytaç, 2013: 117).

Bugün anladığımız anlamıyla modern insani müdahale fikri gerçekten de 1990 yılları öncesinde çok nadir gerçekleşmiştir. Bireyin çektiği acıların, uluslararası bir mesele haline gelmesi ve uluslararası kamuoyunun, devletlerin bu konuda bir çözüm üretmeleri yönünde oluşturdukları baskı 1990'lı yılların olayıdır. Bu duruma, 1990'lı yıllarla artan, iç çatışmalarda yaşanan sivil katliamlarının etkisi büyüktür. Soğuk Savaş süresince BM'nin etki alanının kısıtlanması ve Soğuk Savaş'ın bitimi ile tekrar aktif hale gelmesi, dünyada oluşan iyimser hava ile uluslararası barışa dönük devletlerin hevesli olması da bir başka nedendir.

3.1.2. Yeni Dünya Düzeni ve İnsani Müdahale

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Doğu Bloğu teriminin uluslararası ilişkilerden silinmesi, uluslararası politikayı derinden etkileyen sonuçlar doğmuştur. Soğuk Savaş sonrası hegemonya mücadelesi Batı lehine sonlansa da uluslararası sistemde tam bir belirsizlik hakimdir. Bu savaşın bitimiyle Fukuyama gibi "tarihin sonunun" geldiğini düşünenler ile Samuel P. Huntington gibi gelecek yılların "medeniyetler çatışmasına" sahne olacağını düşünenlerin yeni dünyayı farklı bakış açısıyla yorumlamaları bu belirsizliğin hakim olduğunun kanıtı niteliğindedir. Tarihin sonu fikri elbette iyimser bir uluslararası ilişkiler tasavvuru üstüne yazılmıştı; medeniyetler çatışması da tam tersi bir görüşün savunusuydu.

Soğuk Savaş'ı sonlandıran Batı'nın galibiyeti aynı zamanda Batı'nın sahip olduğu değerlerin de galibiyeti anlamına geliyordu. Soğuk Savaş'ta devletlerarası ilişkilere yön veren temel denge mekanizması olan "güçler dengesinin" ortadan kalkması ile Batılı değerler olan liberal demokrasi ve serbest pazar ekonomisi evrensel nitelik kazandı (Keyman, 2006: 259). Böylelikle, uluslararası normların ve ahlakilik standartlarının da yaygın şekilde kabul görmesine dayanan "liberal barışın" hakim olduğu Yeni Dünya Düzeni'nin oluştuğu iddia edilmiştir. İşte, modern anlamda insani müdahale fikri de Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan iyimser ve barışçıl "Yeni Dünya Düzeni" kurma beklentilerine uluslararası ortamı ve tüm devletleri müdahil etme ile ilgili bir anlayışın yansımasıdır (Heywood, 2013: 380).

Bu Yeni Dünya Düzeni anlayışının savunduğu barışçıl bir Dünya tasavvurunun önündeki en büyük engel II. Dünya Savaşı sonrasında, sömürgeciliğin yasaklanmasıyla

oluşan yeni devletlerdi. Robert Jackson'ın ifadesiyle "pozitif egemenliğe" sahip olmamasına rağmen stratejik değere sahip oldukları için Soğuk Savaş'ın iki kutuplu düzeninde güç mücadelelerine sahne olan ve yönetimleri sık sık gayri resmi olarak süper güçlerin koruması altına girerek aşırı silahlanan bu devletler, Soğuk Savaş bitince hamileri tarafından ortada bırakıldılar. Bu durumda fiilen uluslararası toplumun askeri açıdan iyi donanımlı ve istikrarsız sorunlu bölgeleri haline geldiler (Brown, Ainley, 2008: 210).

Dolayısıyla, otorite boşlukları ile etnik gerilimler ve çatışmalarda, büyük ölçüde sivillerin hayatını kaybettiği soykırım ve etnik temizlik hareketlerinin artması, sivillere yönelik şiddetin, kitlesel katliamların ve insan hakları ihlallerinin büyük boyutlara ulaşması, tecavüzün ve sivillere saldırıların yaşanan çatışmalarda “olağan” bir hale gelmesi ile (Tekin, 2011: 9, 10) liberal demokrasi ve pazar ekonomisini kapsayan liberal barışın hakim olacağı üzerine kurulan Yeni Dünya Düzeni umutları kaybedildi. Kısa zaman içinde "kargaşa bölgeleri" ya da "modern öncesi dünya" olarak isimlendirilen bölgelerde artan düzensizlik ve kaos, Soğuk Savaş sonrası dönemde bir barış ve refah dünyası yaratılmasına yönelik iyimser beklentilerin sonu oldu (Heywood, 2011: 380). Bosna, Somali, Ruanda gibi devletlerde yaşanan katliamlar, güçler dengesinin ortadan kalktığı sistemin çatışmaya ne kadar açık olduğunu gösterdi. Bu çatışmalar ortamında ağır insan hakkı ihlallerinin yapılmasında ciddi bir artış gözlenmesi, insani müdahale fikrinin kolaylıkla benimsenebilmesini mümkün kılmıştır.

Öte yandan 1990'larla birlikte, bu sorunlu bölgeler olarak uluslararası sisteme dahil olan yeni devletler içinde ve devletler arası yaşanan çatışmaların tüm acımasızlığını ortaya koyan medyanın³⁹, küresel bilgi ve iletişim akışının hızlı yayılmasını sağlayarak, herhangi bir insani krizin duyulmasını çok daha kolaylaştırdı. Evlerimize kadar taşınan insani kriz görüntüleri de insani müdahale fikrinin hızla yayılmasını sağladı. Medya yayınlarının, kamuoyunu etkilemesiyle Dünya'daki olaylara karşı bir tepkinin oluşmasına ve devletlerin karar alıcılarının eylemlerini belirlemede

---

³⁹ Medya ve savaşın yolculuğu, milat olarak kabul edilen, Kırım Savaşı'nın yazılı basının konusu olmasıyla başlar. Savaş ve medya yolculuğunun diğer dönüm noktaları, İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan radyo yayıncılığı, Vietnam Savaşı'nda yapılan televizyon yayıncılığı ve Körfez Savaşı'nın tüm Dünyaya televizyonlarda canlı yayımla anında yapılan haberciliktir (Yalçınkaya, 2008: 309-310).

büyük oranda yönlendirici rol oynadı ve bu durum literatüre "CNN etkisi"⁴⁰ olarak geçti (Yalçınkaya, 2008: 313). CNN etkisi ile ortaya çıkan bu durumda, hükümetlerin ahlaki sorumluluklarını sadece kendi halklarıyla sınırlandırmalarının nasıl gittikçe zor olduğunu göstermiştir (Heywood, 2013: 381). 1990'ların başında Körfez Savaşı'nda, mülteci konumuna düşen insanların sınırlardaki görüntüleri, sonrasında parçalanmış Yugoslavya'daki etnik temelli çatışmalarla birlikte ortaya çıkan toplu mezarlar, etnik temizlik kavramının evinde televizyon bulunan kişilerce bilinen bir kavrama dönüşmesi, toplu tecavüzler, ölümle burun buruna kalan çocukların görüntüleri ile dünya genelinde o güne kadarki en etkili kamuoyu vicdanının oluşmasını sağladı. Bu durum da insan hakları ve ihlallerine karşı devletlerin sessiz kalmaması gerektiği fikrini tüm dünya geneline yaymış oldu (Bilgin Aytaç, 2013: 118-119). İnsan haklarına saygılı davranmanın uluslararası siyasette devletlerin diplomatik, ekonomik ve sosyal ilişkileri açısından belirleyici bir değer olarak yükselmesi ile insan haklarının devletlerinin iç ve dış meşruiyetlerinin belirlenmesinde bir kriter haline gelmiştir. Dolayısıyla insan hakları ihlallerine karşı çıkılması da aynı ölçüde zorunlu bir sorumluluk olarak devletlerin davranışlarını etkilemiştir (Tekin, 2011: 9).

Soğuk Savaş sonrası dönemde insani müdahalelerin artış göstermesindeki bir diğer neden ise, ABD'nin zafer kazanarak, hegemonyasını pekiştirmek adına insani motivasyonlu politikalarına ağırlık vermesidir. Bunun, insani müdahaleye iki etkisi vardır. İlki, SSCB'nin yıkılmasıyla BM'nin insani krizlerde Güvenlik Konseyi'ne getirilecek konularda artık bir oydaşının sağlanabilecek bir ortamın oluşmasıdır. Soğuk Savaş sonrası Rusya, zaten artık ABD'ye muhalefet edemeyecek kadar ekonomik problemlerle uğraşıyordu. Gorbaçov'un Rusya'da insan hakları konusuna öncülük etme çabaları da insani nedenlerle Güvenlik Konseyi'ne gelecek konularda itiraz etmeyeceklerinin bir diğer işaretidir. ABD'nin süper güç olmasının insani müdahaleye etkisinin ikincisi de, "Yeni Dünya Düzeni" oluşturulmasıyla ilgili yüksek beklentilerin ortaya çıktığı bir ortamda politikacıların ve diğer politika yapıcıların bir Batılı değer olarak, insan hakları doktrininin ahlaki davranışın kabul görmüş standartlarını ortaya

---

⁴⁰ CNN etkisi, üç şekilde kendini gösterir: " politik gündem oluşturma; siyasi hedeflerin engellenmesi; siyasi karar verme mekanizmasını hızlandırması". CNN etkisi ilk olarak, ABD'nin Somali'ye müdahalesinde kendini göstermiştir. 3 Ekim 1993'te on sekiz ABD'li askerinin Somali'de ölmesi, ardından bir ABD'li askerinin cesedinin sokaklarda sürüklenmesi görüntülerinin CNN kanalında yayınlanması sonucu oluşan kamuoyu neticesinde ABD, dört ay içinde Somali müdahalesine son vererek, Somali'den geri çekilmesi CNN etkisinin ilk ortaya çıktığı vakadır (Yalçınkaya, 2008: 313).

koyduğunu kabullenmeye daha hazırdılar. BM Genel Sekreteri Kofi Annan (1997-2007) ile dönemin ABD Başkanı Bill Clinton ve dönemin İngiltere Başkanı Tony Blair gibi ulusal politikacılara göre, insan hakları fikri ve insan haklarının ağır ihlalleri, başka devletlerin iç işlerine karışmada yeni dönemin en güçlü ve meşru argümanı olarak yükselmekteydi (Heywood, 2011: 381,382). Bu, devletlerin klasik anlamda egemenlik hakkının artık geçerliliğini yitirdiği anlamına geliyordu. Daha önceden de değindiğimiz üzere, Soğuk Savaş sonrası ikinci nesil barışı koruma operasyonları da bu görüşün ürünü olarak görülmelidir.

Soğuk Savaş dönemi insani müdahaleleri bazen tek taraflı bazen de çok taraflı olarak gerçekleştirilmiştir. 1990'lı yıllarda yapılan müdahalelerin sayısında ciddi artışların olduğunu söylemiştik. Bu müdahalelerin bir kısmı insani müdahale kapsamında iken bir kısmı da sadece BM barış gücü operasyonu niteliğinde olup ev sahibi ülkelerin izni ile yapılmış operasyonlardır. En tartışmalı olan ve genel olarak uluslararası hukuka da aykırı görülen ve egemenlik sorunu doğurduğu düşünülen insani müdahale anlayışında, insan hakları ihlali yapan ülkenin izni alınmadan, cebren askeri güç kullanılmasını gerekli gören görüşün bu dönemde yaygınlaşmasıdır.

Bunun için 1990'larda yapılan müdahalelerden sadece sekizi insani müdahale kapsamındadır. Bu insani müdahalelerden çok taraflı olanlar, 1992'de Somali'ye ve 1994 yılında Haiti'ye BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla yapılan askeri müdahalelerdir. Tek taraflı olan insani müdahaleler ise, 1991'de Kuzey Irak'a ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerince ve 1998-1999'da Kosova'ya NATO güçlerince yapılan müdahalelerdir. Kosova ve Irak operasyonlarında BM Güvenlik Konseyi kararı alınmamıştır. Fakat daha sonradan BM tarafından bir meşruluk kazanmışlardır (Tekin, 2010: 51). Bosna, Ruanda, Arnavutluk ve Doğu Timor'a yönelik BM destekli askeri operasyonlar ev sahibi ülkelerin rızasıyla gerçekleştirildiklerinden (izin konusu Bosna ve Endonezya açısından tartışmalı olsa da) “insani müdahale” kategorisinde sayılmamaktadırlar (Tekin, 2011: 10). Zaten Ruanda'da tam bir askeri müdahaleden bahsetmek de pek mümkün görünmemektedir. Zira Ruanda'ya askeri müdahale yönünden hiçbir talep Güvenlik Konseyi'ne iletilmemiştir. BM'nin Ruanda krizine müdahalesi, barış gücü, insani yardım ve arabuluculuk düzeyinde kalmıştır. Bunlara

rağmen, Ruanda'daki soykırım için bir ceza mahkemesi kurulmuştur (Keskin, 2002: 170).

Bu dönemde insani müdahaleler üzerine tartışmalara yol açan en önemli müdahale 1999 Kosova müdahalesidir. Tartışmaların önemli bir bölümünün temelini, NATO'nun müdahaleyi gerçekleştirmesindeki meşruiyet kıstası oluşturmaktaydı. Soğuk Savaş'ın bitimi ile misyonunu tamamladığı düşünülse de NATO, 1992'de kendini uluslararası sisteme Doğu Bloğu gibi bir tehdit olmamasına rağmen entegre etmeyi planlayan Oslo görüşmeleri yapmış ve NATO müttefikleri dışında yaşanan insani sorunlara da müdahale edebileceklerini beyan etmişlerdi. 1989'da Alexander Miloseviç'in bölgede baskı gören Sırpıları korumak için daha önce özerk bir statüye sahip Kosova'nın özerkliğini kaldırmıştı. Bölgede yaşayan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar, 1998 yılında Sırp yönetime karşı direniş başlatmış fakat bu durum Sırpıların katliamları ile sonuçlanmıştı. Güvenlik Konseyi'ne getirilen ve Rusya ve Çin tarafından uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olmaması gerekçesiyle reddedilen konuya BM'nin müdahale edemeyeceği anlaşılınca NATO bölgede operasyon başlattı. NATO üyesi devletler yaşanan zulmü durdurmak istemelerine rağmen, asker kaybı da yaşamak istemiyorlardı. Bunun için hava operasyonu düzenlendi. Bu bombalamalar sırasında yaklaşık 500 sivilin öldüğü tahmin edilmektedir. Bu müdahaleden sonra, Sırpıların etnik temizlik politikasını daha da hızlandırmışlardır. NATO bir şekilde Sırpıların etnik temizlik politikalarını sonlandırmış ama uzun yıllar bölgede kalmak zorunda kalmıştır (Brown, Ainley, 2008: 212).

Kosova müdahalesi ile açık bir biçimde, ABD ve İngiltere'nin dış politika kararlarında artık insani motivasyonlarla hareket edebileceklerini ve evrensel insan hakları temelinde bir dış politika yürütebileceklerini göstermiş oldular. 1999'da Tony Blair yaptığı bir konuşmada, "adil savaş" fikrine dayanan yeni bir uluslararası toplum fikrinin ortaya çıkmakta olduğunu ileri sürmüştür. Yine aynı yıl, Tony Blair, devlet egemenliği ile insan hakları arasındaki dengenin, artık ikincisi lehine değiştiğini söyleyerek müdahalenin meşruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Beriş, 2006: 213). Yeni bir "dayanışmacılığın" ortaya çıktığı bir döneme işaret ediliyordu ve bunun temelini de insan hakları fikri oluşturuyordu. Müdahaleye Çin ve Rusya muhalefet etmiş, BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın yapılan müdahalenin kabul edilemeyeceği; böyle

bir müdahalenin kendi kaderini belirleme hakkını çiğnediğini beyan etmişlerdir (Brown, Ainley, 2008: 212). Bu itirazlara rağmen, NATO'nun yaptığı bu müdahale “hukuksuz fakat meşru” (*illegal but legitimate*) bir müdahale olarak nitelendirilmiştir (Altınkök, 2016: 225).

Bütün olarak 1990'larda BM çerçevesinde iç çatışmaları sona erdirmek ve insancıl felaket yaşanan bölgelerde acıyı dindirmek için yapılan faaliyetlere bakıldığında, sonuçların karmaşık olduğu söylenebilir. Çatışmaların yaşandığı bölgelerin bir kısmında koşullarda iyileşme sağlandı. Özellikle Arnavutluk, Kosova ve Doğu Timor' da koşullar daha iyi yönde değişti. Başarısız görülen Somali operasyonu sonucunda dahi açlık önemli ölçüde azaldı ve on binlerce yaşam kurtuldu. Ancak Angola ve Ruanda'da yabancı güçlerin yerleşmesinden sonra kan dökülmesinde hiçbir azalma olmadı, aksine arttı. Buna karşılık Sudan ve Liberya'da etkili misyonlar oluşturulabilecekken hiçbir müdahalede bulunulmadı. Bazı insani krizlere müdahale edilirken bazılarında müdahale edilmemesi, devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek adına insani müdahaleleri bir manipülasyon aracı olarak kullanılabilirdi düşüncesini kuvvetlendirdi (Keskin, 2007: 54).

1990'ların en önemli müdahalelerinden bir diğeri Kuzey Irak müdahalesidir ve tarihe ilk insani müdahale olarak geçmiştir. Bu müdahale, insani gerekçelerle bir devletin egemenlik hakkının ihlal edilebileceğinin ilk örneğini teşkil etmektedir. Bu açıdan ayrı bir başlık altında tartışmayı hak etmektedir.

3.1.2.1. Körfez Savaşı ve Bir Egemenlik Sorunu olarak Kuzey Irak Müdahalesi

1990'lı yılların başında, modern anlamda insani müdahalenin ilk örneği olarak Kuzey Irak'a yapılan müdahale karşımıza çıkar (Brown, Ainley, 2008: 210). İnsani müdahalelerin genellikle, yeni bağımsızlığını kazanmış sorunlu devletlere yapıldığı ile ilgili genel kanı, Kuzey Irak müdahalesi için geçerli değildir. Zira Irak, I. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanmış (1932) ve diğer istikrarsız bölgelere nazaran bir devlet kültürü oluşturabilmişti (Yalçınkaya, 2008: 266).

Irak'ın o dönem başında bulunan Saddam Hüseyin tarafından çeşitli hak iddiaları ile 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesi, özellikle ABD tarafından şiddetle karşı çıktı.

Kuveyt'in işgali üzerine ABD ivedilikle Körfez'deki asker sayısını artırmıştır. Eş zamanlı olarak da BM Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmiş ve yaptırım kararının alınmasını sağlamıştır. BM Güvenlik Konseyi, bazı çekimser ve ret oylarına⁴¹ rağmen 29 Kasım 1990'da aldığı 678 no'lu karar⁴² gereği, Irak'ın 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'i terk etmesi istendi aksi takdirde zorlama tedbirleri alacağını ve kuvvet kullanacağını belirtti (Yalçınkaya, 2008: 267). Bu karara rağmen, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i boşaltmaması üzerine, 16 Ocak gecesi, başta ABD olmak üzere Koalisyon Kuvvetleri tarafından Çöl Fırtınası Harekatı isimli müdahale başlatılmış oldu. 16 Ocak ve 23 Şubat arasında daha çok hava harekatı olarak seyreden Çöl Fırtınası Harekatı'nın ilk aşaması gerçekleşti ve bunun sonucunda Kuveyt'ten çekilmemesi durumunda Irak'a Koalisyon Güçlerince bir kara harekatı başlatılacağı deklare edildi. Nitekim 24 Şubat'ta Çöl Fırtınası Harekatı'nın ikinci aşaması kara harekatı şeklinde başladı ve 28 Şubat'ta Irak'ın Kuveyt'ten çekileceğinin bildirilmesi üzerine müdahale son buldu. Irak aynı zamanda BM'nin sunduğu ateşkes koşullarını da kabul etmişti (Arı, 2008: 568)

BM'nin ateşkes koşullarından kısaca bahsetmek gerekir zira 2003 yılında yapılan Irak müdahalesinin temellerini oluşturan “kitle imha silahları” gerekçesinin aslında 1990'lardan beri engellenmeye çalışıldığını bu ateşkes kararlarında görmek mümkündür. Ateşkes göre, Irak Kuveyt'ten çekilmiştir. Ateşkesin bir diğer dayatması; Irak'ın tüm nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardan arındırılması ayrıca menzili 150 km'yi geçen balistik füzelerin imha edilmesi koşuluuydu. Irak'ın bu koşulları yerine getirip getirmediğini denetlemek için de Atom Enerji Ajansı'nın BM tarafından oluşturulacak bir özel komisyon olan UNSCOM ile birlikte çalışması öngörülüyordu. Ayrıca Irak'ın zorunlu gıda ve ilaç gereksinimleri özel bir komisyon tarafından denetlenecek ve Irak BM'nin kararlarını koşulsuz yerine getirdiğinde bu denetim yani ambargo da kalkacaktı (Arı, 2008: 568,569).

Körfez Savaşı bittiğinde, Irak ordusunun ve ekonomisinin çok büyük darbe aldığı rahatlıkla gözlemlenebiliyordu. 200 bin askerini kaybetmiş Irak ordusunun, 4.200 tankının 4000'i, 2.700 personel taşıyıcının 2000'i ve 3.100 ağır silahın üçte ikisi ile 100

---

⁴¹ Küba ve Yemen ret oyu kullanırken, Çin çekimser kalmıştır (Yalçınkaya, 2008: 267).

⁴² 678 No'lu BM kararı: il bölgede uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması adına gerekli her türlü yöntemin uygulanacağı uyarısında bulunmuştur. Detaylı bilgi için: (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>, 18.07.2016).

scud füzesi tahrip edilmiş ve 800 dolayında uçağından sadece 200 kadarı kalabilmişti (Arı, 2008: 569). Çok ağır bir yenilgi alan Irak'ın bundan sonraki on yılda da toparlanma şansı yok gibi gözükmekteydi. Çünkü ambargo ve sıkı silah denetimi Irak'a nefes aldırılmaz bir vaziyete gelmişti. Buna rağmen, Körfez Savaşı BM'nin barışı koruma operasyonlarının uygulanması kriterlerine uygun bir biçimde yapılmış olması onu hukuki anlamda meşru bir müdahale olmasını sağlamıştır. Buna göre önce barışın bozulduğu tespit edilmiş, akabinde zorlama tedbirleri alınmış en son olarak zorlama yoluna başvurarak kuvvet kullanılmıştır. BM'nin güç kullanma mekanizması uygun bir biçimde uygulanmıştır (Yalçınkaya, 2008: 268).

Irak ordusunun Kuveyt'te ağır yenilgi alması sonucu Saddam rejimi zayıflamıştı ama henüz sonlanmamıştı. Ülkeyi, böylesine ekonomik ve askeri anlamda yıpratıcı bir savaş girmesinden ötürü Saddam rejimi meşruiyetini kaybetmiş ve ülkede muhalif sesler yükselmeye başlamıştı. Akabinde ise muhalif kesimlerden Şiiilerin bulunduğu güneyde başlayan başkaldırı kuzeyde yerleşik olan Kürtlere sıçramıştı. Bu başkaldırıları süresince sürekli olarak Saddam Hüseyin'in Baas rejiminin sembollerine ve yetkililerine saldırıyorlardı. Fakat ağır darbe olsa da Saddam'ın ordusu hala bu örgütlü olmayan ve dağınık halk ayaklanmalarından daha güçlüydü ve bu başkaldırıları bastırabilirdi. Kuzey'deki Kürtler'de daha büyük trajediler yaşandı. Daha önceden 1988'de Saddam'ın Kürt halkını zehirli gaz ile katletmesinden sonra bir daha böyle ölümler yaşamak istemeyen yaklaşık 2 milyon Kürt İran ve Türkiye sınırına dayandı (Cleveland, 2008: 532,533). Bu mülteci göçü sırasında bölge coğrafyasının çetin hava ve tabiat koşullarında çoğunluğu çocuk 20bin kişi öldü. Bu ağır insan hakları ihlallerinin ve komşu ülke sınırlarını tehdit eder hale gelmesinin üzerine Türkiye ve İran BM Güvenlik Konseyi'ne başvuruda bulunarak yaşanan bu trajedinin sonlanmasını istedi (Demirel, 2013: 155).

Başvurular ve artan mülteci kriz üzerine, Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991'de toplanarak 688 sayılı kararı⁴³ aldı (Demirel, 2013: 155). Bu kararda, bölgedeki çatışmaların ve mülteci krizinin, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği

---

⁴³ BM tarafından uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği bildirilen durumda, Irak'ın uluslararası insani kuruluşlara izin vermesi gerektiği ve mülteci sorununu bertaraf edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Daha fazla bilgi için: (<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>, 18.07.2016).

belirtilmesine rağmen, zorlama tedbirleri içeren BM Şartı VII. bölümüne hiçbir atıf yoktur ve devletlere de herhangi bir güç kullanma yetkisi verilmemiştir (Keskin, 2007: 54). BM Güvenlik Konseyi'nin 1990 sonrası insancıl müdahale yönünde attığı ilk adım olarak da değerlendirilen, 1991'deki 688 sayılı karar ile Irak'tan kendi sivil halkını ve özellikle Kürtleri bastırmaktan vazgeçmesini talep etmiştir. . Bu açıdan, 688 sayılı kararın önemi, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası güvenlik adına bir üye devletin insan hakları ihlallerine son vermesini talep ettiği ilk karar olmasından kaynaklanır (Keskin, 2007: 53; Asgarov, 2008: 61).

BM'nin aldığı karara rağmen, bölgede herhangi bir iyileşme olmaması üzerine, 11 Nisan 1991'de ABD Başkanı George H. Bush, 36. paralelin kuzeyindeki Irak topraklarında uçuşa yasak bölge ilan etti ve buna uymayan Irak'a ait hava araçlarının düşürüleceğini açıkladı. Irak yönetimi ise, egemenlik haklarını ihlal edildiği gerekçesiyle uçuş yasağını tanımadığını bildirdi. Sonrasında ise olaylar şöyle gerçekleşti:

16 Nisan'da ABD Başkanı Bush'un ABD askeri birliklerinin Zaho civarında güvenli bir bölge oluşturmak için Irak'a girebileceğini ve bölgedeki güvenliğin ABD'nin yanı sıra İngiliz ve Fransız birliklerince sağlanacağını, bunun sadece insancıl amaçlarla yapıldığını ve Irak Hükümeti'nin bu girişimi hiçbir şekilde engellememesi için 36. paralelin kuzeyinde geçerli olan uçuş yasağının devam edeceğini dünyaya duyurdu (Asgarov, 2008: 61). ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürtler için güvenli bölge ve ABD'li, İngiliz, Fransız askeri güçlerince Huzur Operasyonu başlattı. ABD liderliğindeki Müttefik güçlerce 17 Nisan'da başlatılan operasyon Temmuz'da sonuçlanmış ve 36. paralelin kuzeyinde genişliği 160 mil, derinliği 50 mil olan bir alanda güvenli bölge oluşturulmuştur. Ağustos 1992'de Irak hükümeti Güneyde sivillere karşı katliamlar yapmış ve bu duruma el koyan Huzur harekâtı temsilcileri Güney Irak'ta uçuşa yasak bölge ilan etmişlerdir (Asagrov, 2008: 61).

Irak'ın, insan hakları ihlali yaptığı açıkça ortadaydı. BM tarafından uyarılmasına rağmen bir önlem almaması üzerine, ABD ve müttefiklerince askeri içerikli bir operasyon izlenmesi ve bunun cebren yapılmasından dolayı, bu müdahale tek taraflı insani müdahale kategorisinde değerlendirilmelidir. Bu sebeple insani açıdan Huzur harekâtının Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk geniş çaplı harekâtı niteliğinde olduğu da unutulmamalıdır. Öte yandan BM'nin ve Irak'ın yapılan operasyondan rahatsız oldukları da açık bir biçimde dile getirilmiştir. Irak, egemenlik hakkını ihlal ettiği gerekçesiyle müdahaleyi tanımamış; BM de ABD ve müttefiklerinin, 688 sayılı kararı meşru hukuki

dayanak olarak kullanmasından rahatsız olduklarını Genel Sekreter Perez de Cuellar'ın, ABD'nin Irak topraklarında girişeceği harekâta kaynak olarak Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararını gösteremeyeceğini beyanıyla göstermişlerdir (Asgarov, 2008: 62).

BM himayesi olmadan yapılan Irak müdahalesi, insani müdahaleye dair ilk tartışmaları da ortaya çıkarmıştır. Tartışmaların eksenini özellikle, BM destekli olmadan yapılan insani müdahalelerin meşruiyeti ile devletlerin egemenlik haklarının insani nedenlerle çiğnenip çiğnenmeyeceği üzerine yoğunlaşmıştır. Bu durum aynı zamanda, insan haklarının evrenselleşmesi üzerine, devletlerin egemenlikleriyle ilgili klasik tanımın artık geçerli olamayacağı düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. Buna göre, insanların kaderlerinin devletlerin iç egemenlik alanlarına terk edilemeyeceği, uluslararası topluma karşı sorumluluklarının ve egemenliklerinin sorgulanabilir ve hesap verilebilir olması gerektiği sonucu çıkmıştır. Diğer yandan da insani krizlerin uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek bir unsur haline gelmesi durumunda VII. bölümünde yer alan zorlama tedbirlerine dayanarak BM'nin insani müdahaleler yapabileceğini de göstermiş oldu (Tekin, 2010: 52).

BM'nin izni olmaksızın yapılan tek taraflı müdahaleler ise daha çok tartışma yaratmıştır. BM'nin kolektif güvenlik sistemini gerçekleştirmek için kurulması, onu uluslararası alanda adalet ve düzenin sağlayıcı ana aktör olması gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Hem devletlerin egemenlik alanlarının, keyfi uygulamalarla ihlal edilmemesi, hem de meşruiyet arayışlarının dayanağı olması açısından BM'nin bu rolü üstlenmesi çok önemli ve elzemdir. Fakat BM himayesi ve desteği olmadan gerçekleşen müdahaleler her zaman için samimiyet, meşruiyet ve hukuki açıdan sorgulamalara maruz kalacaktır. Çünkü böyle bir durum devletlerin kendi adaletlerini aramaları anlamına gelir. Her devletin kendine özgü bir adalet anlayışı olduğunu varsaydığımızda, müdahalede bulunan devletin kendi adaletini başka bir devlete zorla kabul ettirme adına işgalci, müdahale edilen devletin ise işgal edilen olduğu bir düzenin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Öte yandan her devletin kendi adalet arayışı uluslararası ortamda kaos ve anarşiyi yaratacağından, uluslararası düzeni sağlamak için BM'nin müdahalelerdeki varlığı daha önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla BM ile birlikte hareket edilen müdahalelerin böylesi sorgulamalara daha az maruz kalacağı da gerçektir.

Fakat BM destekli operasyonlarda, hem veto yetkisine sahip devletlerden müdahale izni çıkması açısından, hem de yapılacak operasyon için devletlerden destek alınması açısından zor olduğu için tek taraflı müdahalelerin daha hızlı gerçekleştiği de açıktır. Bu durum Somali'deki başarısızlığın⁴⁴ da etkisi ile Ruanda'da yaşanmış, devletler maddi açıdan ve insan kaybı endişelerinden operasyona destek vermekten imtina etmişlerdir. Bu yaşanan olumsuzluklar ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden konularda bir mutabakatın sağlanamaması veya devletlerin müdahalelerden ekonomik veya insan kaynakları gerekçeleriyle imtina etmesi, BM'nin aksaklıklarını da gün yüzüne çıkarmıştır. Bu aksaklıkların en başında ise, BM'nin uluslararası barış ve güvenliğini bozan durumlara, devletlerin egemenlik ilkelerinden bağımsız bakmasına izin vermeyen BM anayasasının gerekçeleriyle, Soğuk Savaş sonrası dönemin karakteristiği olan devlet içi çatışmalarını çözümlenmeye çalışması gelmektedir (Tekin, 2010: 53).

Tüm bu tartışmalara ve çelişkilere rağmen, 1991 Irak müdahalesi, ağır insan hakları ihlallerinin varlığı, kuvvet kullanımına diplomatik uyarılardan sonra başvurulmuş olması, müdahalenin niteliğinin krizle orantılılığı, iç çatışmanın bölgesel istikrarı tehdit edebilecek boyutları, müdahalenin savaşa dönüşmemiş olması ve mağdurları baskı ve şiddetten kurtarması gerekçeleriyle insancıl müdahale kriterlerine geniş ölçüde uymaktadır (Asgarov, 2008: 62).

Soğuk Savaş sonrası dönemde iyimser ve barışçıl bir dünya tasavvuru, iç çatışmaların ve soykırımların yaşandığı bir on yıl olmak gerçeği ile yer değiştirdi. Neden iç çatışmaların yaşandığını daha önce anlatmıştık. Fakat "Yeni Dünya Düzeni'nin" iyimser beklentilerinin aksine aynı on yıl içinde ortaya çıkan bir başka boyut da kültürel açıdan Batı modernleşmesine karşı gelişen yerel hareketlerin çıkışının

---

⁴⁴ 1989'dan itibaren ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı Somali'de otorite boşluğundan dolayı yiyecek dağıtımı ve kontrolünün savaş ağalarının eline geçmesi ile birlikte ülke geneline büyük bir kıtlık yayıldı. O dönemlerde orada bulunan BM birliği bu krize müdahale etmekte yetersiz kaldı. 1993 Aralık ayında ABD destekli büyük bir BM birliği yardım dağıtımının düzenlenmesi için Somali'ye gönderildi. Açıkça insani ve yardım etme amacıyla yapılan müdahalede kısmen başarı sağlanması ile birliğin küçültülmesi yoluna gidilmesiyle tüm bu başarı tersine döndü. 24 Pakistanlı Barış gücü askerinin öldürülmesiyle, BM ve ABD işbirliği ile daha konvansiyonel bir savaşa girildi. Ekim 1993'te "Black Hawk Down" (Kara Şahin Düştü) olayı yaşandı ve 18 ABD komandosu yüzlerce Somalili ile birlikte öldü. ABD'de oluşan kamuoyu baskısı ile birlikte, barış gücü büyük bir başarısızlıkla geri çekildi. Bunun hemen akabinde gerçekleşen Ruanda soykırımında ise ABD ulusal çıkarları ile uyuşmayan bir meselede maliyeti üstlenmemek adına ve bir daha insan kaybı yaşamamak adına sessiz kaldı (Brown, Ainley, 2008: 210-211).

bu dönemde olmasıdır. Köktencilikten (dinsel, etnik, milliyetçi) demokratik kimlik politikalarına kadar farklı siyasal amaçları günlük yaşama dahil eden bu kültürel hareketler evrensellik ve yerellik karşıtlığından çıkan belirsizlik durumunu da gündeme getiriyordu (Keyman, 2006: 259).

Bu tezatlıkların ortaya çıkardığı hareketler belki de bir 1990 kuşağı demeyi hak edecek cinstendi. 1990'larda Batı'nın zaferi aynı zamanda kapitalist ekonominin ve liberal demokrasinin küreselleşmesinin de ivme kazanması anlamına geliyordu. Fakat bu dönemin ertesinde tüm bunlarla birlikte küreselleşmeye yönelik kültür ve din temelli karşı çıkışların teröre başvurarak küresel tehdit haline geldiği bir döneme girildi. Terörizm elbette her dönemde var olan bir dehşet halidir. Lakin yeni bin yıl ile terör olayının dünyanın gündemine oturmasının temel nedeni, kendi kıtasında görece korunaklı bir ABD'nin, böylesine ağır bir saldırıya ilk kez maruz kalmasıdır.

3.1.3. Teröre Karşı Savaş ve İnsani Müdahale

2001 yılı ile birlikte, uluslararası politikanın gündeminin tamamen değiştiğini söylemek abartı olmasa gerek. Soğuk Savaş sonrası dönemden 2001'e kadar olan on yılda devletler kendi ulusal çıkarlarını tatbik etmenin yanında salt bu motivasyonla hareket etmemiş, kendi ulusal çıkarının dışında insani misyonlar edinmiş ve bu on yıl içerisinde birçok çatışmayı durdurma adına yapılan müdahalelerde gayet hevesli görünmüşlerdir. İnsan haklarının devlet politikalarını etkilemesinde, yeni dünya düzeninin oluşturduğu olumlu havanın yanı sıra, Doğu bloğunu alaşağı eden ABD ve müttefiklerinin, insani misyonları gerçekleştirmeyi kendi devlet politikaları kapsamına alması gelmektedir. Devlet tavrında görülen bu farklılaşma, 2001 Eylül'ünde ABD'nin kendi topraklarında terör saldırılarına maruz kalması ile ağır bir darbe almıştır.

11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik tarihteki en ağır terör saldırısının etkilerini tartışmadan önce, liberal demokrasilerin dünya barışını daha mümkün gördükleri bir on yıldan sonra neden böylesine Dünyayı şok eden bir olayın yaşandığının dinamiklerini belirlemek gerekmektedir. 1991-2001 arasında uluslararası sisteminde bir yandan toplu kıyımlar olduğu, şehirlerin insan mezarlığına dönüştüğü, her şeyin mubah görüldüğü (tecavüzler, kadın ve çocukların öldürülmesi, sivil-asker ayrımı yapılmaması, öğretmen ve doktorların katledilmesi vs.) iç savaşların acımasızlığı öte yandan, o döneme kadar

"haklı savaşın" sınırlarını belirleme çabalarını egemenlik kalkını arkasında ve kendi sınırları içinde yerle bir etmiş din, ırk ve etnsite köktencilerinin yuvalandığı devletler vardı. Öte yanda ise küresel sermaye, teknoloji, internet, televizyon (CNN), tarihin sonu, egemenliklerin parçalanması, serbest pazar teknolojisinin yayılması ile yerel değerleri adeta hiçe sayarak devletleri tek-tipleştirme konusunda neo-liberal köktenciliğin yayıldığı devletler görülmekteydi (Keyman, 2006: 6). Bu iki birbirinden içerik olarak uç görülen, her birinin bir diğerinin ötekisi olduğu bu gerilim hattından doğan olaylar 2001'den sonraki dünyayı anlamak açısından önemlidir

Batı değerlerini kendi ülkelerinde tatbik etmekte hevesli olan devletlerin, gerçekte Batı'nın bir parçası olup olamayacağına sonucunu da bu on yılın sonunda görmüş olduk. Liberal demokrasinin, serbest piyasa ekonomisini kendi ülkelere taşımaya çalışarak Batı'nın içinde bulunduğu refahtan faydalanmak isteyen devletlerin karar alıcılarının çabalarının gerçekten kendi toplumlarını ve medeniyetlerini de kucaklayacak şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği düşüncesi Soğuk Savaş sonrası yerel hareketlenmelerin kanlı mücadelelerinde kendini gösterdi. Batı değerlerinin gerçekten evrensel bir kültür yaratıp yarattığı üzerine Hedley Bull, bu evrensel kültür iddiasının ahlaki kültürünü ve yerel değerleri kapsayıp kapsamadığı konusuna eleştirel yaklaşmıştır (Huntington, 2008: 73).

Egemenlik fikrine sıkı sıkıya sarılan bu devletler, egemenliklerini delme konusunda potansiyeli en yüksek olan güç olarak küreselleşmeyi yıllarca lanetlemişlerdir (Bacık, 2006: 76). Bunda haksız değillerdir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin geleneksel/Westphalian tipi egemenlik kavramını benimsemiş olmalarına rağmen küreselleşme bu tip bir egemenliği zayıflatmıştır⁴⁵. Çünkü küreselleşmenin etkisiyle artan karşılıklı bağımlılık, sermayenin küreselleşmesi, devletlerin yanında bireylerin ve hükümetler-dışı örgütlerin (*non-governmental organizations*) suje olarak

---

⁴⁵ Egemenlik, devlete hüküm sürdüğü teritoryal alanda diğer devletlerin müdahalelerinden bağımsız olma imkanı tanır. Bağımsızlık olgusu egemenliğin doğrudan bir sonucudur. Fakat dış etkilerden ve gelişmelerden bağımsız hareket etmek hiçbir zaman gerçek anlamda mümkün olmamıştır. Devletler politik manevralarında, belirli dengelerin ve bazı açılardan kendilerinden güçlü devletlerin baskılarına doğrudan ya da dolaylı etkisine maruz kalmaktadırlar (Beriş, 2006: 361).

kabul edilmesi devletlerin egemenlik alanlarını özellikle teritoryal boyutunu zayıflatmaktadır (Torun, 2012: 74). Bu devletlerdeki vatandaşların içinde buldukları fakirliği ve haksızlığı, küreselleşmenin sonucu olarak görmeleri de küreselleşmeye ve doğal olarak Batı'ya olan nefreti artırmıştır. Kendi ülkelerindeki yönetim krizlerini aşamayan ya da delemeyen ve bundan rahatsız olan kesimler, böylelikle terörist faaliyetlere başvurarak dünyada genel bir huzursuzluk ve risk ortamını yaratmışlardır.

Nitekim dünyanın öte tarafında savaşın en çirkin yüzüne maruz kalanların küresel kapitalizmin, açlık ve sefaletle yol açtığı gerekçesiyle Batı'ya ve değerlerine karşı nefreti artarak en büyük eylemini 11 Eylül 2001'de sivil uçakların Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a çakılması ile gerçekleştirmiş oldu. Pentagon'un işgalci küresel güvenlik olgusunu, Dünya Ticaret Merkezi'nin de yıkıcı küresel kapitalizmi simgeleri olarak görmelerinden ötürü, yapılan terör eyleminin küreselleşmeye karşı yapılan bir eylem olduğunu bize göstermiş oldu (Keyman, 2008: 7).

11 Eylül saldırısıyla Dünya her açıdan farklı bir boyuta girmiş oldu. İlk ve en öncelikli sonucu terörün yerel ve bölgesel olmadığı anlaşıldı ve uluslararasılaştığı bir döneme girildi. Bu da elbette güvenlik algısında ve dünya genelinde ciddi bir değişime⁴⁶ neden oldu. 1990'ların görece barış ortamı sona erdi. Başkan George W. Bush "teröre karşı savaş" ilan etti. Bu savaş ilanı, dünyanın geri kalanı tarafından genel olarak memnuniyetle karşılandı ve özellikle kendi topraklarında teröristlerle mücadele veren devletler bir anda uluslararası mesele haline gelerek önemsenmeye başlandı (Brown, Ainley, 2008: 229).

11 Eylül saldırısını El-Kaide üstlendi ve taşıdıkları misyon radikal İslam olarak tanımlandı. Terörün kaynağı El-Kaide'nin örgütlendiği yer olması hasebiyle ve Taliban'ın El-Kaide Lideri Usame Bin Ladin'e sığınak sağlaması açısından "teröre karşı savaş" bağlamında ilk müdahale Afganistan'a yapıldı (Brown, Ainley, 2008: 230).

---

⁴⁶ Aslında 11 Eylül saldırıları ile bir değişimin olduğu görüşüne realistler karşı çıkmıştır. Zira Soğuk Savaş sonrası Yeni dünya düzeninden anladığımız şey bir değişim değildi. Bunun nedeni uluslararası ilişkilerin temel özelliği değişim değil, sürekliliktir (Evans, Newnham, 2007: 687). 11 Eylül üzerinden uluslararası sistemdeki değişimi yorumlayan Robert Gilpin, etkileşimsel değişim olarak değerlendirdiği 11 Eylül sonrası dünyada, siyasal, ekonomik ve diğer konularla ilgili değişimleri kastetmektedir. Bu değişimde yapısal bir değişiklik gerçekleşmez. Böyle bir değişim sistemin içinde olup biter. Çünkü 11 Eylül sonrası ne temel aktör değişmiştir ne de güç hiyerarşisi değişmiştir. Etkileşimsel değişim bu anlamda, bir uyum sağlama süreci olarak algılanmalıdır. Zaman zaman ortaya çıkan olguların sistem içinde sindirilmesi olarak yorumlanabilir. 11 Eylül saldırıları bir değişim yaratmıştır ama bu sistemin temel aktörünü ve güç hiyerarşisini etkilememiştir (Bacık, 2006: 71-73).

İkinci müdahale de hemen arkasından Irak'a yapıldı. Bu müdahalelerde Irak ve Afganistan'daki yönetimler devrildi.

İlk başta ulusal güvenlik gerekçeleri ile yapılan bu savaşlarla ilgili daha sonraki açıklamalarda ise insani gerekçeler öne sürülmeye başlandı. Terörün, antidemokratik yönetimlerde kolayca doğup yuvalanabileceği görüşü üzerine, bu yönetimlerin demokrasilerle yer değiştirmesi gerekliliğine dikkat çektiler. Afganistan'da Taliban'ın kadın haklarına yönelik ciddi ihlalleri, kamusal alandan dışlayan baskıcı bir rejimin varlığı; Irak'ta Saddam'ın Kürt ve Şii nüfusu üzerine yaptığı zulüm ve baskıcı rejim ön plana çıkarılarak daha demokratik bir Irak ve Afganistan için bu savaşların yapıldığı vurgulandı (Heywood, 2013: 382). Halbuki Irak'a girildiğinde, ilk olarak kitle imha silahlarının varlığını gerekçe göstermişlerdi. Fakat Irak'ta bu silahlara rastlanmayınca Saddam'ın devrilmesinin Irak'ta demokrasiyi hakim kılmanın bir ön koşulu olarak sunarak insani gerekçeleri öne sürmeyi tercih ettiler. Fakat bu her iki müdahale de insani müdahalenin alaycı bir suiistimali olarak değerlendirildi (Brown, Ainley, 2008: 214, 215)

Nitekim hem Irak hem Afganistan savaşının aslında insani müdahalelerle hiçbir alakası yoktu, zira ne Afgan Savaşı ne de Irak Savaşı "gelecekteki Ruandaları" önlemek için değil "gelecekteki 11 Eylülü" önlemek için yapılmış savaşlardır ve tamamıyla teröre karşı yürütülen "savunma savaşlarıdır" (Heywood, 2011: 382). İnsani gerekçelerin bu savaşlarda öne sürülmesiyle aslında insani müdahale doktrini terörü de kapsayacak şekilde genişlemiş oldu. Fakat her iki savaştan sonra bölgelerde artan istikrarsızlık ve bölünmüşlük nedeniyle hem de bu savaşların genel itibari ile başarısız sonuçlandığını düşünen yaygın inanış, insani gerekçelerin bu iki savaşa dahil edilmesi fikri ile bir araya geldiğinde o zamana kadarki insani müdahaleyi dünya barışını sağlama açısından etkin bir araç olacağı düşüncesine ağır bir darbe vurdu.

Fakat, terörizme karşı savaşın, insancıl müdahale tartışmasına dahil edilmesi ve pratiğe geçirilmesi, bir taraftan kendi güvenlikleri için endişelenen Batılı devletlerin dünyanın başka yerlerindeki insan haklarının korunmasına duydukları ilgiyi azaltmış, ama diğer taraftan terörizmin özellikle demokratik olmayan, insan haklarının sıklıkla çiğnendiği ülkelerden kaynaklandığı izlenimi nedeniyle, bu tür yönetimlerin yıkılması

ve onun yerine insan haklarına saygılı demokratik rejimlerinin kurulması düşüncesini getirmiştir (Keskin, 2007: 50).

Yönetim sorununun terörün ortaya çıkmasında önemli bir etkisinin olduğu düşüncesiyle, antidemokratik rejimlerin demokratik rejimlerle değiştirilmesi için müdahale edilmesi fikrinin ortaya çıkardığı toplumların geniş kapsamlı yeniden yapılandırılması gerekliliği, insani müdahale doktrinini, liberal müdahalecilik kavramıyla yer değiştirmesine neden oldu (Heywood, 2011: 383). Liberal müdahalecilikle hedeflenen aslında uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden unsurların varlığını sürdürdüğü rejimleri topyekun değiştirmektir. Bu fikir aslında Doyle'nin "demokratik barış tezini" bize hatırlatır niteliktedir. Zira liberal demokrasilerin birbirleri ile savaşmayacağı fikrinin bir ürünüdür aslında. Lakin Doyle'ye eleştiri getiren MacMillan'ın zamanla haklı olduğu daha iyi anlaşıldı. Zira liberal müdahalecilik fikrinin dayandığı liberal demokrasinin yerel değerleri hesaba katmadan Dünya üzerinde yegane (*unique*) doğru yönetim şekli olduğuna dair düşünce ve bunun başka ülkelere zor kullanarak transfer edilmesinin bir dışlama pratiği yarattığı eleştirisi bugün gerçekleşmiştir. Bugün liberal müdahaleciliğin dayandığı evrensel batı tipi demokrasilerin diğer devletlere transferinin bariz bir hal alması ile kültürel, dini, etnik farklılıkların ihtiyaçlarının yok sayılması, özellikle İslam ile Batı'nın arasını açarak marjinalleşen/radikalleşen Müslümanların aratarak, terörün derinleşmesine sebep olmuştur (Heywood, 2011: 384).

Öte yandan demokratik olanın, demokratik olmayana olan üstünlüğü, BM çerçevesinde oluşturulan devletlerin eşitlik ve egemenlik fikrini derinden sarsmıştır. Egemenlik ve eşitlik ilkesinin devletlerarasındaki hiyerarşiyi ortadan kaldırarak yatay bir ilişki biçimi kurmaya çalışmasının aksine; demokrasinin üstünlüğü fikri uluslararası dikey yönde asimetric ve hiyerarşik bir ilişki kurma eğilimindedir. Böylelikle demokratik olan ile olmayan arasında asimetric ilişki, birinin güçlü, meşru ve haklı olduğu sonucunu doğuracaktır ve haklı olanın yürüttüğü savaş veya mücadele de her zaman haklı görülecektir (Yalçınkaya, 2008: 350). Bu durumda demokratik olan egemenlik hakkını kullanabilecekken, demokratik olmadığı düşünülen devletin egemenlik hakkı söz konusu olamayacaktır. Dolayısıyla, egemen olmayan antidemokratik devletler diğer başarılı devletlerin sınır ihlallerine karşı haklı

olamayacaktır. Demokrasinin evrenselleşmesi ve yayılması fikri bu tehlikeleri içinde barındırmaktadır. BM'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra münferiden kuvvet kullanımını yasaklamasına rağmen, yeni bin yılda daha da bariz hale gelen bu asimetrik ilişki münferiden kuvvet kullanılmasını da meşru görecektir.

3.1.3.1. Bir Egemenlik Sorunu Olarak 2003 Irak Müdahalesi

11 Eylül saldırılarının arkasından ABD, "önleyici meşru müdafaa" söylemi temelinde önce Afganistan'a sonra da Irak'a operasyon düzenledi. Irak'a düzenlenen operasyonda ilk olarak kitle imha silahlarının varlığı bahane edilse de operasyon sonrası kitle imha silahlarının olmaması sonucunda, bir meşruiyet arayışına girilmesi üzerine insani ve demokratik yönetim gerekçeleri ile müdahalenin insani boyutuna değinildi. Aslında 2003 yılında Irak'ta kitle imha silahlarının varlığına kimse inanmıyordu. Zira 1990'ların başındaki iki Irak müdahalesi sonrasında on yıl boyunca Irak, BM ve ABD denetiminde ve gözetiminde kalmıştır. Bu süre zarfında ambargo uygulanması, kitle imha silahı üretilmesinin engellenmesi açısından her türlü denetime maruz kalmış ve yine 1998'de Irak bir hava operasyonlu müdahaleye daha sahne olmuştur. Bunların bilinmesi aslında, 2003 yılında, Irak'a yapılan müdahalede zaten hukuki açıdan sorunlu olan bir durumun meşruiyetinin de çok zayıf olduğunu göstermek açısından değerli. Onun için öncelikle Irak'ın 1990-2000 yılları arasında yaşadıklarını bilmek açısından bu döneme değineceğiz ve akabinde Irak'a müdahalenin neden bir egemenlik sorunu olduğunu tartışacağız.

3.1.3.1.1. 1990-2000 Arası Irak ve Uluslararası Politika

Irak'ta silahların denetimi ve ambargoyla geçen bu on yıl, Irak halkına ve ekonomisine çok büyük darbe vurmuştur. Özellikle 1998'de Irak'a yapılan bir başka müdahaleye kadar, BM, ABD ve Irak arasında silahların denetiminin gerçekleşmesi açısından birlikte çalışmanın mümkün olmadığı bir sürece girilmiştir. UNSCOM'un zaman zaman Irak tarafından çalışmasına izin verilmemesi, zaman zaman UNSCOM'un Irak'ı varlığı ispatlanamayan silahların var olduğu gerekçesiyle sürekli sıkıştırması gibi süreci tıkayan bazı durumlar yaşanmıştır. Irak'a bir yandan devam eden şiddetli ambargonun UNSCOM'un istediği gibi çalışması gerektiği şartına bağlanması, Irak'ı daha da zor duruma düşürmüştü. Bu çelişkili ortamda UNSCOM'un BM Güvenlik

Konseyl'ine sunduğu raporda Irak'ın kendilerinin çalışmasına müsaade etmediği şeklindeki yorumları sonunda ABD tekrar bir müdahale hazırlığına başladı ve 16 Aralık 1998'de öl Tilkisi Operasyonu adında Irak'ı tekrar bombalamaya başladı. Bu bombardımanda, Irak'ın dokuz füze tesisini en az bir yıl süre ile kullanılamaz hale getirdi (Arı, 2008: 574-575). ABD'nin tek taraflı bu müdahalelerin meşruiyet sorunu, doğurduğu sonuçların yanında tartışılamaz derecede basit kalmıştır.

Öncelikle yapılan ambargo Irak halkının üstünde tahrip edici sonuçlar doğurdu. Aslında ambargo ile hedeflenen, Irak hükümetinin silahlanma denetimini gerçekleştirmekti. Fakat bu ambargonun halk üzerine etkisi, hkmetinkinden daha derin oldu. Savaş sırasında Irak'ın hemen hemen bütün alt yapısı tahrip edilmişti. Su arıdırma tesisleri, kanalizasyon sistemleri, elektrik santralleri ya tümüyle kullanılamaz haldeydi ya da çok düşük bir kapasite ile çalışıyorlardı. Öte yandan temel tıbbi malzeme ve gıda eksikliğinden özellikle çocukların yeterince beslenememesi ile hastalıklar ülke çapında hızla yayılmıştı. Suyu arıdırma kullanılan klorun askeri kullanımlı bir kimyasal madde olmasından dolayı yasaklanması, sudan yayılan hastalıkların artmasına neden oluyordu ki zaten ocuk ölümlerinin çoğu da bu pis sulardan kaynaklanıyordu (Cleveland, 2008: 537). Öyle ki, o dönemde 1997- 1999 arası dönemde çoğunluğu çocukların olduğu 720 bin kişinin öldüğü iddia edilmiştir. Irak halkı ciddi bir sefalete sürüklenmiş ve UNICEF'in raporuna göre ambargonun başladığı tarihten itibaren, ocuk ölüm oranlarının iki katına çıktığı ifade edilmiştir (Arı, 2008: 576- 577).

Bu on yılda Irak halkının çok büyük acılarıyla cebelleştiğini söylemek yerinde olacaktır. Buna rağmen Saddam'ın çevresindeki güvenlik ağını artırmasından ve muhalifleri katletmesinden öte halkın yönetimden bihaber olduğu bir dönemdir. Fakat ambargonun varlığı Saddam'ın halkına verdiği zarardan daha büyük zararlar veriyordu. Dünya kamuoyu, bu ambargonun Saddam'ı dizginlemek için yapılmasına rağmen, hükümet politikalarına yön vermeyen ama önemli lde halka zarar veren bir boyuta ulaştığına dikkat çekiyorlardı. Bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerektiği ve halktan ziyade gerçek hedef olan Saddam'a bir şekilde yönlendirilmesinin yollarının aranması gerektiği yönünde beyanatlar geliyordu. Buna göre, örneğin, hükümetin ve st düzey elitlerin dışarıdaki varlıklarının dondurulması, lüks tüketim mallarının yasaklanması

gibi alternatifler geliştirilmeye çalışılıyordu. O dönemde bu tür yaptırımlar akıllı yaptırımlar adı altında kamuoyunda çokça tartışılıyordu (Arı, 2008: 577).

Yaptırımların yarattığı insanlık felaketi, kamuoyunu diktatörü devirmek için halkın refahının elinden alınması için haklı bir gerekçe olup olmadığını yoğun bir biçimde tartışılıyordu (Cleveland, 2008: 538). Böylesine kolektif bir ceza, Irak ambargosunun herhangi bir ahlaki meşruiyetinin kalmadığını da gösteriyordu. ABD'nin ve İngiltere'nin, Saddam'ın uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit oluşturduğu yönündeki savunuları, Rusya, Çin ve Fransa tarafından artık makul karşılanmıyordu. Üstelik ABD'nin uçuşa yasak bölge ilan etmesi, tek taraflı müdahalelerini BM'ye gerekçelendirememesi yaşanan müdahalelerin hukuki anlamda meşruiyetini ortadan kaldırıyor (Arı, 2008: 578)

Irak'ın yaşadığı bu on yıl ardından 2003 müdahalesinin gerekçelerinin ne kadar gerçekçi olamayacağı daha iyi anlaşılmaktadır. Öte yandan 2003 müdahalesinin Irak halkı tarafından en azından ilk zamanlar için Saddam'ın devrilmesi sonucundan hareketle memnuniyetle karşılanması, bu on yılda çekilen derin zulmün bir sonucu olduğu da anlaşılmaktadır. 2003 müdahalesi sonrası yaşanan durumu ve müdahalenin egemenlik ve meşruluk kavramları açısından sıkıntılı yönlerini aşağıda tartışacağız.

3.1.3.1.2. 2003 Irak Müdahalesi ve İnsani Müdahalelere Etkisi

11 Eylül saldırılarının ABD'nin güvenlik politikalarına etkisi, 2002'de Bush yönetiminin, Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde kendini belli etmiş ve literatüre Bush doktrini olarak geçmiştir. Bu belge, demokrasi ve insan haklarını da içeren bir belgeydi ama asıl önemi, ABD'nin ulusal güvenliğini tehlikede gördüğü durumlarda münferiden kuvvet kullanmaktan imtina etmeyeceklerini belirtmesiydi. Belge her ne kadar insan haklarından bahsetse de temel meselesi ABD'nin ulusal güvenliği meselesiydi (Keskin, 2007: 64). Bush doktrini ile ABD ve İngiltere'nin 2001 terör saldırısı sonrası bu döneme kadar görece olumlayıcı tavrı terk ettiklerini gösterdi. Güvenlik sorunsal gündeme gelene değin devletlerin egemenliklerinin başka unsurlarla aşındırılmasını sorun olarak algılamayan bu devletler, güvenlik problemi ile birlikte egemenlik hakkını tekrar hatırlamış oldular (Beriş, 2006: 365).

Ulusal güvenlik konusunda üst düzey önlemlere başlayan ABD'nin "önleyici meşru müdafaa" söylemi temelinde, Irak'ın elindeki kitle imha silahlarının tehlike saçtığını, El Kaide ile bağlantılarını ve bu kitle imha silahlarının El Kaide'nin eline geçmesinden duyduğu endişeyi dile getirerek BM ile birlikte bir operasyon planlamaktaydı. Fakat ABD'yi İngiltere dışında kimse desteklemeyince, 20 Mart 2003 yılında İngiltere ile birlikte Irak'a "Irak Özgürlüğü Operasyonu" adında tek taraflı müdahaleyi başlattı. Saddam'ın devrilmesi üzerine de 1 Mayıs 2003'te müdahalenin sonlandığını ilan ettiler (Cleveland, 2008: 595- 596).

Ne var ki bu müdahale ilan edildiği gibi iki ayda bitmedi ve tamamlanmadı. Bugüne kadar Irak'taki kaosun bir başlangıcı oldu ve Anglo- Amerikan askerlerinin kolaylıkla terk edemediği ve yıllarca kaldığı kronik bir kaos haline dönüştü. Terörizm ile mücadele adına 2001'de Afganistan'a yapılan müdahale gibi çok taraflı olmayan ve sempatik karşılanmayan bu müdahale Dünya genelinde protestolara sahne oldu. Başlangıcı itibari ile meşruiyet sorunu yaşayan müdahalenin dayandığı iddia olan kitle imha silahlarının, ABD'li denetmenlerce didik didik edilmesine rağmen varlığına dair bir bulguya rastlanmaması, Saddam'ın kitle imha silahı kullanmaması bu müdahaleyi işgalci bir eyleme dönüştürdü ve bu durum kamuoyu desteğini neredeyse tamamen ortadan kaldırdı. Dahası Irak'ın içinde bulunan Kürt, Sunni ve Şii kesimlerinin Saddam'ın devrilmesi ile ayrı ayrı hak ve özerklik talep etmesi, Anglo-Amerikan orduyu içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştu. Bu talepler her gün bir yerlerde bombaların patlaması ve katliamların yapılması şeklinde kendini gösterirken, Irak daha çok istikrarsızlaştı (Cleveland, 2008: 597). Irak'ta parlamenter bir rejim kurması için çabalanmasına rağmen, Şii, Sünni ve Kürtlerin her seçim sonucuna itiraz etmeleri, Şiiilerden başbakan çıkınca Kürtlerin ve Sünnilerin itiraz etmesi (Arı, 2008:611) ve krizin bu şekilde devam etmesi ara ara geçici hükümetler kurulsa da bir türlü parlamenter rejimi yerleştirelemiyordu. Bölgede şiddet gün geçtikçe tırmanmıştır. Hala Irak'ta sıklıkla bombalar patlamakta, can kayıpları yaşanmaktadır ve ülkeye henüz istikrar gelebilmiş değildir. Bugün Irak halkı, Saddam döneminin baskıcı rejimine bile razı gösterecek durumda can ve mal güvenliğinin olmadığı bir ortamda hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar.

ABD'nin demokrasinin hakim olduğu, hukukun üstünlüğünde federatif bir Irak Devleti oluşturma (Arı, 2008: 607) isteğinin önünde bir çok engel vardı. Bunlardan biri parçalı etnik yapının devlet yönetiminde daha fazla hak iddia etmeleri ve aynı masaya oturmaya ikna olmamalarıdır. Öte yandan ortaya çıkan tabloda Saddam'ın devrilmesinin ve demokratik bir Irak kurmanın, ABD'ye maliyeti hesapladığından çok daha fazla olmuştur. Öncelikle böyle bir dönüşüm için gerekli olan masraf ABD'nin altından kalkabileceği bir masraf değildi. Bunun için ilk başlarda yüz çevirdiği müttefiklere başvurmak durumunda kaldı. Fakat beklediği gibi bir sorumluluk paylaşımına müttefikleri yanaşmayınca eksik mali imkanlar ve personelle yürütmeye çalıştığı operasyonu başarıyla tamamlaması imkansızlaştı (Cleveland, 2008: 598).

Öte yandan kitle imha silahlarının bulunamaması üzerine müdahaleyi meşrulaştırmak adına insani nedenleri öne süren ABD'nin Irak toplumunu demokrasi ile yeniden dönüştüreceği ve inşa edeceği iddiası⁴⁷ gerçekten de içinde birçok problemi barındıran bir iddiaydı. Bu iddia ile, insani müdahale doktrinine terörizmle mücadele de dahil oluyordu. Fakat hem başlangıcı itibari ile hem de sonucu itibari ile insani müdahalenin itibarını sarsmış ve o zamana kadar ulusal çıkarlarla anılmamasına özen gösterilen insani müdahalelerin saflığı ve inandırıcılığı ortadan kalmıştır. Dahası 2001 yılından bu yana insani müdahalelerin yapılma oranı azalmış ve bu dönemde yaşanan Darfur, Zimbabwe ve Burma gibi yerlerdeki katliamlara müdahale edilememiştir. 2004 yılından beri Sudan'ın Darfur Bölgesi'nde yaşanan çatışmada 200 bin kişi ölmüş ve iki buçuk milyon kişi evsiz kalmasına rağmen BM'nin müdahalesi küçük bir Afrika birliği gönderme şeklinde olmuştur (Heywood, 2011: 382). Bu dönemde yaşanan insani krizlerden özellikle Darfur'un tüm insani müdahale gerektirecek kriterlere haiz olmasına rağmen müdahale edilmemesini, insani müdahalenin gerçekleşmesi için önce onu gerçekleştirecek ülkenin bir menfaatinin olması gerektiği düşüncesine bir dayanak oluşturdu. Böylelikle tek taraflı müdahalelerin gerçekten de saf insani gerekçelerle yapılmadığını göstermiş oldu (Keskin, 2007: 67).

---

⁴⁷ ABD, Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii nüfusunun siyasi hayattan dışlayan ve fiziki saldırılara maruz bırakan Saddam rejiminin devrilmesi ve rejim değişikliğinin insan hakları namına gerçekleştirilmesini savunmuştur. Böylelikle daha demokratik ve insan haklarına saygılı, toplumu kapsayacak bir rejimi getirmenin gerekliliği savunulmuştur (Heywood, 2011: 382).

2003 Irak müdahalesinin kötü sonuçları üzerine, insan müdahale fikri daha sert eleştirilir oldu ve BM'ye de kötü etkileri oldu. Bu durumun BM üzerinde iki yönlü bir etkisi oldu. İlk olarak BM'nin, ABD'nin Irak'a müdahalesinde ortaya çıkan büyük kaosu engelleyememesi, BM'nin uluslararası barışı tesis etmede nasıl yetersiz ve etkisiz kaldığını gösterdi; ikincisi ise BM'nin bundan sonra yapacağı çok taraflı müdahalelerin olasılıklarını azalttı. 1990-2000 yılları arasında ABD'nin tek taraflı müdahalelerine karşı görece gösterilen memnuniyet ve bu tek taraflı müdahalelerin devletler tarafından kötüye kullanılabileceği riskini gözler önüne serdi (Keskin, 2007: 61-62).

Bugün müdahalelerden sonraki Irak'ta, insani güvenliğin sağlanmasını engelleyen bireysel ve toplumsal birçok güvensizlik alanı doğmuştur. Bu konuda yerel sivil toplum örgütlerinin üzerinde mutabık kaldığı konular, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, su ve elektrik gibi temel kaynaklarda yetersizlik, altyapı problemleri, yerel sivil toplum temsilinde yaşanan problemler, kadın ve gençlerin politik temsilinde yaşanan sıkıntılar, taciz, tehdit, azınlık hakları, temel kültürel ihtiyaçlarda bile toplanma yasakları, basın ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanması konularıdır (Bilgin Aytaç, 2013: 185).

Irak müdahalesinin hem Irak halkını, hem ABD politikalarını, hem Dünya kamuoyunu insani müdahale perspektifinde derinden etkilediği muhakkaktır. Irak'ta bugün bile hala istikrarsızlığın devam etmesi, hak taleplerinin bombalı eylemlerle yapılması, henüz tam anlamıyla bir demokrasinin yerleşmemesi, seçimlere katılım oranlarının düşük olması gibi nedenlerle müdahalenin başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Zira 2003'ten 2011'e kadar Irak'taki ABD askerinin varlığı, büyük fon aktarımları, altyapıdan, yoksulluğa, savaşın kadınlar üzerindeki olumsuz etkisinden, okuma yazmadaki düşük oranlara kadar hiçbir süreçte güvenli alanı genişletememiştir (Bilgin Aytaç, 2013: 217).

ABD politikalarına geldiğimizde, 1990'lar boyunca Dünya'da başat aktör olma iddiasında olmasına rağmen ve buna yaklaşmasına rağmen, özellikle 2003 Irak müdahalesi ile uluslararası hukuku ve BM'yi alenen çiğnemesiyle ve Irak'ta daha büyük çatışmalara sebep olması hasebiyle dış politikada büyük oranda meşruiyetini yitirmiştir. Dünya kamuoyunun 1990'lar boyunca insani müdahalelerin Dünya barışını sağlamak açısından önemli bir girişim olacağına dair görüşleri eskisi gibi savunulmamaktadır.

Bunda hem tek taraflı müdahalelerin meşruiyet sorunu yatmakta hem de insani müdahaleler uygulamasındaki seçici davranılmasının samimiyete gölge düşürmesi ile alakalıdır. BM'ye olan güveni de büyük oranda sarsan 2003 Irak müdahalesi sonrasında, BM'nin birleştiriciliği ve uluslararası barış ve güvenliğin garantörü oluşu sorgulanır oldu.

3.2.BİR EGEMENLİK SORUNU OLARAK İNSANİ MÜDAHALELER ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

İnsani müdahaleleri şimdiye kadar hukuki açıdan, teorik açıdan tartışıp pratikleriyle aktarmaya çalıştık. Bu anlatımlarda üç tartışma konusu merkeze oturmaktadır: Birincisi, insani krizler, devletlerin egemenlik haklarını ihlal etmede meşru bir dayanak olabilir mi? İkincisi, insani müdahalelere uluslararası ve ulusal barışı sağlamada başarılı ve faydalı bir çözüm müdür? Üçüncüsü ise bu iki sorunun bir sonucu olarak, neden insani krizlerin hepsine müdahale edilememiş ve bazı insani krizlerde daha ısrarcı olunmuştur?

Devletlerin egemenlik hakkının yarattığı ilkeler ve uluslararası hukuk teamülü gereği, devletlerin iç işlerine karışılmaz ve egemenlik hakları çiğnenemez, zira bu onun kendi kaderini tayin etmenin de bir gereğidir. Fakat gerçekten de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yönetme kabiliyetine haiz olamamış, özellikle ulus olma bilincinin olmadığı çok etnikli ve parçalı devletlerde yönetime gelen bir kabilenin, soyun ya da etniğin diğerine karşı güç mücadelesini kanlı bir biçimde yürütmesi, 1990'lardan sonra da Doğu Bloğu'nun dağılması ile oluşan güç boşluklarıyla baş edemeyen devletler ve örneğin parçalanmış Yugoslavya'da etnik çatışmanın ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu etnik milliyetçilik hareketlerinin devlet talepleri gibi, yarım asırdan fazla dönemin insani krizlerle geçtiğini ve geçmekte olduğunu gösterdi. Bu dönem içerisinde insani krizlerin ve katliamların, kural tanımaz bir biçimde her türlü savaş ahlaksızlığı içeren yöntemlere başvurusu, oluşan milyonlarca mülteci, milyonlarca can kaybı karşısında elbette uluslararası anlamda bir çözüm getirilmesi, hem romantik güdülerle hem Dünya barışının her bir devletin insan haklarına riayet ettiği bir sistem içinde mümkün olacağı düşüncesi hem de her bir devletin aslında sınır güvenliği gibi önemli bir konunun sınır komşularının insancıl devlet yönetimlerine sahip olmasına bağlı olması gibi rasyonel gerekçelerle bu insani krizlere bir çözüm bulunmalıydı. Ama

uluslararası hukuk teamülü gereği ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM'nin kurucu antlaşmasına yerleşmesi ile günümüze kadar ve sonrasında uluslararası ilişkileri şekillendirecek olan egemenlik ilkesinin verdiği dokunulmazlık hakkının da insani krizlere çözüm bulunmasında önemli bir engel teşkil etmesinden dolayı ayrı bir krize neden olmuştur.

1648'den bu yana klasik anlamda egemenlik kavramının varlığının devam etmesi ve bununla birlikte insani krizlerin daha da artması devletlerin egemenlik ilkesinin yeniden tanımlanmasını gerektirmekteydi. Klasik egemenlik tanımının dış egemenlik kapsamında herhangi bir dış otoriteyi kabul etmemesi BM Şartı ile bir miktar aşılmıştır. Özellikle kuvvet kullanmaya getirilen kısıtlamalar bunun en önemli örneğidir. Fakat klasik egemenlik tanımının devletin halkı üstünde yegane otorite oluşu ve bu otoritenin insan haklarını ihlal edici bir biçimde kullanılması bu iç egemenlik tanımının da değişmesini gerekli kılmaktadır. Zira böylesi bir durum son dönemlerde devlet içinde soykırım, insan kıyımları gerçekleşirken devletlerin arkasına sığınabilecekleri bir alan yaratmaktadır. Bu insan kıyımlarına uluslararası kamuoyunun ilgi göstermemesi imkansız bir hale gelmiştir. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, son on yılda sosyal medyanın artmasıyla her bir bireyin devletler içindeki hukuksuzluklardan haberdar olabildiği bir dönemde yaşamaktayız. Dolayısıyla insan haklarının devletlerin iç meselesi olarak görülmesi imkansız olmuştur.

İnsan haklarının devletlerin egemenlik hakkı üzerindeki dönüştürücü etkisini 2005'te ICISS'in hazırladığı *Koruma Sorumluluğu Raporu*'nda görmüş olduk. ICISS'in R2P ile devletlere ahlaki ve sorumluluk sahibi bir egemenlik anlayışı, ayrıca devletlerin egemenlik hakkının vatandaşlarının haklarına riayet ettiği sürece geçerli bir hak olabileceği gibi çözüm ve alternatifler üretmeye gayret ettiğini daha önce belirtmiştik. Bu makul bir çözüm gibi görünmekle birlikte, bu kuralların BM tarafından mutlak surette bir kanun haline getirilmemesine bağlı olarak rapor çıktıktan sonra (2005) dahi insani krizler yaşanmasına rağmen (Darfur, Zimbabwe, Burma gibi) bunlara sessiz kalınması, insani müdahaleler uygulamalarında bir standardın olmaması, ICISS'in ürettiği bu çözümün bir tavsiye niteliğinde kaldığını ve bağlayıcılığının olmadığını bize göstermektedir. Dolayısıyla insani müdahalelerin *ad hoc* yapısı devam etmekte ve bu durum insani müdahaleler açısından bir kural ve standart oluşturulmasını mümkün

kılmamaktadır. Böylesi bir standardın oluşturulmaması, devletlerin insan hakkı ihlalleri konusunda seçici davranmasına maalesef uygun bir ortam yaratmaktadır.

Değişen egemenlik kavramının devletler tarafından içselleştirilmesi önemlidir. Küreselleşme, bireyin artan önemi, karşılıklı bağımlılık gibi unsurlarla kısıtlanan devlet egemenliğinin içselleştirilebilmesi, bu haktan vazgeçtiklerinde sağladıkları fayda ile orantılıdır. Üçüncü Dünya devletlerinin klasik anlamda egemenlik tanımından vazgeçemediklerini görmekteyiz. Çünkü bu küreselleşme sürecine edilgen bir pozisyonda dahil olmaya mecbur bırakıldıklarından, aynı anda küreselleşmenin zenginliğinden değil de riskinden daha çok nasiplenince (Ercan, 2009: 18) klasik anlamda egemenlik tanımına başvurmalarının sınır güvenlikleri için elzem olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla küreselleşmenin getirdiği zararlardan korunmak için muhafazakar bir egemenlik tanımını benimsediklerini görmekteyiz. Bu coğrafyalarda aynı zamanda ağır insancıl felaketlere de rastlanmakta olduğu biliyoruz. Buradaki insancıl felaketlere sadece askeri kuvvet kullanma biçiminde insani müdahale ile önlemek ise mümkün görünmemektedir.

Bu coğrafyalardaki insancıl felaketleri ele alırken gözden kaçırmamamız gereken önemli nokta sosyal adaletsizliğin çoğu problemlerin (terör, çatışma, kaos) temelinde var olabileceği düşüncesidir. Sadece savaşın yokluğunun barış demek olmadığı düşüncesinden yola çıkıldığında şiddete yol açan faktörlerin ortadan kaldırılmasına çabalanmalıdır. Bu anlamda sosyal adaletin sağlanması ve yapısal şiddetin⁴⁸ de önlenmesi gerekiyor (Aral, 2007: 77). Ekonomik darlık, küresel kapitalizm ağında edilgen devlet olmak, toplumsal eşitsizlik gibi konuların devlet içi çatışmalarda ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekte daha potansiyel devletler haline geldiğini görmek gerekiyor. Küreselleşmenin toplumlarda yarattığı kırılmaların şiddet biçiminde ortaya çıkması bu konu üzerine eğilmeyi gerektiriyor. En azından Doğu-Batı, Kuzey- Güney arasındaki ekonomik anlamda uçurumun azaltılması gerekiyor. Zira bu ekonomik anlamda büyük fark ile kötü devlet yönetimine maruz kalmış bireyler

---

⁴⁸ Yapısal şiddet kavramı, 1970'li yılların başında Johan Galtung'un liderliğindeki İskandinav kökenli Barış Araştırması Okulu tarafından ortaya atılmıştır. Şiddete sosyolojik bir içerik vermek için geliştirilmiştir. Buna göre, yapısal şiddet, realist ve rasyonalist kuramda olduğu gibi, mutlaka bir silahlı unsurun ve tehdidi anlamına gelmez. Mevcut toplumsal yapılar içinde oluşan eşitsizlik ve fakirlik de bir şiddet türüdür. Bu nedenle savaşların esas nedeni adaletsiz bir düzenin varlığıdır. Mevcut sistem global güvensizliğin ürünüdür ve adil olmayan bir sistemi güç kullanarak korunmasına yöneliktir (Yalvaç, 2006: 278).

saldırgan milliyetçiliklere ve köktendinciliğe yönlendirmektedir (Sander, 2007: 598). Örneğin, El Kaide liderlerinin çoğunluğunu oluşturan zengin çocuklarının sosyal adalet duygusuyla hareket ettiklerini söylemek gereksiz olur ancak üyelerinin çoğu yoksul bir maddi ve siyasi kültürün ürünleridir (Brown, Ainley, 2008: 239-240). Eğer insancıl faciaları önlemek istiyorsak, güvenlik güduları ile sosyal adalet fikrini bir arada ele almamız gerekiyor (Aral, 2006: 14). Böylelikle, bir yandan silahlı çatışmalarda ölenlerin sayısını azaltırken öte yandan çocuk ölümleri, kötü beslenme, sağlıklı gıdaya ulaşamama, işsizlik, cinsiyet eşitsizliği, kadınlara yapılan kötü muameleleri engellemenin de bir yolu bulmuş olunacaktır.

Sadece Üçüncü Dünya devletlerinin egemenliğin muhafazakar tanımını benimsediklerini söylesek de küreselleşmenin egemen gücü olan ve egemenliğin küreselleşme tarafından aşındırılmasını sorun olarak görmeyen ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası aynı biçimde klasik egemenlik ilkesine sığındığını görmekteyiz. Buradan çıkarılacak sonuç, devletlerin küreselleşme ile sınırlarının anlamsızlaşmasına rıza gösterilse de, sınırlarına yönelik askeri bir tehdit unsuru olduğunda klasik egemenlik kavramının tekrar devreye girdiğidir. Dolayısıyla klasik egemenlik tanımı devletlerarası askeri tehdit unsurları var olduğu müddetçe her zaman varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Bir egemenlik sorunu yaratıp yaratmadığının ötesinde insani müdahaleler çok taraflı ya da tek taraflı biçimde yapılmaya devam etmektedir. Bu durumda sadece egemenlik perspektifinden değil doğurduğu sonuçlar açısından da değerlendirmek gerekir. Çünkü müdahaleler egemenlik sorunu yaratsın ya da yaratmasın meşruluk kıstası üzerinden de değerlendirilmektedir. Bundan dolayıdır ki ABD'nin Afganistan müdahalesi meşru görüldüğü için egemenlik sorunu yaratmayacak biçimde BM'nin desteğini almış çok taraflı bir operasyonken; Irak müdahalesi meşru görülmemiş ve BM desteği de almadığı için açık bir biçimde egemenlik sorununa neden olmaktadır. Öte yandan İnsani müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı görsek bile doğurduğu sonuçların diğer devletler tarafından hemen kabul edilebildiği örneklere rastladığımızı bildirmiştik. Örneğin, 2003 ABD ve İngiltere'nin tek taraflı müdahalesi sonucu Irak'ın bütünlüğü parçalanmış bu müdahale her anlamda sorunlu olsa da oluşturulan Bölgesel Kürt Yönetimi'nin lideri ile diğer devlet liderleri resmi temaslarda bulunabilmektedir.

Ne olursa olsun bir insani kriz oluştuğunda ona bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği fikri artık kanıksanmış durumdadır. İnsani müdahale tartışmalarının önemi artık hukuki boyuttan çıkıp nasıl ve ne zaman yapılmalı sorunudur, çünkü bu durum müdahalenin de sonucunu ve kaderini belirleyecek derecede önemlidir. Zira Somali, Ruanda ve Bosna örneklerinde olduğu gibi harekete geçilmesi gerektiğinde bunun nasıl yapılacağı belirsiz kalması durumunda ya hiç müdahale edilememekte ya da müdahale “doğru zamanda” ve “doğru biçimde” yapılamamaktadır. Nitekim ister tek taraflı ister çok taraflı olsun BM veya bölgesel örgütler büyük devletlerin etkin olduğu karar alma mekanizmaları ile yönetilmektedirler ve ancak onların istekli olmaları halinde harekete geçebilmektedirler (Tekin, 2011: 12). İnsani müdahalenin faydalı veya faydasız bir girişim olduğunu da ancak doğurduğu hukuki olmayan sonuçlara bakmakla mümkündür. Zira insani müdahaleye başvurmakta genel anlamda motivasyon, insan ölümlerindeki aşırılık, mülteci krizi ve yönetim problemleri ise, insani müdahaleler yapıldıktan sonraki dönemdeki rakamlarla mukayese edildiğinde müdahalenin başarılı veya başarısız olduğu anlaşılabilir ve bu durum hukuk kapsamı dışında bir alandır.

İnsani müdahale örneklerine baktığımızda, Somali'ye yapılan müdahalenin üstünden on yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, Somali hala istikrarsızdır ve kökten-dinci grupların mekanı haline gelmiştir. Somali'deki hezimetten dolayı, hemen akabinde gerçekleşen Ruanda soykırımına müdahalede imtina eden bir uluslararası toplum görmekteyiz. Fakat Ruanda'ya yapılacak erken müdahalenin krizi çözüp çözemeyeceğinden de emin olamamaktayız. Bosna'daki çatışmalar yakın zamanda son bulabilmişken, Eski Yugoslavya'daki çatışma potansiyeli ve tehdidi yakın döneme kadar devam etmiştir. 1999 Kosova müdahalesinden sonra en şiddetli çatışmanın 2004'te Sırp ve etnik Arnavutlar arasında Mitrovica'da cereyan etmesi üzerine NATO'nun Kosova'daki birliklerini takviye etmesi müdahalelerin yapıldığı devletlerde sonradan huzurun sağlanmasının çok zor olduğu görüşünü de kanıtlamaktadır (Brown, Ainley, 2008: 213). Yine de Kosova kısmen başarılı bir operasyon olarak görülmektedir. Çünkü NATO'nun askeri zayıyatı az sayıdadır ve müdahale sonrası çatışma kısmen durmuştur. Sierre Leone ve Doğu Timor'da bazı başarılar elde edilse de BM birlikleri hala orada bulunmakta. Afganistan ve Irak'ta 11 Eylül saldırıları sonrası yapılan müdahalelerde işin içinden çıkamayan ve işgalci konumuna düşen ABD ve müttefiklerinin askeri operasyonlarına şahit olmaktadır.

Üstüne bu müdahalelerin devirdiği diktatörlerin yerine geçen işgal kuvvetlerinin daha fazla ölüm, kaos ve teröre yol açtığını söylemek yanlış olmaz. Bu örneklerde, vatandaşların sadece yönetimsiz olmakla kalmayacağı dahası hiç bitmeyen bir savaşın içine sürüklenebileceği gözler önüne serildi. Dolayısıyla, hükümet otoritesinin ortadan kalktığı durumlarda dış müdahale işlerin daha da kötüleşmesine neden olabilir. Öte yandan müdahalelerin olumlu sonuçlar doğurduğunu söylemek de mümkündür. Örneğin, 1991'de yapılan Irak müdahalesinde Kürt isyanından sonraki katliamlar önlenebilmiştir (Heywood, 2013: 390). Fakat on yıldan fazla sürecek ambargonun Irak halkını büyük bir sefaletle sürüklediğini de belirtmek elzemdir. Sierra Leone'deki müdahale sonunda da on yıl süren iç çatışma ortamı son bulmuştur.

İnsani müdahalelerin başarıya ulaşmasında önemli engellerden biri de hem insani motivasyonla hareket edilmesi hem de aslında insan ölümlerinin artırması gibi bir handikabının olmasıdır. Bunlarda genellikle çatışma bölgelerinde çatışanlarla sivil halkın iç içe olmasının etkisi büyüktür. Zira klasik anlamdaki savaşlar gibi mevzilenecek veya üniformalı askerlerden ziyade çatışan tarafların normal giyimli, sivil görünümlü kişilerce de yürütülmesi işin içinden çıkılmasını zorlaştırmakta ve elbette yapılan müdahalelerde sivillerin ölmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu da insani misyona gölge düşürmektedir. Hangi taraf daha az sivil öldürdüyse onun başarılı olacağı gibi bir kıstas da ahlaki normlara uymamaktadır.

İnsani müdahalelerin, müdahalede bulunan devletlerin vatandaşları ve değerleri açısından yarattığı bir diğer olumsuzluk ise, o devletin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasın çatışmacı taraflardan çok müdahalede bulunan devletlerce tahrip edilmesidir. Bugün çoğu devlet savaş hukukuna ilişkin düzenlemeleri kabul etmiş olsa da savaşan tarafların devlet olmadığı bu yeni yüzyılda çatışmaların her türlü savaş hukuksuzluğu çerçevesinde yapılması da doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Haklı savaş kuramının günümüze kadar gelmesi olumlu görünse de çatışanların teröristleşmiş siviller olması tüm gelişmeleri anlamsız kılmaktadır. Dolayısıyla insani müdahalenin barış yapma konusunda başarısız olması; insani davranması beklenen müdahaleci devletlerin, aynı insaniliği aslında iç çatışmada göstermemiş çatışmacılara nasıl davrandığı noktasında tartışmak sorunlu görünmektedir. Buna rağmen, müdahale eden devletlerin, çatışmanın yaşandığı devlette her türlü hukuksuzluğu yapacağı anlamına

asla gelmemektedir. Zira bu operasyonları yönlendiren devletlerin teknolojik ve istihbarat anlamında daha üstün olduğunu ve dolayısıyla daha az hatalı operasyonlar yürütülmesinin mümkün olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda, örneğin ABD ve müttefiklerince Afganistan ve Irak'taki savaşlarda sivil-asker ayrımı gözetmeksizin her türlü öldürme yöntemleri denemesi ve bombaların her çeşidini kullanması ve özellikle Irak'ın tarihi hafızası olan müzelerin yağmalanmasına müsaade edilmesi (Aral, 2007: 61) hiçbir gerekçe ile açıklanamaz.

İnsani müdahaleleri sadece askeri operasyonlar bağlamında da bir barış yapma biçimi olarak görmek de sorunludur. İnsani müdahalenin barış sağlama gibi bir iddiası varsa bunun sadece askeri yönüyle gerçekleştirilemeyeceği daha sonrasında toplumun dönüşümüne katkı sağlama zorunlulukları aşıkardır. Fakat toplumu yeniden yapılandırmayı kapsayan insani müdahalenin başarıya ulaşma ihtimali de oldukça düşüktür.

Bu ihtimalin düşük olmasının nedeni toplumu yeniden yapılandırmak çok maliyetli bir iştir. Hem BM bütçesinin bu konuda kısıtlı oluşu⁴⁹ hem de tek başına devletlerin bu maliyetinin altından kalkamayacak kadar pahalı bir iş olduğunu bilmek gerekir. Nitekim bunu Irak müdahalesinde bariz bir biçimde gördük. Bir devlet inşa etmek ne askeri bir iştir ne de salt para gerektiren bir iştir. Çatışan taraflar arasında uzlaşa sağlamak, her kesimin rızasının alındığı bir yönetim inşa etmek her açıdan bir bütünlük gerektirir. İnsan, para ve asker kaynaklarının yanı sıra aynı amaç etrafında bir dış baskı ile birleştirmek özellikle çok etnikli ve dinli toplumlarda imkansız görülmektedir.

Tüm bu durumları değerlendirdiğimizde, BM'nin neden insani müdahalelerde etkisiz kaldığı ve sistemin güçlü aktörlerinin bazı insani krizlere müdahale ederken bazılarına müdahale etmemesi daha anlamlıdır. İnsani motivasyonla yapılan müdahalelere (Somali gibi), daha çok ulusal çıkar amacıyla yapılan müdahalelerden

---

⁴⁹ BM bütçesi devletlerin bütçelerinin katkıları ile oluştuğundan her daim problemlili bir konu olarak var olmuştur. 2002'de yayınladığı bir makalede Alexandra Novosseloff, BM bütçesinin 1995'tenberi sürekli olarak küçültüldüğünü söylemiştir. BM Genel Kurulu'nun 55. oturumunda, ABD'nin barışı korumaya ayrılmış bütçe payını % 31'den % 25'e çekmek istediğini ve genel bütçeye olan %25'lik katkıyı da %22'ye çekmek istediğini belirtmiştir. 2005 yılı bütçe verilerine göre en fazla katkıyı %22'lik bir oranla ABD yapmıştır. BM bütçesinde en büyük sıkıntı devletler için belirlenen yıllık aidatların ödenmemesinden kaynaklanır (Novosseloff, 2002: 34-35; <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1n> , erişim tarihi: 17.07.2016).

daha az vakit ve nakit ayrılmaktadır. ABD'nin Somali'deki asker kayıplarından sonra ülkesinde oluşan kamuoyunun baskısıyla askerlerini hemen geri çekmesi ve fakat Irak'ta aynı hezimetin çok daha fazlasını yaşamasına ve kendi kamuoyunda aynı baskının daha fazlasını görmesine rağmen on yıl kadar orada kalmakta ısrar etmesi her iki müdahalede farklı motivasyonların olduğunun kanıtıdır. Bunun nedeni Somali'nin küresel sistemde anlamlı bir varlığının olmaması ve Irak'ın küresel sistem içinde örneğin sahip olduğu petrol yatakları ile anlamlı bir varlığının olması ile alakalıdır.

Bu gelişmeler, BM'nin kapsayıcılığına ve tarafsızlığına da zarar vermektedir. BM kurulurken beş daimi üyeye veto hakkının verilmesi açısından başlangıç itibari ile eşitsiz bir organizasyon olduğunu bize göstermiştir; lakin başat güçlere hizmet etmek için kurulmadığı da bir gerçektir. En azından bu amaçla dahi kurulsa BM'nin varlığının hesaplanandan daha ileri boyutlara ulaştığını söylemek gerekir. Bundan dolayıdır ki, ABD'nin BM'de veto yetkisi olmasına rağmen 2003 Irak operasyonu gibi kendi politikalarını ve eylemlerini kısıtlayacak bir BM'nin varlığına karşı gönülsüzlük göstermektedir (Heywood, 2013: 145). Bugün beş daimi üyeden daha etkili devletler hızla büyümektedir ve Dünya siyasetine yön vermektedir. Esas problem, 1945'lerde dizayn edilen BM sisteminin günümüz gelişmelerine ve sorunlarına karşılık veremeyecek kadar anakronik hale gelme tehlikesiyle karşı karşıya oluşudur. Dolayısıyla BM'nin bir an önce kökten bir değişikliğe ihtiyacı vardır.

SONSÖZ

İnsani müdahale, insan haklarını ve devletlerin egemenlik haklarını birlikte değerlendirmeyi gerektiriyor. Bu hangisinin üstün olduğuna dair sonu olmayan bir tartışmaya yol açmamalı. Burada amaç ikisinin birlikte var olabileceği bir düzlem bulmaktır. Devletlerin egemenliği gerçekten de ister klasik anlamıyla olsun ister günümüzdeki unsurların etkisiyle değişmiş anlamıyla olsun, devletler için her zaman varlığına sınırlanacak bir alan olarak kalacaktır. Fakat devletlerin insan hakları konusunda ciddi bir uluslararası baskıya maruz kaldığı da bir gerçektir.

Devletler, günümüzde küreselleşmenin etkisiyle ve devletlere sağladığı faydayla, sınırları için ciddi askeri bir tehdit unsuru olmadığı müddetçe egemenliklerini paylaşmaya rıza göstermektedirler. Devletler egemenliklerinin aşınmasına ve paylaşılmasına rıza gösterebilirler de, özellikle Üçüncü Dünya devletlerinin bu konuda daha muhafazakar bir tutum sergilediklerini görmekteyiz. Üçüncü Dünya devletlerinin insan hakkı ihlali yapan devletlerin başında gelmeleri karmaşık bir sorunu önümüze getirmektedir. Çünkü bu devletler BM üyesi olduklarından BM Şartı'nın onlara sundukları egemenlik hakkından faydalanabilmektedirler. Burada göz önünde bulundurulması gereken mesele BM Şartı'nın insan haklarını koruyan ve devletlerin sorumluluklarına dahil eden maddeleri de bünyesinde barındırmasıdır. Dolayısıyla BM'nin devletlere verdiği egemenlik hakkını insan haklarından bağımsız düşünemeyiz. İnsan hakları ihlali yapan devletlerin bunu dikkate alması gerekiyor. Zira devletler hem insan hakkı kanunlarının yaygınlaşması hem de UCM'nin yargı yetkisiyle sınırlanmış bulunmaktadır. Bu sınırlandırmalara maruz kalmamak için devletlerin insan haklarını gözetmeleri gerekiyor.

Devletlerin egemenlik hakkı da insan hakları gibi doğal bir haktır. Uluslararası sistemin hegemonya üretmesini engellemek ve devletlerin eşit bağımsız siyasal birimler olarak kalması için gereklidir. Fakat devletler bir egemenlik sorununun doğmasını istemiyorlarsa insan haklarını gözetmek zorundadırlar. Öte yandan insan hakları ihlaliinde işletilecek sistem BM kapsamı dışında olmamalıdır. Çünkü böylesi bir durum yine uluslararası sistemin hegemon üretmesine sebep olabilir ve uluslararası ilişkilerdeki yatay düzlem bozulabilir. Öte yandan BM kapsamı dışında yapılacak müdahaleler her devletin kendi adalet anlayışının ve arayışının sonucu olacağından

uluslararası düzenin bozulmasına neden olacaktır. Diğer bir sonucu da bu tarz müdahalelerin devletlerin ulusal çıkarlarından ayırt etmek zor olduğundan müdahalenin araçsallaştırılması olabilecektir. Ulusal çıkardan ayırt edilemeyen tek taraflı müdahalelerin bir egemenlik sorunu doğuracağı da açıktır. Dolayısıyla en büyük çabanın BM sistemine işlerlik kazandırılması yönünde verilmelidir. Bu uluslararası düzenin sağlanmasında önsel bir koşuldur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Arı, T., (2008), *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Tarihi*, (4. Basım), MKM Yayınları, Bursa.

Başeren, S. N., (2003), *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, (1. Basım), Ankara Üniversitesi Basımevi Yayınları, Ankara

Beriş, H. E., (2006), *Küreselleşme Çağında Egemenlik “ Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları ”*, (1. Basım), Lotus Yayınevi, Ankara.

Brown, C., Ainley, K., (2008), *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, çev. Arzu Oyacıoğlu, (3. Basım), Yayın Odası Yayınları, İstanbul.

Cleveland, W. L., (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, (1. Baskı), Agora Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

Ercan, F. (2009), *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, (5. Basım), Bağlam Yayınları, İstanbul.

Evans, G., Newnham, J., (2007), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, çev. H. Ahsen Utku, (1. Basım), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.

Hasgüler, M., Uludağ, M. B., (2005), *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, (2. Basım), Nobel Yayınları, Ankara.

Heywood, A., (2011), *Siyaset Teorisine Giriş*, çev. H. Murat Köse, (1. Basım), Küre Yayınları, İstanbul.

Heywood, A., (2013), *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, (1. Basım), Adres Yayınları, Ankara.

Huntington, S. P., (2008), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Cem Soydemir, (6. Basım), Okuyan Us Yayınları, İstanbul.

Sander, O., (2007), *Siyasi Tarih 1918-1994*, (16. Basım), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Slattery, M. (2008), *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, vd., (2. Basım), Sentez Yayınları, İstanbul.

Sönmezoğlu, F., vd., (2013), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (5. Basım), Der Yayınları, İstanbul.

Şenel, A., (2004), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, (11. Basım), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Yalçinkaya, H., (2008), *Savaş: "Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı"*, (1. Basım), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Yayla, A., (2004), *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*, (3. Basım), Adres Yayınları, Ankara.

Wendt, A., (2012), *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin Sarı Ertem, Suna G. I. Öner, (1. Basım), Küre Yayınları, İstanbul.

MAKALELER

Altınkök, S., "Egemenliğin Dönüşümü: İnsan Hakları Alanındaki Gelişmelerin Devlet Egemenliği Sistemi Üzerindeki Etkileri", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8/ 2016, (1), ss. 217-229.

Aral, B., " Asimetrik Saldırı Savaşları, Siyaset ve Uluslararası Hukuk", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4/ Yaz 2007, (14), ss. 39- 83.

Aral, B., "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik", *Seta Analiz*, Eylül 2013, (72), ss. 7-27

Aral, B., "Egemenlik ve İnsan Hakları Açısından Küreselleşme ve Uluslararası Hukuk", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2005, (24), ss. 57-78.

Arıboğan, Ü., " Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunları", *Avrasya Dosyası BM Özel*, 8/ İlkbahara 2002, (1), ss. 128-148

Arsava, F., " Libya Örneğinde İnsan Haklarının Korunması İçin Yapılan Askeri Müdahale", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 4/ Ocak 2013, (12), ss. 81- 97.

Bacık, G., "Westfalyan Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3/ Yaz 2006, (10), ss. 53- 84.

Balcı, A., "“Dış Politika”: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7/ Kış 2011, (28), ss. 3-29

Burchill, S., "Liberalizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (der. Scott Burchill, vd), (2. Basım), çev. Ali Aslan, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 80-117.

Çevikbaş, A., " Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10/ Kasım 2011, (2), ss. 18-57.

Dağı, İ. D., "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları", *Devlet, Sistem ve Kimlik* (der. D. İhsan Dağı, vd.), (8. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 185-226.

Demirel, N., " Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Hukuki Meşruiyet Sorunu", *FSMİ İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Bahar 2013, (1), ss. 152- 172.

Demirtürk Demirögen, Ü., " Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları Ve Güç Kullanma Olgusu (1946- 1996)", *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2006, (11), ss.236-257.

Devlen, B., ve Özdamar, Ö., "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7/ Bahar 2010, (25), ss. 43-68.

Donnelly, J., "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (der. Scott Burchill, vd), (2. Basım), çev. Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 50-80.

Ereker, F.A., "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1/ Güz 2004, (3), ss. 1-36.

Keskin, F., " BM ve Kuvvet Kullanma", *Avrasya Dosyası BM Özel*, 8/ İlkbahar 2002, (1), ss. 149- 174.

Keskin, F., "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3/ Kış 2006-2007, (12), ss. 49-70.

Keyman, E. F., "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya" , *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3/ Bahar 2006, (9), ss. 1-20.

Keyman, E. F., "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/ Fark", *Devlet, Sistem ve Kimlik* (der. D. İhsan Dağı vd.), (8. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 185-226.

Kılıç, A.Ş., " Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58/ 2009, (3), ss.616-657.

Linklater, A., "İngiliz Okulu", *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (der. Scott Burchill, vd), (2. Basım), çev. Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 119-150.

Novosseloff, A., "Birleşmiş Milletlere Yeniden Canlılık Kazandırılması: Bailica Amaçlar: Bir Durumun Önceden Kestirilip Ona Göre Davranılması ve Önleyici Rol Oynaması", çev. , *Avrasya Dosyası BM Özel*, 8/ İlkbahar 2002, (1), ss. 22-46

Şeyşane, V., " İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak", *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1/ 2013, (1) ss.16- 31.

Tekin, S., "İnsani Müdahale Kavramı ve Libya'nın Geleceği", *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Analiz*, Nisan 2011, ss. 4- 23

Telli, A., "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, (1), ss. 206-220.

Tosun, F., "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma ve Karışma Kavramlarının Değişen Anlamı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5/ Haziran 2009, (9), ss. 89- 118.

Yalvaç, F., "Devlet", *Devlet ve Ötesi* (der. Atilla Eralp), (2. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 15- 52.

Yalvaç, F., "Savaş ve Barış", *Devlet ve Ötesi* (der. Atilla Eralp), (2. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss.251-285.

İNTERNET

Arsava, F., "Kuvvet Kullanma Yasağı- Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale" <www.21yyte.org/arastirma/anayasal-duzen-hukuk-adalet-arastirmalari-merkezi/2012/03/01/6399/kuvvet-kullanma-yasagi>, (06.06.2016).

BM 242 Sayılı Kararı <www.unicankara.org.tr/filistin/3.html> (20.04.2016).

BM Bütçesi <<http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1n>> (17.07.2016).

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme <ombudsman.gov.tr/contents/file> (17.07.2016).

BM 688 no'lu karar, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>> (18.07.2016).

BM 678 no'lu karar, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>> (18.07.2016).

TEZLER

Bilgin Aytaç, G., (2013), *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale*, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul (Türkiye).

Ağkaya, O., (2013) *İngiliz Okulu Perspektifinden 1919- 1929 Arası Dönemde Uluslararası Sistemin Yapısının Analizi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul (Türkiye).

Asgarov, H., (2008), *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara (Türkiye).

Tekin, S., (2010), *Etik ve İnsani Müdahale: Söylem, Mitler ve Gerçekler*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya (Türkiye).

Torun, A., (2012), *Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü*, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara (Türkiye).